

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

494
58

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

DR. P. J. COSIJN.

Etymologie.

VIJFDE, HERZIENE DRUK.

HAARLEM,
DE ERVEN F. BOHN.
1878.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0671 7133

LIJST VAN VERKORTINGEN.

- Gr. Grieksch.
Lā. Latijn.
Ml. Middeleeuwsch Latijn.
It. Italiaansch.
Fr. Fransch.
Oudfr. Oudfransch.
Eng. Engelsch.
Hd. Hoogduitsch.
Ki. Kiliaan, schrijver van een Nederlandsch-Latijnsch woordenboek der 16^e eeuw.

K L A N K L E E R.

Taal en woorden.

- § 1. Taal in 't algemeen is elke uiting van gedachten. Spreektaal is de regelmatige gedachtenuiting door middel van woorden.
- § 2. De klanken, waaruit de spreektaal bestaat, vormen de elementen der woorden.
- § 3. Een woord is een enkelvoudige of samengestelde spraakklank met bepaalde beteekenis.
- § 4. Door 't gebruik van woorden heeft zoowel 't verkeer met anderen als 't denken zelve plaats.
- § 5. Taal in een engere beteekenis omvat de woordenschat der menschheid of van een deel dezer.
- § 6. De Nederlandsche taal is de algemeene schrijftaal der Noord- en Zuidnederlanders.
- § 7. De Nederlandsche taal behoort met 't Engelsch, Hoogduitsch en andere talen tot den Germaanschen taalstam. Alleen door vergelijking met hare zusters talen kunnen wij haar grondig leeren kennen.

Letters, Lettergrepen, Klemtoon.

- § 8. Een *woord* is een door de menschelijke spraakwerktuigen gevormde klank met een bepaalde beteekenis.
- § 9. De ondeelbare woordklanken heet men *letterklanken*.
- § 10. De teekens, welke die letterklanken voorstellen, heeten *letterteekens*.
- § 11. Zoowel letterklanken als letterteekens heeten *letters*.
- § 12. De letterteekens zijn *enkelvoudig* of *samengesteld*.
- § 13. De enkelvoudige letterteekens van ons aan de Romeinen ontleende alfabet zijn 26 in getal; hiervan gebruikt men de *c*, *q*, *x* en *y* (*ypsilon*) alleen in vreemde woorden; doch de *c* ook in 't samengestelde letterteeken *ch*.
- § 14. Twee of meer enkelvoudige letterteekens, die één enkelen letterklank voorstellen, vormen een samengesteld letterteeken. Dit bestaat uit de verdubbeling van hetzelfde letterteeken of uit twee verschillende letterteekens. De laatste zijn *e*, *eu*, *oe*, *ch*, *sj* en de *sch* in *schachelen*, *schako* enz.
- § 15. De letterklanken zijn *klinkers* of *medeklinkers*.
- § 16. Een *lettergreep* bestaat uit letterklanken, welke ineens worden uitgesproken.
- § 17. Een lettergreep heet *open*, zoo ze op een klinker, *gesloten* zoo zij op een medeklinker uitgaat.
- § 18. Door den *klemtoon* worden de lettergrepen tot woorden verbonden.
- § 19. Toon of klemtoon heet de nadruk, waarmede een lettergreep wordt uitgesproken.
- § 20. Van een meerlettergrepig woord heeft die lettergreep, waarop de meeste nadruk valt, den *hoofdtoon*; die, welke met minder nadruk wordt uitgesproken, den *bijtoon*; de overige waarop geen nadruk valt, zijn *toonloos*: *óndermèester*.

- § 21. Eenlettergrepige toonlooze woordjes heeten of *proclitisch* of *enclitisch*; zij sluiten zich innig aan de onmiddellijk voorafgaande of volgende woorden aan.

Klinkers.

- § 22. 't Beschaafd Nederlandsch heeft zeven klinkers: **a**, **e**, **i**, **o**, **eu**, **oe**, **u**. Alleen in open lettergrepen hebben zij de natuurlijke of *volkomen* uitspraak; in gesloten lettergrepen worden zij of *gerekt* of *onvolkomen* uitgesproken; de gerekte uitspraak stelt men door 't samengestelde letterteeken voor. De onvolkomen uitspraak van **oe** valt met die van **o** samen; de onvolkomen **eu** met die van **u**.

Voorbeelden.

ba, baar, bak		boor, boren, bord
zee, zeer, zes		beu, beur
wie, wier, wig		zoek, zoeken, kocht
u, uur, kuch, veelvuldig.		

Aanm. Volkomen klinkers heeten ook *open* klinkers, dewijl zij alleen in open lettergrepen voorkomen; de onvolkomen klinkers heet men *gesloten* klinkers, dewijl zij alleen in gesloten lettergrepen voorkomen. Zoowel de volkomen als de gerekte klinkers worden *heldere* klinkers genaamd.

- § 23. De toonlooze, doffe of *neutrale* klinker komt alleen in toonlooze lettergrepen voor. Men stelt hem voor de *g*, *k*, *ng* en *nk* door **l**, voor de *m* (in eenige plaatsnamen) door **u**, in de uitgangen *lijk* en *lijks* door **lj**, in de overige gevallen door **e** voor.

Voorbeelden.

honig, bezig, goedig, bezigen, gebezigd enz.

havik, haviken, prediken, gepredikt enz.

honing, koning, kroning, vertooning enz.

Rottum, Gorkum, Dokkum enz.

kwaliĳk, degeliĳk, dageliĳks, nauweliĳks enz.

gave, bezem, sleutel, koopen, Zaterdag, je, we, me enz.

Aanm. Ook in *dikwojls* en de bezittelijke voornaamwoorden *mijn* en *zijn* is de **ij** vaak toonloos; in *bijzonder* klinkt ze als **i**.

- § 24. 't Nederlandsch heeft tweeërlei heldere *e*'s en *o*'s, de zachte en de scherpe. De zachte zijn uit enkelvoudige klinkers, de scherpe uit tweeklanken ontstaan.
- § 25. De zachtheldere *e* ontstond uit **a** of **i**, de scherpe uit **ai**. De zachtheldere *o* ontstond uit **u** (spreek uit *oe*), de scherpe uit **au**.
- § 26. In verwante Nederlandsche, Hoogduitsche of Engelsche woordvormen bleven de oorspronkelijke klinkers en tweeklanken bewaard of gingen regelmatig in andere klinkers en tweeklanken over. Hierop berusten de volgende acht regels.
- A I. Zachthelder is de **e**, waarvoor in verwante Nederlandsche, Hoogduitsche of Engelsche woordvormen **a** of **i** staat.

Voorbeelden.

bede (*bidden*), beek (Hd. *Back*), beet (Hd. *Biss*), besteden (*stad*), beter (*baten*), beven (*bibberen*), bever (Hd. *Biber*), bezig (Eng. *busy*, voor *bisy*); deel (plank, Hd. *Diele*), degen (*dagge*), dreef (Hd. *Trieb*), dwepen (*dwapen*), edel (*adel*), egel (Hd. *Igel*), ezel (Eng. *ass*), femelen (*femelen*), gedwede (Mnl. *gedwade*), gene (*ginds*), gevel (Hd. *Giebel*),

greep (Hd. *Griff*), gretig (*graag*, uit *grädig*, gratig), heep (Hd. *Hippe*), hekel (*akelig*), hemel (Hd. *Himmel*), henen (Hd. *hin*), kedel (Hd. *Kittel*), keper (Hd. *Kieper*), kerel (*karel*), kever (Hd. *Käfer*, Eng. *chafer*), kneep (Hd. *Kniff*), kregel (*kriegel*), krekkel (Eng. *cricket*), kwede (Hd. *Quitte*), leven (Eng. *to live*), lever (Eng. *liver*), mede (*mils*), menig (uit *man-ig*, Hd. *manch*), neder (Hd. *nieder*), negen (Eng. *nine*), neef (*nicht*, d. i. nifte), neet (Hd. *Niss*, Eng. *nit*), nering (Hd. *Nahrung*), onderhevig (*onderhavig*), pegel (Eng. *piggin*), pekkel (Eng. *pickle*), plegen (*plicht*), rekel (Hd. *Racker*), reet (Hd. *Riss*), scheel (Hd. *schielend*), schelen (*verschillen*), scheen (Eng. *shin*), sedert (*sinds*), schemeren (*schim*), schrede (Hd. *Schritt*), slede (Hd. *Schlitten*) snede (*mit*), schreef (*schreve*, *schrift*), spelen (*verspillen*), spenen (Hd. *spänen*), spleet (*split*), stede (*stad*), steken (*stikken*), steek (Hd. *Stich*), stevel (Hd. *Stiefel*), steel (Hd. *Stiel*), streek (Hd. *Strich*), streep (Eng. *strip*), streven (*stribbelen*), teef (Ndd. *Tiffe*), teek (Eng. *tick*, Hd. *Zicke*), teelu (Eng. *to till*, verwant met Hd. *Ziel*), teling (*taling*), tepel (verkleinw. van *tip*), veder (Hd. *Gefieder*), veel (Hd. *viel*), vegen (*vagen*, *vagevuur*, *uitvaagsel*), verdedigen (*verdadijen*), vezel (*vase*, Hd. *die Fase*), vrede (Hd. *Friede*), weder (nog eens, Hd. *wieder*; tegen, Hd. *wider*), (on-)weder (Hd. *Gewitter*), welig (*wilg*), weren (*bewaren*, *vrijwaren*), wemelen (Hd. *wimmeln*), wezel (Hd. *Wiesel*), zege (Hd. *Sieg*), zede (Hd. *Sitte*), zeker (Hd. *sicher*), zenuw (Eng. *sinew*), zeven (Hd. *sieben*), zeven (*ziften*; Eng. *to sift*), benevens de meervouden *leden*, *ledematen*, *reven*, *smeden*, *schepen*, *speten*, *spleten*, van de woorden *lid*, *rif*, *smid*, *schip*, *spit* en *splijt*.

- I. Zachthelder is de **o**, waarnaast in 't Hoogduitsch u of ū, in 't Engelsch **o** staat.

Voorbeelden.

bodem (Eng. *bottom*), boter (Hd. *Butter*), boren (Eng. *to bore*), honing (Eng. *honey*), (wan)hoop (Eng. *hope*), hoos (kous, Eng. *hose*), kloof (Hd. *Kluft*), kogel (Hd. *Kugel*), (steen)kool (Eng. *coal*), koper (Hd. *Kupfer*), koren (Eng. *corn*), molen (Hd. *Mühle*), logen (Hd. *Lüge*), noot (Hd. *Nuss*), oven (Eng. *oven*), over, boven (Eng. *over*), pook (Eng. *poker*), schoot (Hd. *Schuss*), schoren (Eng. *to shore*), schotel (Hd. *Schüssel*), sloof (sukkel, Eng. *sloven*, verschillend van *sloof*, voorschoot), smoken (Eng. *to smoke*; 't Duitse *schmauchen* komt niet in aanmerking), (voet-)spoor (Hd. *Spur*), sprook (Hd. *Spruch*), stoof (Hd. *Stube*, Eng. *stove*), stoven (Eng. *to stove*), toog (Hd. *Zug*), vogel (Eng. *fowl*), volen (Hd. *Füllen*), voor, te voren (Eng. *for*), voor (Hd. *Furche*), zode (Eng. *sod*), zool (Eng. *sole*), zoon (Eng. *son*).

Aanm. Eveneens zijn de *e* en *o* zachthelder, die in 't Hollandsch dialect met de *eu* afwisselen: goot, *geut*; koning, *keunig*; woning, *weuning*; zeven, *zeuven*; tegen, *teugen*; peluw, *peuluw*; schoot, *scheut*; zomer, *zeumer*; logen, *leugen*; molen, *meulen*; noot, *neut*; enz.

- II. Zachthelder zijn *e* en *o*, die in 't Nederlandsch en Hoogduitsch met de geslotene afwisselen.

Voorbeelden.

beloven (*belofte*), beter (Hd. *besser*, Nl. betweter), bevelen (*bevel*), bezem (Oudg. *bessem*), bezie (*bes*), blozen (*blös*), broos (*bros*), deken (*dekken*), dodert *of* dooier (Hd. *Dotter*), doren (Hd. *Dorn*), droog (Hd. *trocken*), even (*effen*), geel (Hd. *gelb*), grove (*grof*), hopen (*hoffen*), horen, znw.

(Hd. *Horn*), ketel (Hd. *Kessel*), keten (*ketting*), kleven (*klefferig*), klepel (*kleppen*), koker (Hd. *Kocher*), koren (verkleinw. *korrel*, Hd. *Korn*, Eng. *corn*), leken (*lekken*), koken (*kok*), lepel (*leppen*), loven (*lof*), loten (*lot*), mede (*met*), mede (honingdrank, Hd. *Meth*), mogen (*mocht*), nevens (*neffens*), tevens (*teffens*), nopen (*nopijzer*), open (Hd. *offen*), oorlogen (*oorlog*), spelen (*spel*), teer (*terre*), toorn (Hd. *Zorn*), treden (*tred*), treek (*trek*), veen (*ven*), veter (Hd. *Fesser*, *Fessel*), voren (Hd. *Forche*), vore (Ki. *vorre*, Hd. *Furche*), vloot (*vlot*), zomer (Hd. *Sommer*), en de meervouden *gebeden*, *gebreken*, *goden*, *loten*, *oorlogen*, *trédén*, *wegen*, *sloten*, van *gebed*, *gebrek*, *god*, *lot*, *oorlog*, *tred*, *weg*, *slot*.

Aann. Eveneens beantwoordt de gesloten Engelsche *u* aan onze zachtheldere *o*: poten (planten, Eng. *to put*), samenscholen, school (Eng. *scull*), spoor, aansporen (Eng. *spur*), vore (Eng. *furrow*), drogist (Eng. *druggist*), noot (vrucht, Eng. *nut*), boter (Eng. *butter*), zomer (Eng. *summer*) enz.

- III. Zachthelder zijn *e* en *o* in *alle* sterke werkwoorden en hunne afleidsels; behalve *loopen*, *stooten* en *heelen* en de afleidsels van 't impf. enk. der 4e en 5e klasse. Sterk waren ook *teren*, *kneden*, *kleven*, *sneven* enz.

Zoo komt *leger* van *liggen*; *ontberén* van *beren*, waarvan nog over is *ge-boren*; *generen* en *nering* van *genezen*; *kwedelen* en *kwezelen* van een sterk werkw., waarvan 't Eng. impf. is *I quoth*; *stoken* van *steken*; *hevel* en *hevig* van *heffen*; *schepen* en *schepel* van *scheppen*; *veer* van *varen*; *sprook* van *spreken* enz.

Doch de werkw. der 4e en 5e klasse hebben afleidsels zoowel met zachte als scherpe *e*'s en *o*'s: *bete* van *bijten*; daarentegen *bleek* van *blijken*; *zoogen* van *zuigen*; *betoogen*, *loom*, *toonén* van *tiegen* enz.

IV. Zachthelder zijn de *e*'s en *o*'s in alle vreemde woorden, waarin zij niet uit *al* of *au* zijn ontstaan.

Voorbeelden.

abrikoos (Fr. *abricot*), alkoof (Fr. *alcove*), apotheek (Lt. *apotheca*), beet (Lt. *beta*), choor (Lt. *chorus*), cedel (Fr. *cédule*), ceder (Lt. *cedrus*), deken (Lt. *decanus*), framboos (Fr. *framboise*), herout (Fr. *héraul*), horloge (Fr. *horloge*), ivoor (Fr. *ivoire*), jenever (Fr. *genèvre*), jood (Lt. *Judaeus*), kastoor (Fr. *castor*), keker (Lt. *cicer*), kevie (Lt. *cavea*), kemel (Lt. *camelus*), keten (Lt. *catena*), komeet (Lt. *cometa*), komfoor (Fr. *chauffoir*), kantoor (Fr. *comptoir*), komijn (Fr. *cumin*), kroon (Lt. *corona*), kroot (Fr. *carotte*), ledekant (Fr. *lit-de-camp*), leep (Lt. *lippus*), lelie (Lt. *lilium*), leveren (Fr. *livrer*), melis (Fr. *melasse*), menie (Lt. *minium*), meter (Lt. *metrum*), meter (Lt. *mater*), mode (Lt. *mode*), moor (stof, Fr. *moire*), neger (Lt. *niger*), nevel (Lt. *nebula*), (muziek)noot (Lt. *nota*), olie (Lt. *oleum*), olifant (Lt. *elephantus*), olijf (Lt. *oliva*), pastoor (Lt. *pastor*), peet, peter (Lt. *pater*), peterselie (Lt. *petroselinum*), polemiet (Lt. *polymitus*), pool (Lt. *polus*), popel, populier (Lt. *populus*), planeet (Lt. *planeta*), pogen (Lt. *pugnare*), prediken (Lt. *praedicare*), prevelen (Ml. *parabolare*), propheet (Lt. *propheta*), regel (Lt. *regula*), roos (Lt. *rosa*), rozemarijn (Lt. *ros marinus*), salpeter (Lt. *sal petrae*), school (Lt. *schola*), sober (Lt. *sobrius*), stoel (Lt. *stola*), synode (Lt. *synodus*), tegel (Lt. *tegula*), toon (Lt. *tonus*), toren (Lt. *turris*), vlegel (Lt. *flagellum*), schotel (Lt. *scutella*) troon (Lt. *thronus*), tronie (Fr. *trogne*), vedel (Ml. *fidula*) revelen (Fr. *réver*), viool (It. *viola*), zegen (Lt. *signum*), zegen (net, Lt. *sagena*), zemelen (Lt. *simila*), zeker (Lt. *securus*), zoon (aangordel, Lt. *zona*).

- B** I. Scherphelder is de *ee*, waarnaast in 't Nederlandsch of Hoogduitsch *ai* of *ei*, in 't Engelsch *ea* staat.
 I. Scherphelder is de *oo*, waarnaast in 't Hoogduitsch *au*, *äu* of *eu*, in 't Engelsch *ea* staat.

Voorbeelden.

beer (mannetjesvarken, Eng. *boar* onderscheiden van *beer*, *berin*), bleek (Hd. *bleich*), breed (Hd. *breit*, Eng. *broad*), boogerd, boom (Hd. *Baum*), boon (Eng. *bean*), brood (Eng. *bread*), deeg (Hd. *Teig*), deel (Hd. *Theil*), dood (Eng. *dead*), doof (Hd. *taub*, Eng. *deaf*), doopen (Hd. *taufen*), doos (Hd. *Tause*), droom (Hd. *Traum*, Eng. *dream*), eed (Hd. *Eid*, Eng. *oath*), eek (Hd. *Eich*, Eng. *oak*), een (Hd. *ein*, Eng. *one*), geen (Hd. *kein*), geeselen (Hd. *geisseln*), gelooven (Hd. *glauben*), gemeen (Hd. *gemein*), gereed (*bereiden*), goochelen (Hd. *gaukeln*), groot (Eng. *great*), heel (*heil*, Hd. *heil*), heesch (Hd. *heiser*), hoop (Hd. *Haufen*), hooren (Eng. *to hear*), kleed (Hd. *Kleid*, Eng. *clothes*), koopen (Hd. *kaufen*), leed (Hd. *Leid*), leelijk (van *leed*), leenen (Eng. *to loan*), loochenen (Hd. *läuchnen*), lood (Eng. *lead*), leem (Eng. *loam*, Hd. *Leim* of *Lehm*), loog (Hd. *Lauge*), look (Hd. *Lauch*), meenen (Hd. *meinen*), oor (Eng. *ear*), reede (Eng. *road*), reeder (*bereider*), reep (Eng. *rope*, Hd. *Reif*), rook (Hd. *Rauch*), rooven (Hd. *rauben*, Eng. *to reave*), scheede (Hd. *Scheide*), schoof (Eng. *sheaf*), smeeken (Hd. *schmeicheln*), speek (Hd. *Speiche*, Eng. *spoke*), steen (Hd. *Stein*, Eng. *stone*), stoom (Eng. *steam*), stroom (Eng. *stream*), teeken (Hd. *Zeichen*, Eng. *token*), teen (Eng. *toe*), (be)toogen (Hd. *zeugen*), toom (Hd. *Zaum*, Eng. *team*), tooveren (Hd. *zaubern*), vleesch (Hd. *Fleisch*), weede (Eng. *woad*, Hd. *Waid*), week (Hd. *weich*), weenen (*weinig*), wees (Hd. *Waise*), zeem (Hd. *Seim*),

zeep (Eng. *soap*, Hd. *Seife*), zeer, bezeeren (Eng. *sore*), zweet (Hd. *Schweisz*), zoogen (Hd. *sängen*), zoom (Hd. *Saum*, Eng. *seam*), zeever (Hd. *Seifer*).

Vergelijk verder de vreemde woorden: leek (Lt. *laicus*), kool (gewas, Lt. *caulis*), Moor (Lt. *Maurus*), poos (pauze, Lt. *pausa*), poover (Fr. *pauvre*).

Eene uitzondering maakt 't met den bijtoon voorziene achtervoegsel *-heid*, mv. *-heden*: *dwaasheid*, *dwaasheden*.

- II. Als scherphelder worden schriftelijk voorgesteld *ee* en *oo*, die uit samentrekking of afwerping ontstaan zijn.

Voorbeelden.

alree (*alreede*), bee (*bede*), boo (*bode*), bloo (*bloode*), boom (*bodem*), ceel (*cedel*), door (*doder*, *dooier*), gedwee (*gedwede*), keel (*kedel*), kwee (*kwede*), kweelen (*kwedelen*), leeg (*ledig*), leewater (*ledewater*), leer (*leder*), mee (*mede*), oolijk (Ki. *oodelijk*), preeken (*prediken*), ree (*reede*), slee (*slede*), snee (*sneede*), steeg (*stedig*), teer (*teeder*, eigenlijk *teder*), tree (*trede*), veel (*vedel*), veer (*veder*), vree (*vrede*), weer (*weder*), zoo (*zode*).

Aanm. In gewestelijke spraak klinken deze *e*'s en *o*'s te recht zacht, wanneer zij namelijk niet aan oorspronkelijk scherpe klinkers (tweeklanken) beantwoorden: de apocope of syncope wijzigt de natuur der klinkers niet.

- III. Scherphelder zijn *ee* en *oo* in opene eenlettergrepige woordjes, behalve in de tusschenwerpsels *o!* *he!*

Voorbeelden.

dee(moedig), ee(gade), ree, thee, vee, wee, zee, stroo, vloo, vroo(lijk), zoo.

- IV. Scherphelder zijn *ee* en *oo* in de met den hoofdtoon voorziene achtervoegsels *eeeren*, *eel*, *ees*, *loos*, benevens de samenstellingen van *genoot*.

Voorbeelden.

Chineezen, Portugeezen enz.

waardeeren, regeeren, boetseeren, halveeren enz.

bekkeneelen, houweelen, truweelen, kasteelen, tooneelen enz.

goddelooze, machteloze, liefdelooze enz.

dischgenooten, speelgenooten enz.

Aanm. 1. Worden *ee* en *oo* toonloos, dan bezigt men 't enkelvoudige letterteeken: *juwelier*, *kastelein* enz. Vergelijk *kemelen* met *kameelen*. Doch met heldere klinkers *tooneelist*, *bureelist*.

Aanm. 2. Schijnbare afwijkingen van deze regels als *boot* (Eng. *boat*), *kool* (Eng. *cole*), *genoot* (Hd. *Genosse*), *smoken* (Hd. *schmauchen*), *rooken* (Eng. *to roke*) enz. komen hier niet in aanmerking.

Tweeklanken.

- § 27. Een tweeklank ontstaat door geleidelijken overgang van den eenen klinker in den anderen.
- § 28. 't Nederlandsch heeft veertien tweeklanken.
- § 29. De onvolkomen **a**, **e**, **o** smelten met een volgende **i** of **u** (spreek uit *oe*) te samen tot de tweeklanken **ai**, **au**; **ou**; **ei** en **ij**.

Een bijzonderen tweeklank vormt **ui** in *huis*, welke wederom verschilt van den gelijkelijk geschreven tweeklank in *lui*, *bui* enz. Ook onderscheide men den tweeklank **eu** in *heup* van den klinker **eu** in *beur* enz.

De heldere **a**, **e**, **i**, **o** en **oe** smelten met een volgende

i of u (spreek uit *oe*) te zamen tot de *verlengde* tweeklanken **aai**; **aan**; **een**; **leu**; **oel** en **ool**.

- § 30. De tweeklank **aan** wisselt met **au** in de tusschenwerpsels *aan* en *au*, *miaau* en *miau*. In de overige woorden staat *au*: *blauw*, *gauw*, *klauteren*, *laurier* enz. Men verwarre de *au* niet met *ou* en onderscheide *blauwen* en *blouwen* (slaan), *kauw* (vogel) en *kouw* (kooi), *dauw* en *douw*, enz. Doch zij wisselen in *outaar* en *outaar* voor *altaar*.
- § 31. De **el** is ontstaan uit den tweeklank **al** en wisselt dus in 't Nederlandsch met de scherpe **ee**, in 't Engelsch met **e** of **ea** af.

Voorbeelden.

heimelijk (Eng. *home*), eik (Eng. *oak*), eigen (Eng. *own*), beide (Eng. *both*), geit (Eng. *goat*), heilig (Eng. *holy*), kleen (*klein*), verbreiden (*breed*, Eng. *broad*), weinig (*weenen*) enz. Uitgezonderd is *wereld* (Eng. *world*).

- § 32. Soms ontstond zij uit een **e** voor een **u**, of uit een **a** voor een **l**, meest door den invloed eener oulings volgende, **i** of **j** (*Umlaut*).

Voorbeelden.

deinzen (v. *denzen*), einde (Hd. *Ende*), geinster (v. *genster*), heinde (v. *hende*), peinzen (Fr. *penser*), veinzen (v. *vensen*), feil (naast *falen*), veilig (voor *valig*).

- § 33. Voorts ontstond zij, evenals in 't Engelsch, door klinkerwording der **g** na **a** of **e**, en beantwoordt dus aan een Engelsche **ai** of **ay**.

Voorbeelden.

blei (Eng. *blay*), blein (Eng. *blain*), brein (Eng. *brain*), geleid (uit *gelegd*), gezeid (uit *gezegd*), heining (uit *hage-*

ning), klei (?) (Eng. *clay*), (dweil uit *dwoegel*), meid (uit *maagd*), peil (uit *pegel*), steil (uit *steigel*), scharlei (Hd. *Scharlach*), teil (uit *tegel*), zeil (Hd. *Segel*), zeis (uit *zegese*), *labbei* (labbege), *klappei* (klappege) enz.

- § 34. In vreemde woorden beantwoordt zij aan de Latijnsche of Italiaansche **a** of **ae**, en de Fransche klanken **ai**, **ei**, **oi** **é**, **ée** en **eau**.

Voorbeelden.

aambeï, aardbei (Fr. *baie*), balein (Fr. *baleine*), cichorei, suikerij (Fr. *cichorée*), feit (Fr. *fait*), fontein (Fr. *fontaine*), galei (Ofr. *galée*), grein (Fr. *grain*), hakkenei (Fr. *haquenée*), kapitein (Fr. *capitaine*), karwei (Fr. *corvée* onderscheiden van karwij(zaad), Fr. *carvi*), kastelein (Fr. *châtelain*), keizer (Lt. *Caesar*), lakei (Fr. *laquais*), lamprei (Fr. *lamproie*), livrei (Fr. *livrée*), marsepein (It. *marzapane*), Mei (Lt. *Majus*), meier (Lt. *major*), paleis (Fr. *palais*), pasteï (Oudfr. *pasté*), p(l)aveien (Fr. *pavé*), pleizier (Fr. *plaisir*), postelein en porcelein (Fr. *porcelaine*), prei, porei (Fr. *porreau*), sein (Ofr. *seign*, It. *segno*), seizoen (Fr. *saison*), refrein (Fr. *refrain*), schalmei (Fr. *chalumeau*), trein (Fr. *train*), vallei (Fr. *vallée*), benevens:

het achtervoegsel *teit*, Fr. *té* (Lt. *tas*): societeit, varieteit, enz.

- § 35. De **ij** is ontstaan uit een dubbele **i** en wordt nog steeds in de noordelijke gewesten als **i** uitgesproken. Zij beantwoordt aan een Engelsche **i** en aan een Friesche **ii** of **i**.

Voorbeelden.

bijl (Eng. *bill*), twijg (Eng. *twig*), dijk (Eng. *dike*), ijzel, ijzelen, ijs (Eng. *ice*, en daarvan door verkeerde afleiding ijzen, ijselijk), pijp (Eng. *pipe*), gijzel (Eng. *gisle*), rijmen,

rijm (Eng. *rime*), rijp (Eng. *ripe*), sijsje (Eng. *siskin*), schijf (Eng. *shive*), lijf (Eng. *life*), pijnboom (Eng. *pine*), slijm (Eng. *slime*), rijk (Eng. *rich*), wijd (Eng. *wide*), wijf (Eng. *wife*), wijn (Eng. *wine*), twijnen (Eng. *to twine*), wijs (Eng. *wise*), wijl (Eng. *while*), zwijn (Eng. *swine*), blijde (Eng. *blithe*), bij (Eng. *by*), dij (Eng. *thigh*), afgrijslijk (Eng. *grisly*), tijd (verg. 't Eng. *time*), zijde (kant, Eng. *side*), zijl (sluis, *ziil*), mijn (Eng. *mine, my*), dijn (Eng. *thine, thy*), lijn (Eng. *line*), gelijk (Eng. *like*), ijdel (Eng. *idle*), bijbel (Eng. *bible*), mijl (Eng. *mile*), lijm (Eng. *lime*), fijn (Eng. *fine*), prijs (Eng. *price*), ijver (Fr. *iver*), krijg (Fri. *kriig*), nijd (Fri. *nidig*), slijk (Fri. *sliik*), twijfel (Fri. *twifel*), vlijt (Fri. *vliitig*) enz.

§ 36. In vreemde woorden is de **ij** ontstaan uit **i** of eene als **i** uitgesproken klinker, b. v. de Lt. **e**.

Voorbeelden.

a) de uitgang **ij** ontstaan uit Fr.-**ie**, Lt.-**ia**: abdij (Ml. *abbatia*), partij (Fr. *parti*), poëzij (Fr. *poésie*), galerij (Fr. *galerie*), enz. en als Nederlandsche bastaarduitgang in *bakkerij, slagerij, zottlernij, razernij, artsenij, koomenij* enz., waarnevens *kommenij*(*swinkel*).

Dezen uitgang hebben niet *palei, hamei* (oudtijds *hameide*), *klappei* en *labbei* benevens de § 34 opgegevene.

b) de **ij** ontstaan uit Fr. of Lt. **i**:

ijken (Lt. *icere*), bijbel (Lt. *biblia*), lijm (Lt. *limns*), lijn (Lt. *linea*), mijt (Lt. *mita*; insekt, Fr. *mile*), olijf (Lt. *oliva*), paradijs (Lt. *paradisus*), pijl (Lt. *pilum*), patrijs (Fr. *perdris*), schrijn (Lt. *scrinium*), stijl (Lt. *stilus*), wijk (Lt. *vicus*), cijfer (Fr. *chiffre*), andijvie (Fr. *endive*), anijs (Fr. *anis*), chijl (Fr. *chyle*), fijn (Fr. *fin*), grijs (Fr. *gris*), harpij (Fr. *harpie*), lijst (Fr. *liste*), matrijs (Fr. *matrice*), malvezij

(Fr. *malvoisie*), mijl (Fr. *mile*), mijn (Fr. *mine*), kwijt (Fr. *quitte*), prijs (Fr. *prix*), prijs (verklaren) (Fr. *prise*), profijt (Fr. *profit*), rijst (Fr. *riz*), segrijn (Fr. *chagrin*), selderij (Fr. *céleri*), siffelen (Fr. *siffler*), tijger (Lt. *trigris*), thijm (Lt. *thymus*), trijp (Fr. *tripe*), venijn (Fr. *venin*), vijg (Fr. *figue*), vijver (Fr. *vivier*), wijn (Lt. *vinum*), Latijn (Lt. *Latinus*), bombazijn (Fr. *bombasin*), azijn (Ofr. *aisil*), bagijn (Fr. *béguine*), brigantijn (Fr. *brigantin*), dolphijn (Lt. *delphinus*, Fr. *dauphin*), fluwijn (Fr. *fouine*), gordijn (Ml. *cortina*), jasmijn (Fr. *jasmin*), magazijn (Fr. *magasin*), ravelijn (Fr. *ravelin*), rozijn, razijn (Fr. *raisin*), robijn (It. *rubino*), satijn (Fr. *satín*), termijn (Fr. *termin*), terpentijn (Fr. *térébenthine*), en de Hebreeuwsche meervouden *cherubijn* en *seraphijn*.

c) de **ij** ontstaan uit de Lat. als **i** uitgesproken **e**: vlijm (Lt. *phlebotomum*), krijt (Lt. *creta*), houtmijt (Lt. *mela*), dozijn (Ml. *docenum*), cijns (Lt. *census*), spijs (Lt. *species*, vanwaar 't Fr. *épice*), wijl (sluier, Lt. *velum*).

§ 37. Voorts komt de **ij** voor in alle ww. der 4e klasse en hunne afleidsels: *blijk* v. *blijken* enz.

Aann. De oude uitspraak van **ij** als **i** bleef nog in de bijvormen *iedel* naast *ijdel*, *griezelen* naast *grijzelen* en *afgrijpselijk*; zij werd gesloten in *slik* voor *slijk*. Ook bleef *bijster* (Hd. *biester*, Eng. *boisterous*) naast *biezen* of 't gewestelijk *bizzen*.

Spelling der klinkers en tweeklanken.

§ 38. De volkomen en onvolkomen **a** en **u** worden door enkelvoudige, de gerekte **a** en **u** door 't dubbele letterteeken voorgesteld: *kak*, *ap*, *kaap*; *nu*, *nul*, *buur*.

§ 39. In de verkleinwoordjes op *tje* verdubbelt men de **a** der

voorafgaande opene lettergreep: *paatje, papaatje, Naatje, mamaatje, raatje, laatje* enz.

§ 40. Omgekeerd stelt men een gerekte **u** voor de **w** door 't enkele letterteeken voor: *schuw, ruw, schuwot, spuwt* enz.

§ 41. Met **ie** schrijft men:

1) de met den hoofdtoon voorziene **i**: *geniéén, kniéén, reliquiéén, driéén, harmoniéén* enz. Zij komt altijd voor in de achtervoegsels *ief, iet*, en *iek*: *Jezuïeten, tarieven, fabrieken* enz.

2) de **i** der laatste opene lettergreep: *olie, tralie, koffie, knie, genie, reliquie, drie, kolibrie* enz.; uitgezonderd zijn de Latijnsche maandnamen: *Januari, Februari, Juni, Juli*.

3) De gerekte **i**, behalve in 't achtervoegsel *isch* en de laatste lettergreep des woords *kievl*: *kiel, wiel, ziel, ziek; afgodisch, wettisch, melodisch, Pruisisch* enz.

§ 42. In de overige gevallen schrijft men **i**:

vergelijk *fabrieken* en *fabrikant*; *Jezuïeten* en *Jezuïtisme*; *Israëlieten* en *Israëlitisme*: *geniéén* en *généén*; *traliën* en *drieën*; *zefirs* en *zefieren*; *knieën* en *oliën* enz.

§ 43. In de ouderwetsche spelling van eenige eigennamen bezigt men voor **i** 't letterteeken **y**: *Huydecoper* of *Huidecoper*; *de Ruyter* of *de Ruiter* enz.

Aanm. Men verwarre de **y** niet met de **ij** en plaatse er dus geen stippen op.

§ 44. De volkomen zachte **e** en **o** worden door 't enkele, de volkomen scherpe, benevens de gerekte (hetzij zachte hetzij scherpe) **e** en **o** steeds door 't dubbele letterteeken voorgesteld: *helen, hopen; heelen, hoopen; hij heelt, hoopt; heelt, koopt*.

§ 45. Heldere klinkers worden op 't einde van vreemde woorden en eigennamen voor de **s** van den uitgang niet verdubbeld;

339. ^{de} Lez over Latins, Grondbeginselen der Ned. Lat.
Latins, Terzengul (par. 208), het geen m. i. echter mai-
lijt te rijzen is met het verschijft der dozen, taal,
bevestigd § 224 over.

Waarom niet afgonders, anz.?

een apostrophe vervangt dan den tweeden klinker: *massa's*, *schako's*, *echo's*, *menu's*, *Hebe's*, *Garibaldi's* enz.

In Nederlandsche woorden houdt men zich aan den regel: *egaas*, *raas*, *vlaas* enz. Evenzoo bij toonlooze klinkers: *Elizes*, *plantages*, *horloges*. Desgelijks bij woorden op *ie*: *bougies* enz.

Medeklinker.

§ 46. De medeklinkers worden verdeeld naar de spraakwerktuigen waarmede, en de wijze, waarop zij gevormd worden; een derde verdeeling berust op hunne spraakkunstige eigenschappen.

§ 47. Tot de vorming van alle medeklinkers op één na zijn telkens twee spraakwerktuigen noodig:

a) den rug der tong en 't verhemelte;

b) de punt der tong en 't hard verhemelte;

c) de onderlip en de boventanden of de bovenlip.

Hierop berust de verdeeling in *keel-*, *tong-* en *lipletters*.

§ 48. De wijze, waarop de medeklinkers gevormd worden, is drieërlei:

1) de lucht schuurt door de nauwe opening van twee saamgedrukte spraakwerktuigen;

2) de door twee spraakwerktuigen tegengehouden lucht stroomt bij 't openen der mondbuis eensklaps met een plof naar buiten;

3) de lucht wordt in beweging gebracht door 't trillen van één spraakwerktuig.

Hierop berust de verdeeling in *schurings-*, *ontploffings-* en *ratelingsgeluiden*.

§ 49. Bij de vorming van eenige letters stroomt de lucht gedeeltelijk door de neusholte; van daar dat men de zoodanige *neusletters* heet.

- § 50. De *keelletters* zijn:
de *schuringsgeluiden* **g** en **ch, j**; de *neusletter* **ng**.
het *ontploffingsgeluid* **k**.
- § 51. De *tongletters* zijn:
de *schuringsgeluiden* **z** en **s; l**; de *neusletter* **n**.
de *ontploffingsgeluiden* **d** en **t**.
't *ratelingsgeluid* **r**.
- § 52. De *lipletters* zijn:
de *schuringsgeluiden* **v** en **f; w**; de *neusletter* **m**.
de *ontploffingsgeluiden* **b** en **p**.
- § 53. Van de opgegevene letterparen zijn:

zachte:

g**z****d****v****b**

scherpe:

ch**k****s****t****f****p**

- § 54. Naar hunne spraakkunstige waarde verdeelt men de medeklinkers in
- halfklinkers* **j** en **w**, welke met de klinkers **i** en **oe** afwisselen.
  - vloeiende letters* **l, m, n** en **r**.
  - sisklanken* **z** en **s**.
  - vaste letters*: de 10 overige.
- § 55. Voorts verdeelt men de medeklinkers in *begin-, tusschen- en sluitletters*, naarmate zij in 't begin, in 't midden of op 't einde der woorden staan.
- Door de verbinding van twee of meer verschillende *enkelvoudige* medeklinkers ontstaan zoogenaamde *consonantengroepen*.

TABEL

	Vloeiende.			Vaste.				Halfklinkers.
	Batelling.	Schuring.	Neus.	Ontploffing.		Schuring.		Ontploffing. Schuring.
				Zachte.	Scherpe.	Zachte.	Scherpe.	
Keel.			ng		k	g	ch	j
Tong.	r	l	n	d		s	s	
Lippen			m	b	p	v	f	w

Aann. In deze tabel is niet opgenomen de **g** van den bastaarduitgang *age* in *vrijage*, *plantage* enz. Dezelfde uitspraak heeft zij in de aan 't Fransch ontleende woorden *horloge*, *genie*, *ingenieur*, *logement*. De scherpe uitspraak hebben ten naaste bij de *sch* in *schako*, *schachelen* enz. alsmede de *sj* in *sjouwen*, *huisje* (breek af *huis-je*) enz.

Spelling en verandering van medeklinkers.

- § 56. Alle enkelvoudige tusschenletters worden na onvolkomen klinkers met meer nadruk uitgesproken, dan wanneer ze door heldere klinkers, tweeklanken of toonlooze klinkers worden voorafgegaan. Deze uitspraak wordt voorgesteld door de verdubbeling van het enkelvoudige letterteeken; *labbei*, *padde*, *blaffen*, *leggen*, *lakken*, *bollen*, *bommen*, *kunnen*, *koppen*, *sterren*, *bassen*, *katten*.

Na heldere of toonlooze klinkers of tweeklanken is de verdubbeling ongepast. Men schrijve dus: *bezigen, haviken, monniken, perziken, engelen, beteren, Gorkumer, Dokkumer, bezemen, redenen* enz.; evenzoo *geeselen, IJsel, Pruisen, pauzen* enz., doch *vonnissen, notarissen, kermissen*, enz., daar in den uitgang *is* de *i* niet als toonloos wordt aangemerkt.

Aanm. In *verglaassel* behoort de eerste *s* tot den stam, de tweede tot den uitgang.

Evenmin worden samengestelde letterteekens verdubbeld: men schrijft zoowel *echo, bochel, Mechelen, rochelen, pochen, kuchen, prachen* enz., als *Rachel, Michiel* enz.

Van 't letterteeken *sch* wordt alleen de *s* na onvolkomen klinkers verdubbeld, daar de *ch* stom is: *visch, visschen, tasch, tasschen* enz. Echter schrijft men eveneens *bisshop*.

§ 57. Men uitzondering van de *ng*, bezigt men alleen scherpe sluitletters: *pak, kat, top, toch, vaas, kas, boef, laf, ding, met* (dus ook *metgezel*). Doch de spelling behoudt in strijd met de uitspraak de zachte sluitletters in:

a) 't woordje *nog* (tot nu toe, buitendien).

b) de buigbare woorden, wier stam (blijkens buiging, afleiding of samenstelling) op *b, d* of *g* uitgaat: *schub*, mv. *schubben*; *pad*, mv. *paden*; *tob*, mv. *tobben*; *aard*, van waar *aardig*; *zand*, van waar *zandig*; *bastaard* (of *basterd*), mv. *bastaarden* (of *bastaards, basterds*), benevens de overige woorden op *aard, erd*.

c) de woorden *ienand* en *niemand*, die voorheen in den datief en accusatief *iemanden* en *niemanden* luiden.

Aanm. De verscherping der *d* tot *t* in *snit, rit* (dus *ritmeester*), *bint, gezant* en *verwant* wordt ook in 't schrift uitgedrukt wegens de meervouden *snitten, ritten, binten, gezanten* en *verwanten*, alhoewel de werkwoorden *snyden, rijden*,

binden, *zenden* en *wenden* luiden. Van *bent* komt geen meervoud voor.

§ 58. Niet alleen sluitletters, maar ook eenige begin- en tusschenletters worden in de uitspraak verscherpt; deze verscherping wordt in de volgende gevallen ook schriftelijk voorgesteld:

- a) in de figuurlijke beteekenis schrijft men *fonkelen* voor *vonkelen*.
- b) 't woord *zamen* wordt steeds met eene *s* geschreven, als het ontstaan is uit *tezamen*: derhalve òf als een op zich zelve staand woord òf als eerste lid eener samenstelling, *samen mit wandelen gaan*, *samenkomen*, *samenstellen* enz. Daarentegen *te zamen*, *te zamen komen*, evenals *gezamenlijk*, *inzamelen*, *opzamen*, *verzamen* enz.

Aann. In strijd met de uitspraak schrijft men met *v* en *z* *veertig*, *vijftig*, *zestig* en *zeventig* van *vier*, *vijf*, *zes* en *zeven*.

- c) De *d* wordt verscherpt in vele woorden op *nis*: *beeltenis*, *verbintenis*, *ontsteltenis* enz. Een gelijke verscherping ondergaat de *v*: *droefenis*, *begravenis* enz.; maar nimmer de *g*. *getuigenis* enz.

Voorts schrijft men steeds een *t* voor den afleidingsuitgang *s*: *knots*, *spits*, *gutsen* enz. Eveneens in *mits*. De *d* blijft alleen, waar de afleiding op een *d* of zachte letter wijst dus in *gids*, *loods*, (Fr. *guide*, *loge* en Nl. (*peil*)*lood*); evenzoo in *ginds* (naast *ginder*), *reeds* (naast *bereiden*), *sinds* (naast *sedert*) enz.

- d) De *ng* wordt, mits door een toonloozen klinker voorafgegaan, in de verkleinwoordjes op *je* verscherpt tot *nk*: *koninkje*, *spierinkje*, *rotlinkje*. Daarentegen: *dینگetje*, *wandelینگetje*, *krakelingetje* enz.

- e) Dezelfde verscherping treft men aan in *jonkheid*, *lank-*

moedig, *koninkrijk*, *sprinkhaan*. Evenzoo worden in de bijv. naamwoorden op *lijk* en *loos* de *v*, *z*, *ng* voor deze uitgangen verscherpt: *liefelijk*, *vreeselijk*, *koninklijk*, *oorspronkelijk*.

- f) Op 't einde van werkwoordelijke stammen worden *v* en *z* voor den medeklinker der buigings- en afleidingsuitgangen verscherpt: *leven*, *leefde*, *leeft*, *geleefd*; *razen*, *raazde*, *geraasd*; *schrijven*, *schrijfbaar*; *weven*, *weefsel*; in samenstellingen blijft de scherpe slotconsonant van den stam voor klinkers: *leesuur*, *schrijfuur*, *blaasinstrument* enz. Ook de afleidingsuitgangen *aard* en *achtig* worden hier als samenstellingen aangemerkt: *grijsaard*, *lafaard*, *beefachtig*, *vreesachtig* enz.; niet alzoo de uitgang *aard* in *veinzaard* en *grijnzaard* als ontstaan uit *veinzer* en *grijnzer*; noch 't toonlooze *erd*: *grijzerd*, *lafferd*, *lieverd* enz.
- g) De *g* wordt voor de *t* steeds verscherpt tot *ch*: *dracht* v. *dragen*; *tocht* v. *tijgen*; *klacht* v. *klagen*; *macht* v. *mogen* enz., behalve:
- α) in de *regelmatige* vervoeging der werkwoorden met stammen op *g*: *hij tijgt*, *gij klangt*, *moogt* enz. Daarentegen *ik mocht* (van *mogen*), *kocht* (van *koopen*), *placht* (van *plegen*), *zocht* (van *zoeken*), *bracht* (van *brenge*), *dacht*, *docht* (van *denken* en *dunke*) enz.
- β) bij de subst. op *te*, afgeleid van stammen op *g*: *menigte*, *droogte*, *hoogte*, *gebergte* enz.
- γ) In den vrouwennaam *Aagt* uit *Agatha*.

Aanm. Derhalve vervalt 't oude onderscheid tusschen *geslagt* en *geslacht*, *digt* en *dicht*, *ligt* en *licht* enz.

- § 59. De *s* gaat na klinkers of vloeiende letters over in *z*, wanneer zij door klinkers of tweeklanken gevolgd wordt. Eene uitzondering hierop maken de woorden:

Verder uitgang aard kan, men, een andere
vinden is: Chr. D. de'acq. Principien tegen
de spel regeling van het wondombach; en
in: Christ. Grondbeginselen der Neder-
landsche Spelling § 100.

In der Grammatik
des Griechischen
Jahrgang 18.

- 1) *pausen, sausen; kousen, smousen; struisen, kruisen, bruisen; gleisen, spiesen en poesen.*
- 2) *kaarsen, marsen; kerzen, persen; koersen, floersen; morsen, schorsen, en smirsen.*
- 3) *polsen, walsen.*
- 4) *balansen, dansen, flansen, glansen (glanzen, werkw.), kansen, kransen, lansen, pomeransen, schansen, schransen, transen, verhanselen, verkwanselen, ransel, kansel; verflensen, lensen, prinsen; fronsen, sponsen en pronselen.*

Grammatische figuren.

- § 60. *Grammatische figuren* heet men de vormveranderingen, welke eenige woorden door toevoeging, afwerping of omzetting van klanken ondergaan.
- § 61. *Beginletters* worden voorgevoegd of afgeworpen.

Voorbeelden van **voorvoeging** (*prothesis*).

smoel en *moel* of *muil*; *slinksch*, *linksch*; *slinker*, *linker*; *snebbe*, *nebbe*; enz.

Voorbeelden van **afwerping van voren** (*aphaeresis*).

hui, *wei*; Hd. *Natter*, *adder*; Hd. *Nachen*, *aak*; *maaf*, *aaf*; *daar*, *er*; *des*, 's; *ik*, 'k; *het*, *dat*, 't enz.

- § 62. *Tusschenletters* worden ingelascht of uitgestooten.

Voorbeelden van **inlassching** (*epenthesis*).

I) Van vocalen:

Tusschen de uitgangen *lijk*, *ling* en *loos* en den slotmedeklinker van het grondwoord wordt een toonlooze **e** ingelascht, behalve na een toonlooze lettergreep, of een **l**, **r**, **n**: *billijk*, *zedelijk*, *adellijk*, *toonloos*, *heilloos*, *openlijk*, *herserloos*, *eerlijk* enz. Deze inlassching is willekeurig na een **f**, **s** of **nk**, die uit **v**, **z** en **ng** ontstaan zijn (volgens § 58, e): *vreeslijk* of *vreeselijk*; *liefslijk* of *liefelijk*; *oorspronkelijk* of *oorspronkelijk*; eveneens na een **n**, die voorafgegaan wordt door een onvolkomen klinker: *manlijk* en *mannelijk*; *banling* (of *balling*) en *banneling* enz. Ook zegt men even goed *moeilijk* als *moeielijk* en *verfoeilijk* als *verfoeielijk*; maar men onderscheidt *zinloos* (gek) van *zinloos* (zinledig), *naamloos* (zonder naam) van *nameloos* (onnoemelijk).

Aanm. Voor den uitgang *lijk* lascht men de **e** niet in na een **g**, die als *ch* wordt uitgesproken: *genoeglijk* (spreek uit *genoecheljk*), *walgljk*, *behaaglijk*, *heuglijk* enz. Doch *dege-lijk*, *mogelijk*.

II) Van consonanten:

- a) de **d** na klinkers: *bevrijden* van *vrij*, *nader* van *na*, *partijdig* van *partij*.
- b) de **n** na klinkers: in samenstellingen, om den hiatus (samenstooting van twee klinkers) te voorkomen: *ganzenei*, *eendenei*, *kippenei* enz.; eveneens voor de **h**: *hondenⁿhok*, *eikenⁿhout*, *bruggenⁿhoofd* enz.; schijnbaar voor de uitgangen *aar*, *ier* en *ij* achter zwakke substantieven: *valkenier* van *valke*, *hagenaar* van *hage*, *gaardenier* van

gaarde enz.; voorts in *ziemer* en *kwaaddoemer* van *zie-n* en *doe-n*, en in 't lichaam van de woorden *sinds* naast *sedert*, *Dinsdag* van *Diu* (*Tiu*), *kinkhoest* van *kikken* of *kuchen*, *sprank*, *splinter* enz.

Aann. De inlassching der *n* heeft in samenstellingen niet plaats na de toonlooze *e*, waar 't eerste lid steeds op uitgaat: *bodeambt*, *vredehandel*, *medearbeider* enz.

- c) de *d* na vloeiende letters: *boender* en *boener*; *diender* en *dienaar*; *hoenders*, *spaaners*, *beenderen* van *hoen*, *spaan*-(*der*), *been*; in de comparatieven van grondwoorden op *r*: *zwaarder* van *zwaar*, *duurder* van *duur*; voorts in *fatsoendelijk* van *fatsoen*, *zindelijk* van *zin*; ten slotte in *vierderlei*, *vierderhande*, evenals in *vijfderlei*, *vijfderhande*, *zesderlei*, *zevenderhande* enz. Doch steeds *eenerlei*, *eenerhande*, *tweeërlei*, *drieërhande*, *achterlei*, *twintigerhande* enz.
- d) de *t* in de woorden *mijnehalve*, *mijnentwege*, *uwenthalve*, *woentwege* enz.; zoo ook in *ordentelijk* naast *ordelijk*; doch zonder *t*: *gezamenlijk*, *wezenlijk*, *eigenlijk*, *openlijk* en natuurlijk *namelijk*. — Over de verkleinwoorden later.
- e) de *s* in samenstellingen als *leidsman*, *scheidsmuur*, *scheidsvrouw*, *kindsheid* (aldus, naar men meent, verschillend van *kindschheid*).
- f) de *w* verbindt de tweeklanken *au*, *ou*, *eeu*, *ieu*, benevens de *u* met de vocaal des uitgangs; vergelijk *lauwer* en *laurier*: om der gelijkvormigheid wille bezigt men haar in buigbare woorden ook als sluitletter na genoemde klanken: *blauwe*, *blauw*; *kauwen*, *kauw*; *eeuwen*, *eeuw*; *uwe*, *uw* enz. Bij onbuigbare woorden of wanneer de sluitletters zijn weggevallen, is deze toevoeging ongepast; zoo onderscheidt men *uw* (bez. voorn.) van *u* (pers. voorn.); *kouw* (kooi) van *kon* (koude); *houw* (genegen of stam van *houwen*)

en *hou* (houd); *wouw* (vogel) en *wou* (wilde, eig. woude, wolde) enz.

Aanm. De tweeklanken *aai*, *ei*, *ij*, *oei* en *ooi* worden zonder overgangslatter met den volgenden klinker verbonden: *zaaien*, *eieren*, *leien*, *boeien*, *ooievaar*, *vloeiing*, *roeiing*, *zaaiing* enz. De **i** dient als overgangslatter in 't meerv. der woorden *vloo* en *koe*; *vloolen* en *koelen*; voorts in *stroolen*, stoff. adj. van *stroo*.

Voorbeelden van **uitstooting** (*syncope*).

a) Van vocalen: *blijven* (*belijven*); *kraal* (*koraal*); *kleur* (*couleur*); *prei* (*porei*); *elf* en *twaalf* (*eenlif* en *twalif*); *dankbre*, *dankbare*; *zaalge*, *zalige*; *eedle*, *edele*; *staamlen*, *stamelen*; vooral in poëzie wordt de syncope der toonlooze *a*, *e* en *i* om de maat aangewend.

b) van consonanten: α) *leelijk*, *leedelijk*; *goelijk*, *goedelijk*; *kwalijk*, *kwadelijk*; *blaur*, *blader*; *roer*, *roeder*; *oolijk*, *oodelijk*; *beul*, *beudel*; *verbasteren*, *verbastaarden*; *beieren*, *beiaarden*; *mee*, *mede*; *snee*, *snede* enz. enz. Zoo ook *broertje*, *vaartje*, *moertje*, *woertje*, *veertje*, *jonkske* en *jongetje* van *broeder*, *vader*, *moeder*, *weder*, *veder*, *jongen*.

β) In eenige samenstellingen, als *maagdom* voor *maagdom* (daarentegen; naar men wil, *kerstmis*, *kerstdag*); *hoovaardig* voor *hoogvaardig*; *boogaard* voor *boomgaard*; *koomenij* voor *koopmannij*; *kermis* voor *kerkmis*; *kerspel* voor *kerkspel*.

γ) De **n** ontbreekt in *dacht*, *doch* en *bracht*, de **g**, (eigenlijk **h**), in *slaan*, *zien* naast *denken*, *dunken*, *brenge*, *sloeg* en *geslagen*, *zag* en *zagen*.

δ) Voor de *s* worden de tong- en keelletters uitgestooten:

deesem voor *deegsem*, *reesem* voor *reegsem*, vergelijk verder *bus*, *was*, *wassen*, *os*, *vos*, *zes* met 't Hd. *Büchse*, *Wachs*, *wachsen*, *Ochs*, *Fuchs*, *sechs* enz. Eindelijk staat *volgens* voor *volgends*, *willens* en *wetens* voor *willends* en *wetends*; *doorgaans* voor *doorgaands*; *thans* voor *thands*, *bijkans* voor *bijkants*; *peizen* voor *peinzen*, *ik kost* voor *konste*.

§ 63. *Shuifletters* worden toegevoegd of afgeworpen.

Voorbeelden van **toevoeging** (*epithesis* of *paragoge*).
iemand en *niemand* van *man*; *gedrocht* naast *bedrog*; *burcht* van *burg*; *schoem*, Hd. *Schuh*; *teen*, Hd. *zehe*; *borst* (jongman), Hd. *Bursche* enz.

Voorbeelden van **afwerping** (*apocope*).

ik kon, *konde*; *zou*, *zoude*; *wou*, *woude*; *lei*, *leide*; *zei*, *zeide*; *hou*, *houde* enz. Vooral in vrouwelijke substantieven: *krib*, *kribbe*; *eg*, *egge*; *pad*, *padde*; *asch*, *assche*; *gaaf*, *gave*; *taal*, *tale*; *eb*, *ebbe* enz. Zoo ook in de onzijdige: *bed*, *bedde* (in samenstellingen); *oog*, *ooge*; *oor*, *oore*; *hart*, *harte* enz. Eveneens in zwakke mannelijke substantieven: *mensch*, *mensche*; *prins*, *prinsse*; *graaf*, *grave* enz. De 1 pers. van den ind. teg. tijd verliest bijna altijd de *e*: *ik hoor* v. *hoore*, *meen* v. *meene* enz. Zie voorts § 211.

§ 64. Ook bij de vorming van samenstellingen worden klinkers of medeklinkers uitgestooten; men heet dit *elisie* ¹⁾.

¹⁾ Worden in *reeds gevormde* samenstellingen tusschenletters uitgestooten, dan is dit *syncope*. Zie § 62.

Voorbeelden.

binnen (be-innen), *buiten* (be-uiten), *boven* (be-oven), *bang* (be-ang), *tegen* (ent jegen), *telkens* (te elken), *ten* (te den), *ter* (te der), *thans* (te hands), *samen* (te zamen), *misschien* (mag schiën); voorts in *zondig* (zonde-ig), *blijder* (blijde-er), *blijdschap* (blijdeschap); evenals *boodschap* (*bodeschap* beteekent *het bodeambt*) enz.

Aanm. In poëzie wordt ter voorkoming van den hiatus eene toonlooze *e* voor den klinker, waar 't volgende woord mede begint, onderdrukt: *liefd' en trouw*; *aard' en hemel*, *all' andere* enz. Men heet dit eveneens *elisie*.

§ 65. De verdeeling eener lettergreep in tweeën (*diacresis*) heeft plaats door inlassching eener toonlooze *e* tusschen een *r* en een volgenden medeklinker. 't Beschaafd Nederlandsch bezigt haar alleen in *meerl* naast *merel*, *paarl* naast *parel*, *hoorn* naast *horen*, *koorn* naast *koren*, *doorn* naast *doren*, *voorn* naast *voren*, *lantaarn* naast *lantaren*. Men onderscheidt *toren* en *toorn* (gramschap), *deren* en *deern* en schrijft *kerel*, niet *keerl*.

§ 66. *Omsetting* (*metathesis*) heet men de klankverspringing in eenige woorden, als: *nooddruft* naast *durven*; *godsvrucht*, Hd. *Gottesfurcht*; *wrocht* van *werken*; *gort* en *grut*; *barnen*, *barnsteen* naast *branden*; *dertien* van *drie*; *slordig* van *slodderig*; *klovenier* voor *kolvenier* enz.

Oplossing van medeklinkers.

§ 67. Soms worden medeklinkers tot klinkers.

Voorbeelden.

Peil uit *pegel*; *teil* uit *tegel*, zie § 33, *soet*, Eng. *sweet*; *dol*, *dolen* naast *dwalen*; *zuster*, Hd. *Schwester*; *tusschen*, Hd. *zwischen*; *komen* naast *kwam*; *kooi* naast *kouw* uit Lt. *cavea*; vergelijk *gooi* en *gouw*. Voorts ontstonden *koud* uit *kald* (Hd. *kalt*), *zout* uit *salt* (Hd. *Salz*); *houden* uit *halden* (Hd. *halten*), *wou(de)* uit *wolde* (Hd. *wollte*); *zoude* uit *zolde* (Hd. *sollte*) enz. Eveneens *gulden* naast *goud* enz. Als tusschenletter werd *d* tot *l* (*j*) of na *ou* tot *w*: *gaalke* uit *gadeke*; *oolevaar* v. *oodebaar*; *dooler* v. *doder*; *kouwelijk* van *koude*; *spouwen* en *vouwen* (eenvoudig) van *spalden* en *valden* (Hd. *spalten* en *fallen*). De *d* viel weg in *kruien* voor *kruiden*.

De stomme medeklinkers.

§ 68. Er zijn twee stomme *d*. i. thans niet meer uitgesproken medeklinkers: de *h* in de woorden *thans* en *althans* uit *te hande* en *al te hande* (NB. *nochlans* komt van *nog dan*, Hd. *dennoch*); de *ch* in 't letterteeken *sch*, 't welk overeenkomt met de Hoogduitsche *sch*, de Engelsche *sh* en de oude *sk*, gelijk nog *nesch* en *nesk* wisselt.

§ 69. De *sch* schrijft men:

a) als sluitletter van de adjectieven, die op een sisklank uitgaan. Deze zijn ten deele van bijwoorden op *s* gevormd: *drommelsch*, *fisksch*, *fluksch*, *gluipsch*, *krolsch*, *linksch*, *alinksch*, *rechtsch*, *onverhoedsch*, *overhoedsch*, *overhandsch*,

ouderwetsch, rasch, rechtstreeks, schaarsch, schotsch, schuinsch, slaafsch, vergeefsch, en de overige op *-lijksch* (als *dagelijksch, maandelijksch*), *-lingsch* (als *ruggelingsch*) en *-waartsch* (als *voorwaartsch*) van de bijwoorden *dremmels, fiks, fluks, gluips, krols, links, slinks, rechts, onverhoeds, overhoeks, overhands, ouderwets, ras, rechtstreeks, schaars, schots, schuins, slaafs, vergeefs* en de overige op *-lijks* (als *dagelijks, maandelijks*), *-lings* als *ruggelings*) en *-waarts* (als *voorwaarts*).

Aanm. Geen *ch* achter de *s* hebben *paars, dras, kras, dwars* en *wars*; *bits, spits* en *flets*; *los, ros* en *gewis*. Verder alle, die de *s* voor klinkers in *z* veranderen, als *dwaaas, lens, vies, kroes, boos, voos, loos, broos, vuns, wijs* en *grijs*.

b) als sluitletter der substantieven *asch* (Hd. Asche), *bosch* (Hd. Busch), *disch* (Hd. Tisch), *esch* (Hd. Esche), *flesch* (Hd. Flasche), *lisch* (Zd. Lische), *marsch* (Hd. Marsch), *mensch* (Hd. Mensch), *mosch* (Zd. Musche), *rusch* (Hd. Rusch), *stroowisch* (Hd. Strohwich), *tasch* (Hd. Tasche), *visch* (Hd. Fisch), *vleesch* (Hd. Fleisch), *vorsch* (Hd. Frosch). Dus schrijft men *as* (van een rad), *bos* (bundel), *Rus* (Hd. Russe), *lis* (lus), *mos* (plant), *tas* (hoop) en op alle andere op een sisklank uitgaande substantieven zonder *ch*.

c) als tusschenletter in: *dorschen* (Hd. dreschen), *druischen* (Hd. dreuschen), *eischen* (Hd. heischen, Eng. to ask); *heerschen* (Hd. herrschen), *krijschen* (Hd. kreischen), *lasschen* (Hd. laschen, Eng. to leash), *Paschen* (uit Pascha), *ruischen* (Hd. rauschen), *tusschen* (Hd. zwischen), *vorschen* (Hd. forschen), *wasschen* (Hd. waschen), *wenschen* (Hd. wünschen), *wisschen* (Hd. wischen). Voorts *brieschen* en *hijschen*.

d) in 't woord *gansch* (Hd. ganz).

Aanm. 1. Dus zonder *ch* schrijft men *wassen* (Hd

wachsen) enz. De aan 't Fransch ontleende woorden kunnen natuurlijk van 't Hoogduitsch afwijken: *bres*, Fr. *brèche*, Hd. *Bresche* enz. Ook wijken af *verrassen* (uit *verrassen*, Hd. *überraschen*), *plas* (Eng. *plash*) enz.

Aanm. 2. *Vleesch* heeft in het meerv. *vleezen* en een afgeleid adjectief *vleezig*; ook zegt men *naar den vleeze*.

Aanm. 3. Men onderscheidt *kindschheid* ('t kindsch zijn) van *kindsheid* ('t kind zijn).

Verwisseling van medeklinkers.

- § 70. De opmerkelijkste verwisselingen van medeklinkers zijn:
- van **z** en **r**: *verliezen*, *verloren*; *vriezen*, *vroof*, *gevroren*, *verkiezen*, (*uit*)*verkoven*, *verkoos*, *verkozen*; *wezen*, *wij waren*.
  - van **w** en **g**: *spuwen* en *spugen*; *ruw* en *ruig*.
  - van **l** en **r**: *glimlach* en *grimlach*; *vondel* en *vonder*.
  - van **l** en **n**: *verzamelen* uit *verzamenen*.
  - van **k**, **p**, **f** en **ch**: *koopen*, *kocht* (uit *koff*); *loopen*, *bruiloft*; *zoeken*, *zocht*; *denken*, *dunken*, *dacht*, *docht*; *waken*, *wacht*, *ziekte*, *zucht*; *zuchten*, Hd. *seulzen*.

WOORDVORMING.

- § 71. De woordvorming in den ruimsten zin leert de wijze kennen waarop de bestaande woorden uit vroegere woordklanken gevormd zijn en zelve wederom nieuwe woorden kunnen vormen.
- § 72. De eenvoudigste woordklanken, waartoe men de bestaande woorden kan terugbrengen, heeten *wortels*.
- § 73. Uit den wortel ontspruiten de *stammen*; zijn deze nu nog als woorden in gebruik, dan heeten zij *stamwoorden*: *stand, gang*.
- § 74. Door achtervoeging van enkelvoudige of samengestelde letterklanken, welke niet meer als woorden voorkomen, worden van bestaande woorden *afgeleide woorden* gevormd. Zoodanige letter- of woordklanken heet men, naar mate zij voor of achter 't woord gevoegd zijn, *voor-* of *achtervoegsels*.
Aann. Komen deze afleidingsuitgangen nog als woorden voor, dan hebben zij veelal een verschillende beteekenis: vergelijk *schrĳfbaar* en *baar geld*; *hopeloos* en *een looze noot* enz.
- § 75. Een woord heet in betrekking tot het afgeleide woord het *grondwoord*; een grondwoord kan zelf wederom een afgeleid

woord zijn; zoo is van *goedig* 't grondwoord *goed* (stamwoord), doch van *goedigheid* 't grondwoord *goedig* (afgeleid woord).

- § 76. Door samenvoeging van twee woorden ontstaan *samengestelde* woorden; 't eerste woord heet 't eerste lid, 't tweede woord 't tweede lid der samenstelling; elk van beide leden kan weder een samengesteld woord zijn: *kuisdeur* van *kuis* en *deur*; *goudsmidswerkplaats* van *goudsmid* en *werkplaats*, *goudsmid* van *goud* en *smid*, *werkplaats* van *werk(en)* en *plaats*.
- § 77. Van eenige afgeleide woorden zijn de grondwoorden niet meer als woorden in gebruik: *genoeg*, *hamer*, *ezel* enz.
- § 78. Van de *stamwoorden* zijn wel te onderscheiden de *woordstammen*. Een stamwoord is een stam, die tegelijk een woord is; een woordstam is de stam eens woords, d. i. de klank, dien men overhoudt als men een woord van zijne buigingsuitgangen ontdoet. Zoowel stamwoorden als woordstammen worden *stammen* genoemd.
- § 79. De afleiding, die door middel van voorvoegsels of afleidingsuitgangen tot stand komt, heet de *middellijke* afleiding in tegenoverstelling van de zoogenaamde *rechtstreeksche* afleiding.
- § 80. De *rechtstreeksche* afleiding komt niet door voor- of achtervoeging van klanken, maar door 't bloote overnemen van den stam tot stand: zoo komt *loop* van *loopen*; *slaap* van *slapen* enz.
- § 81. In de vervoeging der zoogenaamde sterke werkwoorden ondergaat de stam door klinkerverandering zoodanige wijzigingen, dat de werkwoorden 't aanzien krijgen, alsof ze meer dan één stam hadden; daarom noemt men ze dan ook de *meerstammige* werkwoorden in tegenoverstelling der zwakke of *eenstammige*: *lezen*, *las*, *lazen*; *varen*, *voer* enz.
- § 82. Van de verschillende stammen der sterke werkwoorden worden wederom andere woorden rechtstreeks of middellijk afgeleid.

Voorbeelden.

<i>Sterke Werkw.</i>	<i>Rechtstreeksche af.</i>	<i>Middellijke af.</i>
bergen	berg, burg	berger
binden	band	binder
drinken	drank, dronk	dronken
vinden	vond	vondst
bersten	barst, borst	
stelen	(dief)stal	steler
zitten		zetel
wegen	weg	wage, wagen, (ge)wicht
bijten	beet	bitter
dijgen		deesem
lijden	leed, lid	lijder
vliegen		vlucht, vleugel
bieden	bod	bode, beul
kiezen		kost, keuze
tiegen		tocht, tucht
varen		vaart, veer
graven	graf	groeve, gracht
heffen		hoeve, hevel
vallen	val	valle
slapen	slaap	slaper
scheiden		scheiding
stooten, loopen	stoot, loop	stooter, looper
<i>Zwakke werkw.</i>		
vragen	wenk	vrage
denken	lek	gedachte
wenken	rek	
lekken	enz.	
rekken		
enz.		

DE REDEDEELEN.

- § 83. De woorden worden naar hun vorm en beteekenis verdeeld in tien soorten (rededeelen), waarvan zes veranderlijk en vier onveranderlijk zijn.
- § 84. De verandering, welke de rededeelen ondergaan, bestaat hierin, dat achter den stam bepaalde uitgangen worden gevoegd, waardoor zekere betrekkingen worden uitgedrukt. Deze verandering heet buiging.
- § 85. De zes veranderlijke rededeelen zijn:
- 't zelfstandige naamwoord of substantief;
  - 't bijvoeglijke naamwoord of adjectief;
  - 't voornaamwoord;
  - 't telwoord;
  - 't lidwoord;
  - 't werkwoord.
- § 86. De vier veranderlijke rededeelen zijn:
- 't bijwoord;
  - 't voorzetsel;
  - 't voegwoord;
  - 't tusschenwerpsel.

'T SUBSTANTIEF EN ZIJNE VORMING.

- § 87. 't Substantief is de naam van eene zelfstandigheid.
- § 88. Eene zelfstandigheid is óf concreet óf abstract. De gewone onderscheiding is deze: Eene concrete zelfstandigheid is stoffelijk en dus zinnelijk waarneembaar (*huis, boom, berg*) of wordt als zoodanig gedacht (*nektar, ambrozijn, draak, eenhoorn*). Eene abstracte zelfstandigheid is óf een eigenschap óf een werking, die afgescheiden van de stof (d. i. in 't afgetrokkene) zelfstandig gedacht wordt (*goedheid, deugd, snelheid, 't loopen, 't wandelen* enz.).

- § 89. Ten opzichte van hunne vorming zijn de substantieven stamwoorden, afgeleide of samengestelde woorden.
- § 90. Als stamwoorden worden hier beschouwd alle eenlettergrepige substantieven, 'tzij zij werkelijk stamwoorden zijn, 'tzij hunne grondwoorden in 't Nederlandsch niet meer voorkomen: *huis, tuin; os, vos; man, wijf; kind, enz.*
- Tot de afgeleide woorden behooren alle substantieven, die rechtstreeks of middellijk van andere woorden blijken afgeleid te zijn.
- § 91. Rechtstreeks zijn van werkwoorden afgeleid alle substantieven:
- 1) die voorkomen als stammen van sterke werkwoorden. Zie de voorbeelden.
  - 2) die voorkomen als stammen van zwakke werkwoorden, tenzij uit het begrip van 't werkwoord of anderszins blijkt, dat 't substantief eerder *moet* bestaan hebben. Zie de voorbeelden § 182.
- § 92. De middellijke afleiding voegt voor- of achtervoegsels aan den woordstam; de voornaamste hiervan zijn:

Voor mannelijke persoonsnamen *aar, er, ier, enaar, enier, aard* en *ik*.

er wordt meest achter stammen van werkwoorden gevoegd: *looper* van *loopen*; *schrijver* van *schrijven*. Is de voorafgaande lettergreep toonloos, dan bezigt men *aar*: *bedelaar*, *cijferaar*; *teekenaar* van *bedel(en)*, *cijfer(en)*, *teeken(en)*; uitgezonderd zijn *zondaar*, *minnaar*, *overwinnaar* en *leeraar*. 't Achtervoegsel *ier* vindt men in *tuinier*, *herbergier* en *provenier* (v. *provène*). Eindigt de woordstam thans op een klinker, dan staat voor *aar* en *ier* eene *n*, *harpe-n-aar*, *valke-n-aar*, *kunste-n-aar* enz. Zoo ontston-

den de achtervoegsels **enaar**, **enier**; vergelijk: *gewel-
denaar*, *hovenier*, *kruidenier* enz. *Toovenaar* staat voor
tooveraar, als *moordenaar* voor *moordenaar* (Eng. *murderer*).
aard of **erd** eu **lk** of **erik**, vormen persoonsnamen met een
hatelijke bijbeteekenis: *veinsaard*, *grijnsaard*; *luiaard*, *gierig-
aard*; *dronkaard* enz.; *vuilik*, *stommerik* enz. Ironisch wor-
den gebruikt *lieverd*, *goeierd* (voor *goederd* § 62).

Aanm. *Heiland* en *vijand*, thans manlijke persoonsna-
men, zijn oorspronkelijk tegenwoordige deelwoorden van de
werkwoorden *heilen* en *vijen* (haten).

Voor vrouwelijke persoons-, en diernamen *ster*, *in*, *es*.

ster wordt gevoegd achter werkwoordelijke stammen: *loop-
ster* van *loopen*, *schrijfsster* v. *schrijven*; is de laatste stam-
lettergreep toonloos, dan vormt men den vrouwen naam
van den mansnaam: *babbelaarster*, *bedelaarster* enz. Achter
manlijke persoons- en diernamen voegt men **in**: *koning*,
koningin; *beer*, *berin*. Soms bezigt men voor persoons-
namen 't Fransche *esse* of *es*: *baron*, *baronnes*; *prins*,
prinses; zoo ook *zanger*, *zangeres* in tegenoverstelling van
zangster (Muze of liedjeszangster); *kunstenaar*, *kunstena-
res* enz.

Voor gemeenslachtige persoonsnamen
ing, *ling* en *eling*.

Men voegt **ing** achter eigennamen ten einde de afkomst
aan te duiden; als *Karoling* van *Karel* enz.; *Vlaming*,
Westfaling.

Achter klinkers en vloeiende letters (behalve *l*) gebruikt
men *ling*: *ellendeling*, *tweeling*, *kleurling*, *banling* (naast
balling of *banneling*), *kloosterling*; daarentegen *hemeling*;

in de overige gevallen *eling*: *schepeling*, *nieuweling*, *vreemdeling*; *drenkeling*, *kweekeling* enz. van 't substantief *schip*, van de adjectieven *nieuw*, *vreemd*; van de werkwoorden *drenken*, *kweeken* enz.

Aanm. *Jongeling* was vroeger ook voor 't vrouwelijk in gebruik. Zoo die van transitieve werkwoorden afgeleide een passieve beteekenis hebben, dan hebben zij den klinker des verleden deelwoords: *een verwoorpeling* = *een verwoorpene* enz.

Voor werktuigen *er*, *el*, *eel*, *s-el*.

Behalve persoonsnamen vormt 't achtervoegsel *er* ook namen van werktuigen: *klopper*, *stoffer*, *snuiter* enz. Hiertoe dient ook *el*: *stekel* v. *steken*, *hevel* v. *heffen*. Door Romaanschen invloed wordt *el* tot *eel* in *tooneel* van *toon*, *houweel* van *houwen*, *truweel* nevens *truffel* of *truffel*. Over *s-el* later.

Aanm. De woorden op *el*, welke van werkwoorden der vijfde klasse worden afgeleid, komen meest van stammen met een zachtheldere *o*, welke door Umlaut *eu* wordt: *teugel* van *tiegen*, *beugel* van *buigen*, *sleutel* van *sluiten*, *vleugel* van *vliegen* enz.

Voor verkleinwoorden *je*, (*e)tje*, *ke*, *kijn*, *el*, *elijn*, *ing*.

Verkleinwoorden geven zelfstandigheden te kennen, die klein zijn in hun soort: *olifantje*, *paardje* = een kleine olifant, een klein paard. Niet zelden geven ze daardoor iets liefelijks te kennen: *huisje*, *vrouwotje*, *mijn schatje* enz.
1) 't Gewone achtervoegsel tot vorming van verkleinwoordjes is *je*: *katje*, *hondje*, *hokje*, *grasje*, *stapje* enz. Men be-

zigt **tje** na klinkers of door gerekte klinkers voorafge-gane vloeiende letters: *knietje*, *zoontje*, *paaltje*, *kaartje*, enz.; na de *m* wordt alsdan *p* ingelascht en valt *t* weg, *raampje*, *kruijpje*, enz. Eindigt 't grondwoord op een toon-looze lettergreep, welke door *ng* gesloten wordt, dan wordt de *g* tot *k* verscherpt: *rollinkje*, *spierinkje* enz.; is echter de lettergreep betoond, dan bezigt men *etje*: *wandelingetje*, *grondelingetje* enz. Dit heeft ook plaats na een vloeiende letter, welke door een onvolkomen klinker wordt vooraf-gegaan: *kammetje*, *bolletje*, *kannetje*, *karretje*.

Bij voorkeur worden deze verkleinwoordjes gevormd van stammen met heldere klinkers; derhalve hebben zij door-gaans de vocaal des meervouds: *vat*, *valen*, *vaatje*; *pad*, *paden*, *paadje*; *tred*, *treden*, *treedje*; *spit*, *speten*, *spetje*; *lot*, *loten*, *lootje*; *god*, *goden*, *minnegoodje* enz. Soms geeft de open en gesloten klinker verschil van beteekenis: *dag*, *dagjes* (korte dagen) en *daagjes* (in alle beteekenissen); *gat*, *gatje* en *gaatje* (openingetje) enz.

Korthedshalve trekt men de verkleinwoordjes van *vader*, *moeder*, *broeder*, *weder*, *veder* samen tot *vaartje*, *moertje*, *broertje*, *weertje*, *veertje*; *zuster* maakt van *zus*, *zusje*; *meid* *meisje*. Een dubbelen vorm heeft *pop*, verkl. *poppetje* en *popje*: eveneens de eenlettergrepige, die op *g* uitgaan en een onvolkomen klinker hebben: *big*, *bigje* en *biggetje*.

Aann. Als grondwoorden van substantieven, die verkleinwoorden zijn, komen ook adjectieven en werkwoorde-lijke stammen voor: *een bilttertje*, *mijn grootje*, *een zijte* of *zeetje* (onderscheiden van *zee-tje*) enz.

2) Geven soms de verkleinwoordjes op *je* iets liefelijks te kennen, doorgaans is dit 't geval met die op *ke*; *manneke*, *kindeke* enz. Na een keelletter wordt *s* ingelascht: *bankske*, *langske*, *vlagske*, *boekske* (dit laatste algemeen in gebruik),

euz. In hoogerem stijl bezigt men **ken**: 't kindeken Jezus. Inderdaad is dit *ke* één en 'tzelfde achtervoegsel als **kijn**: kindekijn.

Een ander soort van verkleinwoordjes gaat uit op **el** of **elijn**. De stamklinker wordt door de uit *i* ontstane *e* van het achtervoegsel doorgaans gewijzigd (Umlaut): *drop*, *droppel*, *druppel*; *stip*, *stippel*; *sprank*, *sprengel*; *bond*, *bundel*; *trom*, *trommel*; *knok*, *knokkel*, *kneukel*; *pok*, *pukkel* enz. Verder *maagdelijn*, *oogelijn* van *maagd* en *oog*.

Kleine voorwerpen worden aangeduid door **ing**: *krakeling* (kleine krakende koekjes), *schelling*, *zilverling* (zilveren muntstukje). Kleine of jonge dieren geven te kennen *grondeling* (Hd. *Grundel*), *hokkeling*, (halfjarig kalf) en *gieteling* (meerl). Dit achtervoegsel is inderdaad één met 't boven besprokene.

't Voortgebrachte,

de producten van werkingen worden uitgedrukt door toevoeging van **sel** aan werkwoordelijke stammen: *schepsel*, *zaagsel*, *baksel* enz. van *scheppen*, *zagen*, *bakken* enz. Dit *s-el* beteekent ook 't werktuig of middel, waarmede iets verricht wordt: *voedsel*, *deksel*, *stijfsel*, *beletsel*, *schoeisel* enz. = datgene, waarmee men voedt, dekt, stijft, belet, schoeit enz.

Namen van afgetrokkene (abstracte) zelfstandigheden worden gevormd door toevoeging van:

1) **ing** achter den werkwoordelijken stam (niet te verwarren met 't vorige achtervoegsel): *belegering*, *wandeling* enz. Niet zelden nemen dergelijke substantieven een concrete beteekenis aan: *wandeling*, de plaats, waar gewandeld wordt; *vergadering*, de vergaderde menigte; *kleeding*, 't bekleedsel.

2) **ij** eigenlijk 't Latijnsche *ia*; 't Fransche *ie*: *voogdij*, *kuicelarij* enz. 't Wordt versterkt tot *nij*, *erij* en *ernij*: *woesteni*, *schelmerij*, *dieverij*, *razernij*, *slavernij* enz.

Deze woorden beteekenen in de eerste plaats 't bedrijf, den staat van een persoon: *voogdij*, *kuichelarij*, *visscherij* enz.; dan iets dat met 't begrip des grondwoords verbonden is: *bakkerij*, *smederij*, *artseni*, *schilderij*, bakkerswerkplaats, smidse, 't door een arts toegediende middel, 't door een schilder vervaardigde; *woesteni*, woeste plaats. *Landerij*, *boekeri*, *kleedij* zijn verzamelwoorden.

Aanm. In *maatschappij*, *heerschappij* en *voogdijshap* zijn de uitgangen *ij* en *schap* ten overvloede verbonden.

3) **schap**, **dom**, **nis**, welke na stammen van adjectieven een hoedanigheid, een gesteldheid beteekenen: *blijdschap* van *blijde*, *rijkdom* van *rijk*, *droefenis* van *droef* enz. Na stammen van substantieven beteekenen die beide eerste achtervoegsels niet zelden den staat eens persoons: 't *priesterschap*, 't *pausdom*. Van *wedden* en *weten* komen *weddenschap* en *wetenschap*.

4) den bastaarduitgang **age** en de Nederlandsche uitgangen **nis**, **st**, **t**, die na werkwoordelijke stammen werkingen te kennen geven: *vrijage*, 't vrijen; *kunst*, 't kunnen; *macht*, 't vermogen; *vergiffenis*, 't vergeven. Zij krijgen vaak een concrete beteekenis: *stellage*, stelling; *winst*, 't gewonnene; *gracht*, 't gegravene; *hindernis*, dat wat hindert enz.

5) **e** of **te** die na stammen van adjectieven eigenschappen zelfstandig voorstellen: *woede*, *ronde*, *konde*; *diep*, *diepte*; *hoog*, *hoogte* enz.

Verzamelwoorden

worden gevormd door de uitgangen **age**, **schap**, **dom**: *pakkage*, *plantage*, *de priesterschap*, *de ridderschap*; 't

menschdom. Schijnbaar ook door den uitgang *te*, inderdaad door 't voorvoegsel *ge* (d. i. samen): *gevogelte*, *geboomte*, *gebergte*, verzameling van vogelen, boomen, bergen enz. Dit achtervoegsel missen *gevolg*, *gepeupel* en de meervouden *gebroeders*, *gezusters*, *gelieven*.

§ 93. De voorvoegsels welke tot vorming van substantieven dienen zijn :

aarts (van vreemden oorsprong) vormt van Nederlandsche substantieven namen van personen, die in hooge mate zijn wat het grondwoord aangeeft: *aartsschelm*, *aartseugniet* enz. *Aartsvader*, *aartsengel*, *aartsbisschop*, *aartshertog* zijn naar 't Grieksch en Latijn gevormd.

ant beteekent *tegen* en komt voor in *antwoord*.

af heeft ontkennende kracht in *afgrond* (grondelooze diepte), *afgod* (ongod), *afgunst* (ongunst).

et beteekent *wederom*: *etgroen* ('t groen dat weer ontspruit na 't hooien), *etmaal* (geregeld wederkeerende tijd).

ge beteekent *samen* en vormt in de eerste plaats verzamelwoorden (zie boven). Het viel weg in *buur* voor *gebuur* en *maat* voor *gemaat*. Voor werkwoordelijke stammen geeft 't een herhaling der werking te kennen: *geloop*, *gejuich*, *geraas* enz. Concrete begrippen zijn *gebak* 't gebakkene; *gebraad*, 't gebradene; *geschrijf*, 't geschrevene; *geschenk*, 't geschonkene enz.

on en **wan** ontkennen 't stambegrip in *ondeugd*, *onlust*, *ongeloof*, *onheil*, *manhoop*, *wangunst*, of geven daaraan een ongunstige beteekenis: *onmensch*, *ondier*, *wanlust*, *wangeloof*, *wanbegrip* enz.

oor beteekent *uit*: *oorsprong* ('t ontspringen), *oorlog* (uitlage), *oorzaak* (zaak, waaruit een andere ontstaan is) enz.

§ 94. Worden twee substantieven tot één woord verbonden, dan

ontstaat een samengesteld substantief. Men onderscheidt een eigenlijke en een oneigenlijke samenstelling. Zij is oneigenlijk, zoo 't eerste lid door een buigingsuitgang zijn verhouding tot 't tweede uitdrukt; deze buigingsuitgang is die van den gen. enk. of meerv. Zoo men nu de beide leden der samenstelling scheidt en 't lidwoord in overeenstemming brengt met 't eerste lid, dan wordt 't begrip der samenstelling geheel teruggegeven: *bakkerswerkplaats*, eens bakkers werkplaats; *vorstenson*, eens vorsten zoon. Doch in vrouwelijke woorden blijkt 't uit den vorm niet meer of de samenstelling eigenlijk, dan of ze oneigenlijk is: *tafelkleed*, *melkvat* enz. Ook in 't meervoud dient zulks uit de beteekenis te worden opgemaakt: *bessensap*, *kattengeslacht*, *hondengeblaf* enz. De onzijdige woorden, wier meervoud op *eren* of *ers* uitgaat, behouden alleen *er*: *kinderschool*, *kalvermarkt* enz. Uitgezonderd is *kleerenmaker* nevens *kleermaker*.

- § 95. De eigenlijke samenstellingen bestaan uit de vereeniging van een
- a) subst. met den subst.: *Godmensch*, *heereboer*, *brandspuit*, *boekhandel*, *turfschipper* enz.
  - b) adject. met een subst.: *hoogmoed*, *roodaarde*, *zuurkool* enz.
  - c) werkwoordelijken stam met een subst.: *saagmolen*, *drinkbeker*, *schrijftafel* enz.
  - d) bijwoord met een subst.: *binnenplaats*, *bijnaam* enz.
  - e) telwoord met een subst.: *drieman*, *vierkant*, *vijshoek* enz.
- § 96. Eenige substantieven worden eerst door afleiding samengesteld; zij behooren onderscheiden te worden van woorden als *onderneming*, *schoonschrijver* enz., welke afgeleid zijn van de samengestelde woorden *ondernemen*, *schoonschrijven* enz.
- A) Middellijk afgeleid zijn:
- a) van de losse woorden *vier en twintig pond* komt *viertwintigponder*, van *beeld en houwen*, *beeldhouwer* enz.

b) van de losse woorden *staal* en *bereiden* komt *staalbereiding*, van *uit elkander zetten* *uitelkanderzetting* enz.

B. Rechtstreeks afgeleid zijn:

a) van *tijd* en *verdrijven* komt *tijdverdrif*; van *tijd* en *verliezen*, *tijdverlies*; van *eer* en *bieden*, *eerbied* enz.

De uitgang *ing* wordt hier niet gebezigd.

b) van *scharen* en *slijpen* komt *scharenslijp*, van *beeldjes* en *koopen*, *beeldjeskoop*; van *al* en *beschikken*, *albeschik* enz.

De uitgang *er* wordt hier niet gebezigd.

C. Possessieve samenstelling zijn die, welke uit een adjectief of telwoord en een substantief bestaan, en den bezitter door 't bezetene te kennen geven:

spitsneus — die een spitsen neus heeft;

driehoek — wat drie hoeken heeft;

vierkant — wat vier kanten heeft;

roodhuid — die een roode huid heeft.

Aanm. Soms wijkt men van de gewone volgorde af en plaatst het werkwoord voorop: *brekespel* voor *spelbreker*; vergelijk voorts: *weetal*, *weetniet*, *spring-in-'t-veld*, *stokebrand* enz.

§ 97. Bij de spelling der samengestelde substantieven houde men de volgende regels in 't oog:

a) de werkwoordelijke stammen met heldere klinkers of tweeklanken werpen de sluitletter *d* weg, als 't tweede lid met een medeklinker begint: *rijtuig* voor *rijdtuig*; *weitasch* voor *weidtasch*; *houvast* voor *houdvast*; *scheikunde* voor *scheidkunde* enz.

b) tusschen de beide leden van eenige samenstellingen worden zoogenaamde verbindingsklanken ingeschoven, ten einde ze gemakkelijker uit te spreken of te scheiden: *paardekop*, *scheidsmuur*, *scheidsman* enz. Men verwarre hier niet mede de woorden, waarin de *e* tot den stam of de *s* tot den verbuigingsuit-

Ernest Reidman

gang behoort, als *willekeur* van 't oude *wille*, *vaderlands-liefde* van den gen. *vaderlands* enz.

§ 98. In de inlassching of uitlating van zoodanige verbindings- en verbuigingsklanken volgt de nieuwere spelmethode de volgende regels:

1) De *ingelaschte* toonlooze *e* van 't eerste lid wordt door een *m* met den klinker of de *h* verbonden, waarmede 't tweede lid begint: *kippemei*, *eendemei*, *eikemhout*, *hondemhok* enz. Deze *m* voorkomt den *hiatus* d. i. de gaping, ontstaan door samenstooting van twee klinkers en dient alzoo om de uitspraak te gerieven. Over *bedehuis* enz. zie § 62.

2) 't Eerste lid neemt nooit de *s* aan, als 't tweede lid met een *s* begint en de samenstelling eigenlijk is: *smeekschrift*; *leidster* enz. Doch in oneigenlijke samenstellingen nemen vele (ook vrouwelijke) woorden een *s* als teeken van den genitief aan. Men lette hierbij op overeenkomstige samenstellingen: *waarheidszucht* naar *waarheidsliefde*, *manschoenen* naar *manskleeding*, *stadssoldaat* naar *stadsomroeper* enz.

3) 't Eerste lid wordt door *em* als *meervoudsuitgang* gevolgd:

a) als het een meervoudig begrip aanduidt: *hoedenmaker*, *boekenkast*, *woordenboek*, *naaldenfabriek*, *menschenliefde*, *kattengeslacht*, *paardenras*, *zedenleer*, *sterrenkunde*;

b) zoo het een persoonsnaam is, die een geheelen stand vertegenwoordigt: *boerenwoning*, *soldatenuniform*, *matrozenlied*, *vrouwenmuts*, *studentengrap* enz. Dus ook de § 94 genoemde *vorstenzoon*, *gravenkroon*, *profetenbroodjes* enz., waarbij men niet meer aan 't meervoud, maar aan den zwakken genitief denkt.

Maar de substantieven, die hun meervoud óf uitsluitend óf ook op *s* vormen, alsmede die welke uit meer dan twee lettergrepen bestaan, nemen *s* aan in de plaats van *em*: *manskleeren*, *koksjongen*, *jongelingsdroomen*, *predikantssteek* enz.

De vrouwenamen op *in* volgen den hoofdregel: *koninginnenkroon*, evenals *gravinnenkroon*.

c) zoo het een mannelijke diernaam is, die geene samenstellingen met *s* vormt en de *geheele* diersoort vertegenwoordigt: *ossenbloed*, *leeuwenbek* (ook plantnaam), *drakenbloed*, *stierenkop* (ook twistziek mensch), *hazenmond*, *berenklauw* (ook plantnaam) enz. Uit deze voorbeelden blijkt, dat ook in de overdrachtelijke beteekenis de *n* blijft. Alleen *haan* neemt in samenstellingen, waarbij niet aan 't meervoud gedacht wordt, de *n* niet aan: *hanepooten*, *hanekam*, *hanebalken*.

4) Eene enkele *e* als tusschenletter is voldoende:

a) als 't eerste lid een enkelvoudig begrip aanduidt: *bijleman*, *brilledoos* enz.

Aldus zijn op te vatten alle samenstellingen op *boom*, als *eikeboom*, *denneboom*, *beukeboom*, d. i. de *boom* die eik, den, beuk heet. Voorts de vruchtboomen, als: *pruimeboom*, *pereboom*, *perzikeboom*, d. i. de boom, die de pruim, peer, perzik voortbrengt.

b) als 't eerste lid zonder onderscheid van beteekenis een enkel- of meervoudig begrip kan aanduiden en 't geheele woord tot 't dagelijksch leven behoort: *pijpekop*, *kurketrekker*, *pennemes* enz. Immers in 't dagelijksch leven heeft deze toevoeging niet plaats en is in 't algemeen de *n* van den uitgang *en* afgesleten ¹⁾.

c) als 't eerste lid een enkelvoudig begrip uitdrukt en een vrouwelijke of onzijdige diernaam is, of wel een mannelijke, die samenstellingen met *s* vormt: *kattestaart*, *kattekwaad*, *ganzelong*, *slangekop*, *paardevoet*, *paardestaart*, *bokkevel*,

---

¹⁾ In eenige gevallen, inzonderheid in het meervoud en in samenstellingen, spreken de bewoners der Noordelijke gewesten de slot-*n* nog uit.

(denk aan *bokspool*), *mollevel* (denk aan *molskoop*), *hondekop* (denk aan *hondskop*) enz.; de overdrachtelijke beteekenis van *kattestaart*, *slangekop* verandert hierin niets. Doch stelt 't eerste lid een meervoudig begrip voor, dan richt men zich naar den hoofdregel: *kattenkruid* (kruid voor katten), *ganzenmarkt*, *slangenkruid* (kruid voor slangen), *paardenkooper*, *bokkenwagen*, *mollenval*, *hondenslager* enz. De *n* in *hondenhok*, *bokkenhaar* enz. is reeds boven verklaard.

5) 't Al of niet toevoegen van *n* brengt in eenige woorden verschil van beteekenis te weeg. Zoo onderscheidt men *schaapevleesch* (vleesch van één schaap) en *schapenvleesch* (vleesch van schapen): *paardestal* (stal voor één paard) en *paardenstal* (stal voor paarden) enz. Doch zulke onderscheidingen bezige men niet dan waar 't volstrekt noodig is.

VERBUIGING DER SUBSTANTIEVEN.

- § 99. Men onderscheidt bij de substantieven drie geslachten, 't mannelijk, vrouwelijk en onzijdig geslacht, waarover later zal gehandeld worden; voorts twee getallen, 't enkel- en meervoud, elk met vier naamvallen, den *nominatief*, *genitief*, *datief* en *accusatief* of eersten, tweeden, derden en vierden naamval.
- § 100. Een substantief staat in 't enkelvoud, als 't een enkele zelfstandigheid, in 't meervoud als 't meer dan ééne zelfstandigheid beteekent.
- § 101. De vormen, waardoor de betrekkingen der substantieven tot de overige zinsdeelen worden uitgedrukt, heeten *naamvallen*; de vormverandering zelve heet *verbuiging* en heeft plaats door de aanhechting van bepaalde klanken of *verbuigingsuitgangen* aan 't woord.
- Aann.* Waar deze in eenige naamvallen zijn afgevallen (*apocope* § 63), zijn deze, zooals steeds de nominatief enkelvoud, gelijk in vorm aan den woordstam.
- § 102. Men onderscheidt een sterke en zwakke verbuiging naar gelang van de uitgangen, welke de daartoe behorende woorden aannemen.
- § 103. Tot de sterke verbuiging behooren zoowel mannelijke als vrouwelijke en onzijdige substantieven, tot de zwakke weinige mannelijke en één onzijdig substantief.
- § 104. De sterke en zwakke verbuiging verschillen thans slechts in één naamval, den genitief enkelvoud; deze gaat bij de sterke substantieven op **s**, bij de zwakke op **n** uit.

Voorbeelden.

	Sterk		Zwak	
Enk.	Mannelijk	Onzijdig	Mannelijk	Onzijdig
N.	<i>man</i>	<i>land</i>	<i>mensch(e)</i>	<i>harte</i>
G.	<i>mans</i>	<i>lands</i>	<i>menschen</i>	<i>harten</i>

§105. De sterke en zwakke datief en de zwakke accusatief hebben hunne uitgangen verloren en zijn dus gelijk aan den nominatief. 't Meervoud gaat zoowel bij de zwakke als bij de sterke substantieven in alle naamvallen uit op **en**: *mannen, landen, menschen, harten*.

§106. De vrouwelijke woorden blijven in alle naamvallen van 't enkelvoud onveranderd en gaan in 't meervoud, als de mannelijke en onzijdige woorden, uit op **en**.

Voorbeelden van sterke verbuiging.

Enkelv.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
N.	<i>man</i>	<i>vrouw</i>	<i>land</i>
G.	<i>mans</i>	<i>vrouw</i>	<i>lands</i>
D.	<i>man</i>	<i>vrouw</i>	<i>land</i>
A.	<i>man</i>	<i>vrouw</i>	<i>land</i>
Meerv.			
N.	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>landen</i>
G.	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>landen</i>
D.	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>landen</i>
A.	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>landen</i>

§107. Den ouden uitgang des genitiefs *es* hebben de woorden *huis* en *vleesch* behouden: *des huizes, des vleesches*. De overige op een sisklank uitgaande substantieven drukken den genitief door omschrijving uit; eveneens de onzijdige woorden op **te**: *van den hals, van het gevogelle* (niet *des halzes, des gevogelles*). Zelfs vormt *paus* een zwakken gen., om den vorm *pauses* te vermijden.

§ 108. De stamklinker wordt open in 't meervoud der eenletter-grepige woorden, die op een enkelen medeklinker uitgaan en dezen niet verdubbelen: *dag, dagen; lot, loten; weg, wegen* enz. Daarentegen: *vlag, vlaggen; bot, botten; heg, heggen*. In de volgende woorden wordt de l des stams tot e versterkt (§ 26, A, 1): *lid, leden; schip, schepen; split, spleten; ooglid, oogleden; rif (zeilbaan), reven; spit, speten*. 't Woord *stad* heeft ook een datief *stede* (*in, van, te dezer stede*) en een meerv. *steden*; de woorden op *-heid* hebben in 't meervoud *heden* (§ 26, B, 1): *dwaasheid, dwaas-heden* enz.

§ 109. Eenige substantieven vormen hun meervoud niet door toevoeging van *en*, maar door *s*;

1) *maat* (gezel), mv. *maats*; *kok*, mv. *koks*; *ra*, mv. *raas*; *vla*; mv. *vlaas*; *eega*, mv. *eegaas*; *vaandrig*, mv. *vaandrigs*; *bruigom*, mv. *bruigoms*; *bunzing*, *bunzings*; *lording*, *lordings* enz. Zoowel *s* als *en* hebben *zoon*, *oom*, *smid*, *gemaal* en *nachtegaal*, mv. *zoons* en *zonen*, *ooms* en *oomen*, *smids* en *smeden*, *gemaals* en *gemalen*, *nachtegaals* en *nachtegalen*.

2) de woorden, die uitgaan op:

el: *appel, appels; deksel, deksels*;

em: *bezem, bezems; bloesem, bloesems*;

en: *bekken, bekkens; baken, bakens*;

er: *verver, ververs; bakker, bakkers*;

aar, ler: *dienaar, dienaars; kruidenier, kruideniers*;

aard, erd: *gierigaard, gierigaards; lieverd, lieverds*;

je: *bloempje, bloempjes; meisje, meisjes*;

ke: *boekske, boekskes; penningken, penningkens*;

el: *druppel, druppels; trommel, trommels*;

lijn: *maugdelijn, maugdelijns; oogelijn, oogelijns*.

3) vreemde woorden die uitgaan op heldere klinkers:

sofa, sofa's; massa, massa's;
kadi, kadi's; bougie, bougies;
motto, motto's; bureau, bureau's;
 of persoonsnamen zijn op *ier* en *eur*:
vizier, viziers; friseur, friseurs;
 doch de zaaknamen hebben *en*:
vizier, vizieren; humeur, humeuren;
 verder uitheemsche militaire titels:
sergeant, sergeants; kapitein, kapiteins;
 ten slotte 't bastaardachtervoegsel *age*:
plantage, plantages; strijkage, strijkages.

§110. Vele dezer woorden hebben ook een meervoud op *en*; bij eenige brengt zulks geen onderscheid van beteekenis te weeg; bij andere is het meervoud op *en* óf in een hoogere beteekenis óf in den deftigen stijl in gebruik, terwijl daarentegen de meervouden op *s* tot de alledaagsche taal behooren of een minder edele beteekenis hebben: vergelijk *appels* en *appelen*; *hersens* en *hersenen*; *vogels* en *vogelen*; *kelens* en *kelenen*; *Spanjaards* en *Spanjaarden*; *standaards* en *standaarden*; *bastaards* en *bastaarden*; (daarentegen vormt *tabbaard* (Fr. *tabard*) of *tabberd*, uitsluitend een mv. op *en*. Zoo is *trommelen*, *druppelen* deftiger dan *trommels*, *druppels* enz. Zoo zegt men nooit *engels* voor *engelen*, noch *keukenen* voor *keukens* enz.

Doch men maakt onderscheidt tusschen:

<i>hemelen</i> (uitspanzel)	<i>hemels</i> (van ledekanten)
<i>heidenen</i> (van geloof)	<i>heidens</i> (Zigeuners)
<i>knechten</i> (slaven, bedienden)	<i>knechts</i> (bedienden)
<i>letteren</i> (letterkunde, brief)	<i>letters</i> (klanken)
<i>middelen</i> (tot een doel)	<i>middeles</i> (middellijven)
<i>redenen</i> (grouden)	<i>redens</i> (der wiskunst)
<i>tafelen</i> (der wet)	<i>tafels</i> (huisraad)

<i>mannen</i>	<i>mans</i> (tegenover vrouwen)
<i>wortelen</i> (groente, wortels)	<i>wortels</i> (van planten)
<i>wateren</i> (watermassa)	<i>waters</i> (stroomen)
<i>vaderen</i> (voorvaders)	<i>vaders</i> (papa's).

De vreemde woorden op *ie* en *or* hebben een meervoud zoowel op *s* als op *en*: *tralie*, *tralties* en *traliën*; *provincie*, *provincies* en *provinciën*; *professor*, *professoren* en *professoren*. Die op *us* en *um* syncopeeren vaak deze uitgangen voor den meervoudsuitgang *en*: *genius*, mv. *geniën*; *gymnasium*, mv. *gymnasiën* enz.

Men onderscheidt *studiën* en *studies* (kunstschetsen) en natuurlijk *cánons* en *kanónnen*.

§ 111. Eenige onzijdige woorden gaan in 't meervoud uit op *eren*: *ei*, *eieren*; *gemoed*, *gemoederen*; *gelid*, *gelederen*; *goed*, *goederen*; *lam*, *lammeren*; *lied*, *liederen*; zoowel *eren* als *ers* hebben *hoen*, *hoenders* en *hoenderen*; *kind*, *kinders* en *kinderen*. De volgende hebben zoowel *eren* als den algemeenen meervoudsuitgang *en*: *kalf*, *kalven* en *kalveren*; *rad*, *raden* en *raderen*; *volk*, *volken* en *volkeren*, en met onderscheid van beteekenis: *kleed*, *kleeden* (dekkleeden) en *kleederen* (kledingstukken); *blad*, *bladeren* (van planten, zelden van boeken), *bladen* (in alle beteekenissen); *been*, *beenen* (waarmee men gaat) en *beenderen* (gebeente). *Vent* vormt in den gemeenzamen stijl een meerv. *venters*.

§ 112. De verkleinwoorden van eenige dezer woorden lasschen in 't meervoud tusschen stam en afleidingsuitgang ook wel *er* in: *blaadje*, *blaadjes* en *blaartjes*; *eitje*, *eitjes* en *eiertjes*; *lammetje*, *lammertjes* en *lammertjes*; *hoentje*, *hoentjes* en *hoendertjes*; *kindje*, *kindjes* en *kindertjes*; *radje*, *radjes* (§ 92) en *radertjes*; *kleedje*, *kleedjes* (dekkleedjes en japonnetjes) en *kleertjes* (kledingstukjes).

§ 113. Een bijzonderen meervoudsvorm hebben *kleinood*, mv.

kleinooden en *kleinoodiën*; *sieraad*, *sieraden* en *sieradiën*.

§114. Sporen der vroegere sterke verbuiging zijn (buiten de in § 107 vermelde) over in

a) den uitgang *e* van den sterken datief enkelvoud van een-lettergrepige mannelijke en onzijdige substantieven: *Gode*, *diensten den lande bewezen*, *van goeden bloede*, *van aanzienlijken huize*, *ten getale*, *te velde*, *van daag (dage)* enz.

b) den meervoudsuitgang *e*, die wegviel in *slaag* (d. i. *slage*) *krijgen*; *onder de voet* (d. i. *voete*). Het onzijdige meervoud was gelijk aan het enkelvoud in woorden, als *been*, in de uitdrukking *op de been* (voor *beene*); voorts in *jaar*, *uur* enz. Ook behouden de namen van getal, maat en gewicht na hoofdtelwoorden den vorm des enkelvouds; *twee*, *drie boek* (papier), *gros* (pennen), *dozijn*, *kop*, *last*, *mijl*, *okshoofd*, *paar*, *riem* (papier), *schepel*: *ton*, *vadem* enz. Zoo ook *man*, alsmede *gulden*, *cent*; doch als men de geldstukken bedoelt *guldens*, *centen*.

§115. De samenstellingen op *man*, die een beroep te kennen geven, vormen 't meervoud met *lieden* of *lui*; *timmerman*, *timmerlieden* of *timmerlui*; *opperlieden* of *opperlui*; *koopman*, *kooplieden* of *kooplui* enz. Evenzoo *leidsman*, *leidslieden*; *staatsman*, *staatslieden*. Doch *leenman* natuurlijk *leenmannen*; *blindeman*, *blindemannen*; *oranjeman*, *oranjemannen* enz. Andere samenstellingen als b. v. *echtelieden*, *landlieden* enz. omvatten beide geslachten.

§116. Eenige samengestelde substantieven hechten den meervoudsuitgang deels aan 't eerste, deels aan 't tweede lid, deels aan beide. Zij bestaan:

uit een substantief met een volgende bepaling: *kapitein-generaal*, mv. *kapiteins-generaal*; *schout-bij-nacht*, meerv. *schouten-bij-nacht* (doch ook *schout-bij-nachts*);

uit twee substantieven, die samen ééne waardigheid

aanduiden: *kapitein-luitenant*, meerv. *kapitein-luitenants*:
 uit twee substantieven, die elk eene waardigheid betee-
 ken: *kapitein-kwartiermeester*, meerv. *kapiteins-kwartier-
 meesters*.

Voorbeeld van zwakke verbuiging.

Enk.	Mannelijk	Onzijdig.
N.	bode	harte
G.	bodem	harten
D.	bode	harte
A.	bode	harte
Meerv.		
N.	bodem	harten
G.	bodem	harten
D.	bodem	harten
A.	bodem	harten

Hiertoe behooren de volgende woorden, welke de slot-*e* gewoonlijk wegwerpen: *heer*, *hertog*, *graaf*, *mensch*, *prins*, *profeet*, benevens *paus* en somwijlen *knaap*. Voorts de mannelijke persoonsnamen, die op *e* uitgaan: *bode*, *getuige*, *bediende* enz. Eindelijk de tot mannelijke substantieven verheven adjectieven en deelwoorden: *de wijze*, *gevangene*, *zieke*, *geleerde* enz. Oudtijds zwak waren *leeuw*, *beer*, *reus*, *naam*, *lichaam* enz.

§ 117. Eigennamen van personen vormen een genitief op *s*: *Cicero*, *Cicero's*, *Willem*, *Willems*. Geslachtsnamen worden duideljkheidshalve door eene apostrophe van de *s* des uitgangs gescheiden: *de Ruiter's leven* enz. Deze apostrophe vervangt de *s* na sisklanken: *Peleus' zoon*, *Marnix' hekel-schrift* enz.

Geographische namen drukken de verbuiging liefst door omschrijving uit. Alleen van land- of stadsnamen, die niet op *s* uitgaan, vormt men genitieven: *Neerlands vlag*, *Amster-*

Handwritten text, possibly a signature or name, in cursive script.

dans handel enz. Maar nimmer *Parijs' heerlijkheid* voor *de heerlijkheid van Parijs* enz.

De meervoudsvorm wordt door toevoeging van *s* uitgedrukt, zoo de laatste lettergreep toonloos is en niet op *s* uitgaat; anders door *en*: *de Vondels, de Trompen, de van Speyken, de beide Rijswijken, de Cornelissen* enz.

't Adjectief

Vorming.

- § 118. 't Adjectief is de naam van een eigenschap; wie, wat die eigenschap bezit, wordt door een substantief uitgedrukt. Met dat substantief stemt 't adjectief in geslacht, getal en naamval overeen.
- § 119. De adjectieven zijn stamwoorden, afgeleide of samengestelde woorden.
- § 120. De afgeleide woorden zijn óf rechtstreeks óf middellijk afgeleid.

Voorbeelden van rechtstreeksche afleiding.

wrang van *wringen*; *bleek* van *blijken*; *week* van *wijken*; *knap* van *knippen*; *glad* van *glijden*; *blank* van *blinken*; *brak* van *breken*; *slank* van *slinken*; *baar* en *baar* van *beren*; *vlag* van *vliegen*; *laag* van *liggen* enz.

- § 121. De *middellijke afleiding* hecht voor of achter stammen van substantieven, werkwoorden, bijwoorden verschillende afleidingsuitgangen. Van eenige dezer blijkt de beteekenis in 't Nederlandsch niet, als van de *e* in *blijde, bloede, moede, spade* enz.

van de **er** in *dapper*, *duister*, *helder* enz.

van de **el** in *kreupel*, *omnoozel*, *dartel* enz.

van de **en** in *eigen*; van de **n** in *rei-n*, *schoo-n*.

§ 122. De voornaamste achtervoegsels zijn:

1) **achtig** (Hd. *icht*, Eng. *y*) met den bijtoon, geeft een gelijkheid of eene aan 't stambegrip verwante eigenschap te kennen: *blauwachtig* = naar 't blauw zweemende; *schrikachtig* = tot schrikken geneigd, voor schrik vatbaar; *schoolmeesterachtig* = aardende naar een schoolmeester.

2) **achtig** (Hd. *haft*) doorgaans met den hoofdtoon, is zooveel als *hebbende*, *bezittende*: *deelachtig* = deel hebbende, *schaamachtig* = 't schamen of schaamte hebbende. **Haftig** komt voor in *manhaftig*, *heldhaftig* = den aard van een man, van een held hebbende; *krijgshaftig*, krijgslustig, dapper, is als eene samenstelling gevormd.

3) **baar** van *beren* (dragen) waarvan nog *geboren*, beteekent dus *dragende*: *vruchtbaar* = vruchtdragend; *dankbaar* = dank dragende; *deelbaar* = 't deelen dragende d. i. toelatend, gedeeld kunnende worden. *Middelbaar* = 't midden houdende tusschen twee zaken; *zonderbaar*, afgezonderd en dus vreemd. *Openbaar* is een samenstelling = open en bloot.

4) **en**, oudtijds *ijn*, en dus niet met den genitiefuitgang te verwarren, vormt stoffelijke adjectieven: *gouden* = uit de stof goud bestaande, van goud; *zilveren* = van zilver; *linnen* = van lijn; *garen* van *garenen* = van garen enz.

5) **ig** (eig-*g*, Hd. *ig.*, Eng. *y*), beteekent achter substantieven zooveel als *hebbende*: *machtig* = macht hebbende; *viervoetig* = vier voeten hebbende; *volledig* = ten volle zijn leden hebbende. Achter adjectieven en deelwoorden wijzigt het de beteekenis *goedig*, *levendig*. Na werkwoordelijke

Et verrad er mig et verrad er mig?
Et verrad er mig et verrad er mig?

stammen geeft het een geneigdheid of aard te kennen: *begeerig*, *nalatig* enz. In *vroeg* (Hd. *früh*) is -g op andere wijze te ontstaan. Een herhaald vertoonen derzelfde werking of eigenschap drukken de adj. op *erig* uit, *beverig*, *slaperig*, *geemoerig*, *winderig*, *weelderig* enz.

6) *zaam* beteekent zooveel als *saamgaande met*: *deugdzaam*, waar deugd mee saamgaat enz.

7) *lijk* beteekent *aardende naar*, *overeenkomstig met*, *behoorende tot*: *menschelijk* = wat naar een mensch aardt; *lichamelijk* = behoorende tot 't lichaam; *sedelijk* = overeenkomstig de zeden; *meesterlijk* = naar den aard eens *meesters* (vergelijk de ongunstige beteekenis van *meesterachtig*), *ouwelijk*, *liefelijk*, *goelijk* = naar den aard van 't oude, lieve, goede. Achter stammen van transitieve werkwoorden, als *geloofelijk*, *denkelijk* enz. hebben deze adjectieven een passieve beteekenis; wat geloofd, gedacht enz. kan worden; uitgezonderd zijn *bekoorlijk*, *vermakelijk*, enz. Achter stammen van intransitieve werkwoorden, als *sterfelijk*, *afhankelijk*, beteekenen zij eenvoudig den aard hebbende van te sterven, af te hangen enz.

8) *loos* (tot *verliezen*) beteekent *berooft van*: *ouderloos* = van zijn ouders berooft; *eerloos* = zonder eer; *broodeloos* = zonder brood; *reddeloos* = zonder redden of redding.

9) *isch* wordt gevonden a) in *wettisch*, *afgodisch*, *verraderisch*; b) achter stammen van land-, stads- of volksnamen, die op een sisklank uitgaan: *Rus*, *Russisch*; *Hes*, *Hessisch*; *Saks*, *Saksisch*; *Pruis*, *Pruisisch*; uitgezonderd zijn *Friesch* voor *Friesisch*, *Parijsch* voor *Parijzisch*. Voorts in *Gotisch*, *Moscovisch*, *Slavisch* en *Frankisch*; c) in vreemde woorden *geographisch*, *grammatisch* enz. In de overige gevallen is de *i* uitgestooten, doch heeft dikwijls 't helder worden van den stamklinker veroorzaakt: *Zweedsch* (van *Zweed*),

Poolsch (van *Pool*¹), *Fransch* voor *Franksch* (van *Frank*), *Beiersch* (van *Beier*), *daagsch* van *dag* (daarentegen *zondagsch*, *maandagsch* enz., *steedsch* (van *stad*), *hoofsch* (van *hof*), *scheepsch* (van *schip*) enz.

Van bijwoorden op *s*, *lijks*, *lings* en *waarts* worden door toevoeging der *ch* adjectieven afgeleid op *sch*, *lijksch*, *lingsch* en *waartsch*; *snaaks*, *snaaksch*; *haaks*, *haaksch*; *ruggelings*, *ruggelingsch* enz. Zie verder § 69 a.

Aanm. De van substantieven afgeleide kunnen dezelfde begrippen vrij wel door den genitief uitdrukken; van daar dat men deze adjectieven wel eens voor werkelijke genitieven aanzag: *de vaderlandsche geschiedenis* = de geschiedenis des vaderlands; *een boersche taal* = een taal (als die) eens boers enz. Zelfs *lakensch*, *duffelsch*, *neteldoersch* vervangen de stoffelijke adjectieven *lakenem*, *duffelem*, *neteldoekem*.

§ 123. Over de voorvoegsels *aarts* en *on* is reeds bij de substantieven gehandeld.

be is eigenlijk *bij*: *behendig* = bij de hand. Doch *bekwaam*, *bestand*, *bereid* enz. komen van *bekomen*, *bestaan*, *bereiden* en hooren hier niet te huis, evenmin *bewust*.

ge versterkt 't stambegrip in *getrouw* (naast *trouw*), *gestreng* (*streng*), *gereed* (*alreede*), *gesund* enz. en vormt van substantieven adjectieven, welke den vorm van verleden deelwoorden hebben: *gelaarsd* (van *laarzen* voorzien), *genaamd*, *gehandschoend*, *gerokt*, *geharnast* enz. Deze worden wederom met adjectieven saamgesteld: *smelgewiekt*, *platboomd* enz.

§ 124. De saamgestelde adjectieven zijn van velerlei aard:

¹) Niet *Zwedensch*, *Polensch*, *Saksensch* enz., dewijl de landnamen *Zweden*, *Polen*, *Saksen* enz. eigenlijk datieven van 't meervoud zijn van *Zweed*, *Pool*, *Saks* enz.

1) die, welke saamgesteld zijn uit twee adjectieven: *openbaar* = open en baar (*bloot*); *doofstom* = doof en stom.

2) die, waarvan 't eerste lid een bijwoord is of een substantief dat zijne verhouding tot 't adjectief enz. door een buigingsuitgang te kennen geeft (*oneigenlijke samenstelling*): *overoud*, *infraai*, *welzilig*, *weledelgeboren*, *achtenswaardig*, of *achtingswaardig* enz. Is 't eerste lid vrouwelijk of een onzijdig meervoud op *er*, dan is dit uit den vorm niet meer op te maken: *schaduwrijk*, *bladerrijk* enz.

3) die, waarvan 't eerste lid de stam is van een substantief of werkwoord (*eigenlijke samenstelling*): *ijzersterk*, *roze-rood*, *hemelsblauw* met ingelaschte *s*, *melkwit*, *babbelziek*, *merkwaardig*.

4) die, welke door de afleidingsuitgangen *ig* en *sch* tot samenstellingen worden: *viervoetig* van *vier* en *voet*; *breedsprakig* van *breed* en *spraak*; *rechtvaardig* van *recht* en *vaarde* (thans *vaart*); *alledaagsch* van *alle* en *dag*; *onderaardsch* van *onder* en *aard(e)*; *vierdraadsch* van *vier* en *draad* enz.

Aanm. Opmerkelijk is 't uit de bijwoordelijke uitdrukking *te vrede* ontstane adjectief *tevreden* (vanwaar *ontevreden* voor het vroegere *te onvrede*).

Trappen van vergelijking.

§ 125. Vergelijking leert, dat de eigenschappen niet bij alle zelfstandigheden in denzelfden graad voorkomen; bij eenige in hooger en graad dan bij andere; bij enkele in een zeer hoogen of den hoogsten graad.

- § 126. Dat een eigenschap aan een zelfstandigheid in hoogerem graad eigen is dan aan andere, wordt uitgedrukt door den comparatief des adjectiefs.
- § 127. Dat een eigenschap aan eene zelfstandigheid in een zeer hoogen of in den hoogsten graad eigen is, wordt uitgedrukt door den superlatief des adjectiefs. Deze wordt in 't eerste geval *voltrekt (absoluut)*, in 't laatste geval *betrekkelijk (relatief)* genoemd.
- § 128. De comparatief wordt gevormd door den uitgang *er*, de superlatief door *st* achter den stam van 't adjectief te voegen: *groot, grooter, grootst*. Eindigt 't adjectief op *r*, dan wordt voor den uitgang des comparatiefs een *d* ingelascht: *zuiver, zuiverder; zwaar, zwaarder* enz.

Gaat 't adjectief op een *s* of *sch* uit, dan is de toevoeging van een enkele *t* voldoende tot vorming van den superlatief: *bits, bitst; wijs, wijst; rasch, rascht*.

Zooewel voor den uitgang van den comparatief als voor dien des superlatiefs wordt de toonlooze *e* van 't grondwoord uitgestooten (*syncope*): *bloode, blooder, bloodst; blijde, blijder, blijdst*.

- § 129. Geen trappen van vergelijking vormen :

1) alle adjectieven, welke eigenschappen uitdrukken, welke maar in één graad aangetroffen of gedacht worden; derhalve stoffelijke adjectieven als *gouden, silveren, lakensch*; de van eigeennamen afgeleide als *Fransch, Engelsch, Dietsch*; samenstellingen als *bloedwarm, honigzoet, sneeuwvit* enz. Voorts *vierkant, volmaakt, eeuwig, oneindig, stom, blind* enz. Alleen in oneigenlijke beteekenis zegt men: *dit is de stomste jongen; de volmaakste rust* enz.

2) De adjectieven, welker superlatief wanklank zou veroorzaken, omschrijven dezen; dus spreekt men van *meest gepast, meest vast, meest juist* in plaats van de schier onuitspreek-

bare *gepastst*, *vastst*, *juistst* enz. Aan *moede* ontzegt de schrijftaal een superlatief; van *spade* en *beu* ontbreken comparatief en superlatief.

§130. Van eenige bijwoorden worden bijvoeglijke superlatieven afgeleid. Zoo komen van de bijwoorden *achter*, *binnen*, *buiten*, *beneden*, *onder*, *voor* de superlatieven *achterste*, *binnenste*, *builenste*, *benedenste*, *onderste*, *voorst* enz.

§131. Onregelmatig heeten de comparatieven en superlatieven, welke niet aan den positief, maar aan de andere stammen ontleend zijn:

goed maakt *beter*, *best* (voor *betst*) van den stam *bat* (over in *baten*);

veel maakt *meer*, *meest*; van *meer* komt een nieuwe comp. *meerder* in den zin van *grooter*; *weinig* (*klein*) maakt *minder*, *minst*, van den stam *min*; *kwaad* maakt *kwaader*, *kwaadst* in den zin van *vertoorn* of *zedelijk slecht*, maar *erger*, *ergst* in den zin van *erg*.

Verbuiging.

§132. De substantieven behooren óf tot de sterke óf tot de zwakke verbuiging; de adjectieven kunnen zoowel sterk als zwak verbogen worden.

§133. De sterke verbuiging der adjectieven kan 't best gekend worden uit die der bezittelijke voornaamwoorden. Ziehier 't voorbeeld:

Enkelv.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
N.	mijn	mijne	mijn
G.	mijns	mijner	mijns
D.	mijnen	mijner	mijnen
A.	mijnen	mijne	mijn

I.

5

Meerv. voor de 3 geslachten.

N.	mijne
G.	mijner
D.	mijnen
A.	mijne.

§ 134. Van de adjectieven is de sterke accusatief van 't mannelijk enkelvoud gelijk gemaakt aan den nominatief.

§ 135. De sterke naamvallen, welke nog gebruikt worden, zijn: nom. en acc. enk. mann. en onz.: *een goed koning, het of een schoon huis*; gen. enk. onz.: *iets liefs, wat fraais, veel goeds* enz.

§ 136. De gen. meervoud komt niet meer voor; de gen. en dat. enk. alleen in eenige van oudsher gangbare zegswijzen, t. w. de bijwoordelijke uitdrukkingen: *goedsmoeds, onder gewoonte, blootshoofds, in arren moede, te kwaader ure, in koelen bloede*, enz. De overige naamvallen zijn in vorm gelijk aan die der zwakke verbuiging.

§ 137. De zwakke verbuiging is als volgt:

Enk.	Mann.	Vrouw.	Onz.
N.	goede	goede	goede
G.	goeden	goede	goeden
D.	goeden	goede	goeden
A.	goeden	goede	goede

Meerv. 3 gesl.

N.	goede
G.	goede
D.	goeden
A.	goede

§ 138. Welluidendheidshalve onverbogen blijven de stoffelijke adjectieven op *en*, de van plaatsnamen afgeleide op *er*, benevens de (in samenstelling voorkomende) woorden *rechter* en (*s*)*linker*: *de ijzeren lepel, de Haarlemmer halletjes, de rechterhand, de linkerzijde* enz.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

De twee- of meerlettergrepige adjectieven en deelwoorden op *en*, benevens de drie- of meerlettergrepige op *er* (waaronder de comparatieven) blijven liefst onverbogen: *mijn eigen kinderen, deze verheven gevoelens, verhevener gevoelens, dapperder krijgslieden* enz.

§139. De adjectieven, die als gezegde voorkomen of achter hunne substantieven geplaatst zijn, zijn voor geene verbuiging vatbaar; evenmin die, welke van hunne substantieven gescheiden zijn: *Deze man, vrouw en kinderen zijn braaf. De Staten-Generaal. Vrouw lief! Zoo talrijk eene vergadering* enz.

§140. Worden de adjectieven als substantieven gebruikt, dan worden zij als substantieven verbogen.

M a n n e l i j k

Enk.

Meerv.

N. bode	geleerde	N. bodem	geleerden
G. bodem	geleerden	G. bodem	geleerden
D. bode	geleerde	D. bodem	geleerden
A. bode	geleerde	A. bodem	geleerden

V r o u w e l i j k.

Enk.

Meerv.

N. vrouwe	schoone	N. vrouwen	schoonen
G. vrouwe	schoone	G. vrouwen	schoonen
D. vrouwe	schoone	D. vrouwen	schoonen
A. vrouwe	schoone	A. vrouwen	schoonen

O n z i j d i g.

Enk.

N. gebergte	goede
G. _____	_____
D. gebergte	goede
A. gebergte	goede

§141. Behalve de bezittelijke voornaamwoorden worden nog eenige onbepaalde telwoorden, benevens *beide*, sterk verbogen.

Meervoud.

N.	alle,	eenige,	sommige,	beide,
G.	aller,	eeniger,	sommiger,	beider,
D.	allen,	eenigen,	sommigen,	beiden,
A.	alle,	eenige,	sommige,	beide.

De nom. en accusatief gaan op **en** uit, zoo zij van personen gezegd worden en als substantieven voorkomen. Zoo schrijft men *alle menschen*, maar *allen weten 't* enz. Grammaticsch juist ware hier de sterke vorm.

Voornaamwoorden.

- § 142. Voornaamwoorden wijzen op zelfstandigheden of drukken zekere betrekkingen tusschen zelfstandigheden uit. De eerste zijn zelfstandig, de laatste bijvoeglijk.
- § 143. De zelfstandige naamwoorden zijn
de *persoonlijke* voornaamwoorden,
de *onbepaalde* voornaamwoorden.
- De bijvoeglijke voornaamwoorden zijn
de *bezittelijke* voornaamwoorden.
- Deels zelfstandig deels bijvoeglijk zijn
de *vragende* voornaamwoorden,
de *aanwijzende* voornaamwoorden
en de daaruit ontstane *betrekkelijke* voornaamwoorden.

Persoonlijke Voornaamwoorden.

- § 144. Met de persoonlijke voornaamwoorden duidt de spreker zich zelve (eersten persoon), den aangesprokene (tweeden persoon) of een ander (derden persoon) aan.
- § 145. Van den eersten en tweeden persoon is de geslachtsbepaling overbodig.

Enk	1° Persoon.
N.	ik
G.	mijn, mijns, mijner
D.	mij (<i>me</i>)
A.	mij (<i>me</i>)

Meerv.	
N.	wij (<i>we</i>)
G.	ons, onzer
D.	ons
A.	ons

2° Persoon.

Enk.	(verouderd)
N.	du
G.	dijn, dijns, dijner
D.	dij (<i>di</i>)
A.	dij (<i>di</i>)

Meerv.	
N.	gij (<i>ge</i>), jij (<i>je</i>)
G.	uw, uws, uwer
D.	u; jou (<i>je</i>)
A.	u; jou (<i>je</i>)

Aanm. De vormen, die tusschen haakjes staan, zijn *enclitisch* d. i. zij verliezen den toon en sluiten zich innig aan 't voorgaande woord aan. De Nederlandsche spreektaal heeft dergelijke overoude en welluidende vormen trouw bewaard; doch zij worden alleen in den lossere schrijftant gebezigd.

't Enkelvoud *du* is verouderd en wordt door 't meervoud vervangen, waarvan de schrijftaal den vorm *gij*, *u*, de gemeenzame spreektaal steeds de vormen *jij*, *jou*, *je* bezigt. Daarentegen eischt de wellevendheid 't gebruik van *U* (*UEdele*) tot een enkelvoudig persoon (ook in den eersten naamval). Tot meer personen sprekende zegt men *de Heeren*, *de Dames*.

§ 146. De derde persoon heeft zoowel een geslachtloos als een 't geslacht uitdrukkend voornaamwoord. 't Geslachtlooze heet doorgaans 't *wederkeerig* voornaamwoord.

§ 147. Wederkeerig voornaamwoord.

Enkel- en meervoud. Geslachtloos.

N.	<i>ontbreekt.</i>
G.	<i>Gen. van 't persoonlijk voornaamwoord.</i>
D.	zich
A.	zich

§ 148. Persoonlijk voornaamwoord.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	hij (<i>ij</i>)	zij (<i>ze</i>)	het ('t)
G.	zijn, zijns, zijner	haar, haars, harer	zijn, zijns, zijner
D.	hem (<i>em</i>)	haar of heur (<i>er, ze</i>)	het ('t)
A.	hem (<i>em</i>)	haar of heur (<i>ze</i>)	het ('t)

Meerv.

De 3 geslachten.

N.	zij (<i>ze</i>)
G.	hun, huns, hunner
D.	hun (hen) haar (<i>er, ze</i>)
A.	(hen hun), (<i>ze</i>)

De vormen, die tusschen haakjes staan, zijn enclitisch.

De onderscheiding tusschen *hun* (3 nv.) en *hen* (4 nv.) is strikt genomen willekeurig, maar algemeen. De vorm *heer* komt vooral bij dichters voor.

§ 149. De nominatief meervoud der persoonlijke voornaamwoorden wordt vaak versterkt door toevoeging van *lieden* of (gemeenzaam) *lui*: *gijlieden*, *jullui* of *jultie*; *zijlieden* of *zullie*. Ook *ulieden* en *haarlui* is in gebruik.

§ 150. Evenals de substantieven worden de persoonlijke voornaamwoorden vaak gevolgd door 't woordje *zelve*, dat als een zwak adjectief verbogen wordt.

Anders Peter Jacobsen, Høst, Sprækk
1872 - 42

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	zelve	zelve	zelve
G.	zelve m	zelve	zelve m
D.	zelve m	zelve	zelve
A.	zelve m	zelve	zelve
Meerv.	De 3 geslachten.		
N.	zelve		
G.	zelve		
D.	zelve m		
A.	zelve		

Alle naamvallen van 't enkelvoud kunnen de uitgangen **e** en **e m** afwerpen (*apocope*): *de koning, den koning, de koningin, het kind* zelf.

§ 151. De sterke genitief *zelfs* komt voor in de uitdrukkingen *om mijn* of *mijns zelfs wil*, *om uw* of *uws zelfs wil*, *om zijn* of *zijns zelfs wil* enz. Behalve in deze uitdrukkingen komen de vormen *mijns, uws, zijns* enz. alleen nog voor in *mijns gelijke, uws gelijke, zijns gelijke, ons gelijke, huus gelijke, haars gelijke*. In de overige gevallen gebruikt men de vormen op **er**: *mijner, uwer* enz.

§ 152. Uit de uitdrukking *elk* of *malk (den) ander* is ontstaan het samengestelde voornaamwoord *elkander* of *malkander*, dat ter onderscheiding van 't wederkeerig voornaamwoord door ons 't *wederzijdsch* voornaamwoord genoemd wordt.

Onbepaalde Voornaamwoorden.

§ 153. De *onbepaalde* voornaamwoorden zijn: *iemand, niemand, iets, niets* en *men*.

Men is 't toonlooze *man*; *iemand* is samengesteld uit *ie* (Hd. *je*) en *man* met toegevoegde *d* (§ 63); *iets* uit *ie* (Hd. *je*, *wicht* (oudtijds *zaak* beteekenende) en *s* (hetzij van den

2den nv., hetzij van 't vrw. (*des*).¹⁾ *Niemand* en *niets* = *ne* (d. i. niet) *iemand*, *ne iets*.

Iemand en *niemaud* vormen een genitief *iemand's* en *niemand's*; de datief en accusatief zijn gelijk aan den nominatief.

Men komt alleen in den nominatief voor.

Bezittelijke voornaamwoorden.

§ 154. De bezittelijke voornaamwoorden geven een betrekking te kennen tusschen den eersten, tweeden of derden persoon en de zelfstandigheid, welke door 't volgend substantief wordt aangeduid. Deze betrekking is doorgaans die van den bezitter tot 't bezetene; vandaar de naam.

§ 155. Zij zijn in stam gelijk aan den genitief der persoonlijke voornaamwoorden en zijn dus:

1 ^e persoon.	2 ^e persoon.	3 ^e persoon.
<i>Enk.</i>	<i>Enk.</i>	<i>Enk. Mann. Enk. Vrouw. Enk. Onz. Bnk.</i>
mijn	dijn	zijn haar (heur) zijn.
<i>meerv.</i>	<i>meerv.</i>	<i>meerv.</i>
onze	uw	hun (haar)

Over hunne verbuiging zie § 132. In den vorm *onze* is de *e* gebleven van den grondvorm *onzer*, die nog in 't Hd. *unser* luidt.

§ 156. De bezittelijke voornaamwoorden drukken uit:

a) door hunnen stam: den *persoon*, 't *getal* en (voor den derden persoon) ook 't *geslacht* des bezitters.

Men heet dit 't *subjectief* getal en geslacht.

b) door hunnen uitgang: 't *getal* en 't *geslacht* van 't bezetene.

Men heet dit 't *objectief* getal en geslacht.

¹⁾ De oudere vormen *iet* en *niet* voor *iets* en *niets* komen nog voor in: *ietwat*, *te niet* = tot niets, *is 't anders niet* = niets anders, *om of voor niet* = om of voor niets, *een durfniet*, *weetniet*; *daar geef ik niet om* enz.

§ 157. Na 't bepalend lidwoord worden de bezittelijke voornaamwoorden verbogen als zwakke adjectieven, zoo zij op voorafgaande substantieven slaan, doch in 't mv. als zwakke substantieven, zoo zij op *personen* doelen, welke vooraf niet genoemd zijn.

Voorbeelden.

Enkelv. (als zwak adj.)

- N. *Mijn vader of de uwe heeft dit gezegd.*
 G. *Het huis mijns vaders en dat des uwen.*
 D. *Ik gehoorzaam mijnen vader en gij den uwen.*
 A. *Ik bemin mijnen vader en gij den uwen.*

Meerv. (als zwak adj.)

- N. *Mijne ouders en de uwe zeggen dit.*
 G. *De huizen mijner ouders en die der uwe.*
 D. *Ik schrijf mijnen ouders en gij den uwen.*
 A. *Ik bemin mijne ouders en gij de uwe.*

Meerv. (als zwak subst.)

- N. *Geen menschen zijn hem dierbaarder dan de zijnen.*
 G. *Hij verwerft zich de liefde der zijnen.*
 D. *Deze huisvader geeft den zijnen een goed voorbeeld.*
 A. *Hij zorgt voor de zijnen.*

Vragende Voornaamwoorden.

§ 158. De vragende voornaamwoorden vragen naar zelfstandigheden. 't Zelfstandige naamwoord is *wie*, 't bijvoeglijke *welke*.

Verbuiging.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onz.
N.	wie	wie	wat
G.	wiens	wier	(wes)
D.	wien	wie	wat
A.	wien	wie	wat

Meerv.	Mann. en Vrouw.
N.	wie
G.	wier
D.	wiem
A.	wie

De oude genitief *wes* (*wies*) komt nog voor in *weshalve*; de vorm *wiens* ontstond door toevoeging van de *s*, als uitgang van den genitief, aan den vorm van den 3den nv. *wien*.

Men gebruikt na voorzetsels in plaats van *wat* de samenstellingen dier voorzetsels met 't vragend bijwoord *waar*: van wat = *waarvan* enz.

§ 159.

Verbuiging.

Enk.	Mann.	Vrouw.	Onz.
N.	welk, welke	welke	welk
G.	<i>ontbr.</i>	<i>ontbr.</i>	<i>ontbr.</i>
D.	welken	welke	welk
A.	welken	welke	welk
Meerv.	De 3 geslachten.		
N.	welke		
G.	<i>ontbr.</i>		
D.	welken		
A.	welke		

Welk is ontstaan uit *wielijk* (d. i. *hoelijk*) evenals *zulk* uit *zoolijk*. De vorm *welk* in den nom. mann. beteekent *hoedanig*, *welk wijsgeer?* = *hoedanig wijsgeer?* wat voor wijsgeer? *welke wijsgeer?* vraagt naar den naam.

§ 160. In den uitroep bezigt men *welk een*, *wat een*, in vraag en uitroep beide *welke*, *wat*, *wat voor een*. In de laatste uitdrukking regeert 't voorzetsel geen accusatief: *wat voor een man gaat daar?*

Aanwijzende voornaamwoorden.

§ 161. De aanwijzende voornaamwoorden wijzen op zelfstandigheden en geven daarbij de plaatselijke betrekking van deze tot den spreker te kennen, Zij zijn zoowel bijvoeglijk als zelfstandig, en drie in getal: *deze*, *die* en *gene*. *Deze* wijst op een nabijzijnde, *die* op een meer verwijderde, *gene* op eene aan de overzijde zich bevindende of op de verste zelfstandigheid.

§ 162.

Verbuiging.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	<i>deze</i>	<i>deze</i>	<i>dit</i>
G.	<i>dezes</i>	<i>dezer</i>	<i>dezes</i>
D.	<i>dezem</i>	<i>dezer</i>	<i>dezem</i>
A.	<i>dezem</i>	<i>deze</i>	<i>dit</i>

Meerv. De 3 geslachten.

N.	<i>deze</i>
G.	<i>dezer</i>
D.	<i>dezem</i>
A.	<i>deze</i>

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	<i>die</i>	<i>die</i>	<i>dat</i>
G.	<i>diens</i>	<i>dier</i>	<i>diens</i>
D.	<i>dien</i>	<i>dier</i>	<i>dien</i>
A.	<i>dien</i>	<i>die</i>	<i>dat</i>

Meerv. De 3 geslachten.

N.	<i>die</i>
G.	<i>dier</i>
D.	<i>dien</i>
A.	<i>die</i>

Aann. Gelijk men ziet, verschillen *die* en *wie* alleen in de beginletters *d* en *w*.

§ 163. Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	gene	gene	
G.	(genes)	(gener)	ontbreekt.
D.	genen	(gener)	
A.	genen	gene	

Meerv. De 3 geslachten.

N.	gene
G.	(gener)
D.	genen
A.	gene

§ 164. De datieven van 't vrouw. en onz. enkelvoud worden, evenals bij de adjectieven en substantieven, door de vormen der accusatieven vervangen. Zij komen alleen voor in uitdrukkingen, waarin het voorzetsel den datief is blijven regeeren en dus ook na *te, na, voor, te dezen, mits dezen, indien, mitsdien, met dien verstande, te dezer gelegenheid*, enz. De oude genitief *des* (van *de*) bleef in *desnoods, desniettemin, desgelijks, deswegens, destijds, desbevoegd* enz.; voorts in *alles* voor *al des*. De genitief enkelvoud *der* komt voor in *derwijze, dermate*; de genitief meervoud in *dergelijk, ik meen der (er) honderd, daar zijn der (er) veel* enz.

't Onzijdig enkelvoud van *gene* wordt vervangen door *gindsch*, om de verwarring met 't onbepaalde voornaamwoord *geen* te voorkomen. De vormen *genes* en *gener* worden weinig gebruikt.

§ 165. Uit 't aanwijzend voornaamwoord *de* ontstond 't *bepalend lidwoord*, dat op een bepaalde zelfstandigheid wijst, welke door 't substantief wordt uitgedrukt.

Er.
X.
i.
A.
V.
V.

Verbuiging.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	de	de	't, het
G.	des	der	des
D.	den	der	den
A.	den	de	't, het

Meerv. De 3 geslachten.

N.	de
G.	der
D.	den
A.	de

't Onzijdige 't is ontstaan uit *dat*, doch wordt vaak verward met 't persoonlijk voornaamwoord *het* en eveneens geschreven. De datieven worden door de accusatieven vervangen behalve in oude uitdrukkingen als *in den beginne* enz. en na 't voorzetsel *te*, dat met de lidwoorden samensmelt tot de vormen *ten* en *ter*: *ten dienste*, *ter bezichtiging*, *ten behoefte* enz. Minder juist schrijft men *ten*, *ter* in plaats van *te* voor bezittelijke voornaamwoorden; beter is: *te uwer verjaring*, *te mijnen huize* enz. dan *ter uwer verjaring*, *ten mijnen huize* enz.

§ 166. Tot de aanwijzende voornaamwoorden worden ook gerekend de samenstellingen *degene* (*diegene*) en *dezelfde*. *Degene* is zelfstandig, *dezelfde* zelfstandig en bijvoeglijk.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	degene	degene	datgene
G.	degenen	dergene	————
D.	dengene	degene	————
A.	dengene	degene	datgene

Meervoud De 3 geslachten.

N.	degenen, diegenen
G.	dergenen, diergenen
D.	dengenen, diengenen
A.	degenen, diegenen

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
<i>Zelfst.</i>			
N. dezelfde	dezelfde	dezelfde	'tzelfde
G. deszelfden	deszelfden	derzelfde	deszelfden
D. denzelfde	denzelfde	derzelfde	
A. denzelfde	denzelfde	dezelfde	'tzelfde.

De 3 geslachten.

Meerv.	<i>Zelfst.</i>	<i>Bijv.</i>
N.	deszelfden	dezelfde
G.	derzelfde	derzelfde
D.	denzelfde	denzelfde
A.	deszelfden	dezelfde

Aanm. Voor *'tzelfde* schrijft men ook *hetzelfde*, als *het* voor *'t*. 't Voorzetsel *te* kan met 't volgend lidwoord samensmelten: *terzelfder wre*, *tenzelfden dage* enz. Anders worden de vormen van den datief door die van den accusatief vervangen.

¶ 167. Ook de samenstelling *dezelve* wordt tot de aanwijzende voornaamwoorden gerekend. Oudtijds had het de beteekenis van *dezelfde* (eigenlijk een afgeleide superlatief); thans komt het voor in den kanselarijstijl in plaats van 't persoonlijk voornaamwoord *hij*, *zij*, *het*. Doch waar *hij* en *zij* op zaken slaan, gebruike men liever *die*; waar *het* achter voorzetsels zou komen, bezige men de samenstellingen van die voorzetsels met 't bijwoord *hier* of *daar*: *hieraan*, *daaraan* enz. Zoo is 't gebruik van *dezelve* geheel onnoodig; het ontbreekt dan ook in de spreektaal en 't Midelnederlandsch.

't Eerste lid wordt als 't lidwoord, 't tweede lid steeds als een zwak adjectief verbogen; doch vóór zijn substantief staande vormt dit woord de sterke genitieven *deszelfs* en *derzelver*: *deszelfs goedkeuring*, *derzelver meening* of *de goedkeuring deszelfen*, *de meening derzelve*.

Betrekkelijke Voornaamwoorden.

§ 168. De betrekkelijke voornaamwoorden verbinden bijzinnen met hoofdzinnen; als zoodanig worden gebezigd: 1) de nominatief en accusatief van 't aanwijzende *die*, 2) de genitief en datief van 't vragende *wie*, 3) de *volledige* verbuiging van 't vragende *welke*, dat dus de genitieven *welks* en *welker* vormt, maar in 't onzijdig den met 't lidwoord samengestelden vorm '*twelk* of *hetwelk* heeft.

Uitsluitend betrekkelijke voornaamwoorden ontbreken derhalve. Duidelijkheidshalve volgt hier de verbuiging.

	Mannelijk.	Vrouwelijk	Onzijdig.
Enk.			
N.	die	die	dat
G.	wiens	wier	—
D.	wien	wie	—
A.	dien	die	dat
Meerv.	de 3 geslachten.		
N.	die		
G.	wier		
D.	wien		
A.	die		

Aans. Na voorzetsels gebruikt men steeds de accusatieven van *wie*. De gen. van *dat* wordt door den gen. van *welk* vervangen.

	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
Enk.			
N.	welke	welke	(het)welk
G.	welks	welker	welks
D.	welken	welke	welken
A.	welken	welke	(het)welk

Meerv.	De 3 geslachten.
N.	welke
G.	welker
D.	welken
A.	welke

Aanm. In plaats van *dat* gebruikt men *wat* na *dat*, *datgene*, *alles* of een als onzijdig substantief gebruikt adjectief: *dat*, *wat*; *datgene*, *wat*; *alles*, *wat*; 't goede *wat* enz.

§ 169. Tegelijk aanwijzend en betrekkelijk is 't*gene* (ook *hetgene* geschreven) voor *datgene*, *wat*.

Telwoorden.

§ 170. De telwoorden, die 't getal der zelfstandigheden uitdrukken, worden *hoofdtelwoorden* genoemd. Dit zijn van *een* tot *tien* stamwoorden, *elf* en *twaaif* zijn samenstellingen van *een* en *twa* met *lif*, welk *lif* waarschijnlijk de stam is van (*b*)*lijven*. De overige telwoorden onder *twintig* zijn samenstellingen met *tien*: *dertien* staat voor *drietien* (§ 66), *veertien* voor *viertien*, evenals *dertig* voor *drietig* en *veertig* voor *viertig*. 't Achtervoegsel *tig* beteekent zooveel als tiental (*decade*). Voor *zeventig*, *achtig* en *negentig* werd een *t* gevoegd, welke alleen 't woord *tachtig* (d. i. *tachtig*) behouden heeft. *Honderd* is een middelwoord, *duizend* oorspronkelijk een gemeen zelfst. naamw., *millioen* 't Fransche *million*.

In de samenstelling gaan de eenheden den tientallen vooraf, maar volgen op de honderd- en duizendtallen: *honderd een en twintig*.

Aanm. De samenstellingen met *honderd* worden *aaneen*, die met *duizend* *vaneen* geschreven: *twoehonderd*, *achtien-*

honderd, twee duizend, dertig duizend; achttien duizend enz.

§ 171. De *rangtelwoorden* geven te kennen de hoeveelste zelfstandigheid bedoeld wordt. Zij worden van de hoofdtelwoorden afgeleid door *ste* of *de*. *De* komt achter klinkers, vloeiende letters en eene onechte *f*; *ste* achter de verscherpte sluitletters *d* en *g*: *tweede, vierde, elfde, honderdste, zestigste*; uitgezonderd zijn *zesde* (voor *zeste*) en *millioenste* (voor *millioende*). De superlatief van 't bijwoord *eer* dient tot rangtelwoord van *een*: men zegt *eerste*, niet *eende*.

Voor *tweede* gebruikt men *ander* in *ten andere, anderhalf* en *een andermaal*, waar 't beteekent *ten tweeden male*.

Van de samengestelde telwoorden is alleen 't laatste een rangtelwoord: *honderd een en twintigste*.

§ 172. *Herhalingsgetallen* zijn samenstellingen van hoofdtelwoorden met de woorden *maal, keer* of *werf*: *eenmaal, tweekeer, driewerf* enz.

De samenstelling met *reis* vindt men in *ereis* of *eenreis* (verg. *deze reis*); dezelfde beteekenis heeft ook *eens*, genitief van *een*.

§ 173. *Verdubbeltallen* zijn substantieven van 't onzijdig geslacht en worden gevormd door 't achtervoegsel *voud*: 't *tweevoud, 't drievoud* enz.

Van deze substantieven vormt men adj. en adv. op *ig*: *eenvoudig, twee- en drievoudig* enz.

Naast *tweevoudig* staat *dubbel* (Fr. *double*).

§ 174. *Soortgetallen* zijn samengesteld met:

1) *hande*, meervoud van *hand*, en, evenals 't voorafgaande hoofdtelwoord, in den genitief: *allerhande, tweeërhande, drieërhande*, en daarnaar *achterhande*, enz. De inlassching der *d* is gebruikelijk in *vierderhande, vijfderhande* enz., daar de telwoorden *vier, vijf* en daarboven onverbuigbaar zijn en

deze samenstellingen naar *allerhande*, *tweeërhande* enz. gevormd zijn.

Aanm. De vormen *tweeër*, *drieër* zijn oude genitieven van *twee* en *drie*.

2) *lei* gevormd evenals de samenstellingen op *hande*: *tweeërlei* = tweeërhande, *allerlei* = allerhande, *vierderlei* = vierderhande enz.

§ 175. *Onbepaalde telwoorden* zijn: *alle*, *menig*, *veel*, *luttel*, *weinig*, *eenig*, *sommig*, *elk*, *ieder* enz. Voorts *geen* uit *negeen* d, i. *nech* (= *noch*) *een* enz. Rangschikkende onbepaalde telwoorden zijn: *de hoerfeelste*, *de zooveelste*, *de middelste*, *de laatste* enz.

§ 176. Verbuigbaar zijn 1) alle ranggetallen, daar zij geheel als zwakke adjectieven beschouwd worden; 2) 't hoofdtelwoord *een*, welks verbuiging gelijk is aan die van 't onbepaalde lidwoord. De overige hoofdtelwoorden kunnen alleen dan een meervoud vormen, als zij zelfstandig gebruikt worden; dus in uitdrukkingen als; *met zijn tweeën*, *drieën*, *vierën*, enz. *honderden* en *duizenden* (d. i. honderdtallen en duizendtallen), meervouden van 't *honderd*, 't *duizend*. *Mil-lioen* is steeds een substantief en eischt een lidwoord of hoofdtelwoord voor zich: *een millioen*, 't *millioen*, *twee millioen* enz. of met den meervoudsuitgang: *mil-lioenen zielen*, *eenige millioenen* enz. 3) de onbepaalde telwoorden *ieder* en *elk* met een gen. *ieders*, *elks*. *Al* in den zin van *elk* heeft tot mannelijken en onzijdigen nominatief *alle*: *alle man*, *alle vogel*. De meervouden *alle*, *eenige*, *sommige*, *beide* enz. worden sterk verbogen, zie § 141. Zelfstandig staande nemen zij bij de meeste schrijvers de *n* aan: *allen*, *eenigen* enz. *Veel* en *weinig* blijven òf onverbogen òf nemen de verbuiging van *alle(n)* enz. aan. *Geen* wordt verbogen als *een*.

§177. 't Toonlooze telwoord *een, eene, een* wordt gebruikt als *lidwoord der eenheid* (ook wel *onbepaald lidwoord* genoemd) en aldus verbogen:

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onz.
N.	een	eene	een
G.	eens	eener	eens
D.	eenen	eene(r)	eenen
A.	eenen	eene	eene

De beteekenis sluit 't meervoud uit. De uitgang *e* en *en* worden doorgaans geapocopeerd.

OVERZICHT DER TELWOORDEN.

Hoofdtelw.	Rangtelw.	Verbuubootallen.		Soortgetallen.	Herhalingsget.
		Hoofdt.	Rangt.		
een	eerste	eenvoud	eenvoudig	eenertlei, -hande	eens, eenmaal, enz.
twee	tweede	tweevoud	tweevoudig	tweertlei, -hande	tweemaal, enz.
drie	derde	drievoud	drievoudig	drieertlei, -hande	driemaal, enz.
vier	vierde	viervoud	viervoudig	viertertlei, -hande	viertmaal, enz.
vijf	vijfde	vijfvoud	vijfvoudig	vijfderlei, -hande	vijftmaal, enz.
zes	zesde	zesevoud	zesevoudig	zesderlei, -hande	zesmaal, enz.
zeven	zevende	zevenvoud	zevenvoudig	zevendertlei, -hande	zevenmaal, enz.
acht	achste	achtvoud	achtvoudig	achtertlei, -hande	achtmaal, enz.
negen	negende	negenvoud	negenvoudig	negendertlei, -hande	negenmaal, enz.
tien	tiende	tienvoud	tienvoudig	tientertlei, -hande	tienmaal, enz.
elf	elfde	elfvoud	elfvoudig	elfdertlei, -hande	elfmaal, enz.
twaal	twaalde	twaalvoud	twaalvoudig	twaalferlei, -hande	twaalmaal, enz.
dertien	dertiende	dertienvoud	dertienvoudig	dertientertlei, -hande	dertienmaal, enz.
veertien	veertiende	veertienvoud	veertienvoudig	veertientertlei, -hande	veertienmaal, enz.
vijftien	vijftiende	vijftienvoud	vijftienvoudig	vijftientertlei, -hande	vijftienmaal, enz.
zestien	zestiende	zestienvoud	zestienvoudig	zestientertlei, -hande	zestienmaal, enz.
zeventien	zeventiende	zeventienvoud	zeventienvoudig	zeventientertlei, -hande	zeventienmaal, enz.
achtien	achtiende	achtienvoud	achtienvoudig	achtientertlei, -hande	achtienmaal, enz.
negenien	negeniende	negenienvoud	negenienvoudig	negenientertlei, -hande	negenienmaal, enz.
twintig	twintigste	twintigvoud	twintigvoudig	twintigertlei, -hande	twintigmaal, enz.
een en twintig	een en twintigste	een en twintigvoud	een en twintigvoudig	een en twintigertlei, -hande	een en twintigmaal, enz.
dertig	dertigste	dertigvoud	dertigvoudig	dertigertlei, -hande	dertigmaal, enz.
veertig	veertigste	veertigvoud	veertigvoudig	veertigertlei, -hande	veertigmaal, enz.
vijftig	vijftigste	vijftigvoud	vijftigvoudig	vijftigertlei, -hande	vijftigmaal, enz.
zestig	zestigste	zestigvoud	zestigvoudig	zestigertlei, -hande	zestigmaal, enz.
zeventig	zeventigste	zeventigvoud	zeventigvoudig	zeventigertlei, -hande	zeventigmaal, enz.
tachtig	tachtigste	tachtigvoud	tachtigvoudig	tachtigertlei, -hande	tachtigmaal, enz.
negentig	negentigste	negentigvoud	negentigvoudig	negentigertlei, -hande	negentigmaal, enz.
honderd	honderdste	honderdvoud	honderdvoudig	honderdertlei, -hande	honderdmaal, enz.
tweehonderd	tweehonderdste	tweehonderdvoud	tweehonderdvoudig	tweehonderdertlei, -hande	tweehonderdmaal, enz.
duizend	duizendste	duizendvoud	duizendvoudig	duizendertlei, -hande	duizendmaal, enz.
tweeduizend	tweeduizendste	tweeduizendvoud	tweeduizendvoudig	tweeduizendertlei, -hande	tweeduizendmaal, enz.
een miljoen enz.	miljoenste enz.	miljoenvoud enz.	miljoenvoudig enz.	miljoenderlei, -hande	miljoenmaal, enz.

Werkwoorden.

§ 178. Een werkwoord is een woord, dat een werking, een *doen*, te kennen geeft. Zoowel *werken*, *doen* enz. als *rusten* (*niets doen*) enz. als de abstracte begrippen *zijn*, *wezen*, *worden*, *blijven* enz. worden als werkingen, als een *doen*, gedacht.

§ 179. Bij de werkwoorden onderscheidt men een sterke en een zwakke vervoeging.

De sterke werkwoorden zijn dezulke, welke den verleden tijd niet door een afzonderlijken uitgang, maar door klinkerverandering (*Ablaut*) vormen. Deze klinkerverandering heeft bij eenige klassen ook in 't meervoud van den verleden tijd en in 't verleden deelwoord plaats.

De zwakke werkwoorden vormen den verleden tijd door een afzonderlijken uitgang achter den stam te voegen, terwijl deze *niet* van klinker verandert.

't Sterke verleden deelwoord gaat uit op *en*, 't zwakke op *d* (*ē*).

De stamvormen, waarin zich de klinkerverandering ver- toont, noemen wij gemakshalve de stammen des werkwoords; aldus verdeelen wij de werkwoorden naar hunnen vorm in *meerstammige* of sterke en *eenstammige* of zwakke werk- woorden.

§ 180. De sterke werkwoorden rekenen wij met weinige uitzon- deringen (als b. v. *zenden*, *prijzen*, *schenden* enz.) tot de stamwoorden, de zwakke daarentegen tot de afgeleide woorden. Stamwoorden zijn derhalve *springen*, *trekken*, *wijten*, *kluiven* enz., afgeleide woorden *draven*, *blaffen*, *ploegen* enz.

§ 181. Werkwoorden worden afgeleid van naamwoorden, van werkwoorden en van partikels.

§ 182. De van naamwoorden (*nomina* d. i. substantieven en adjectieven) afgeleide werkwoorden heeten *denominatieven*.

A) Van substantieven worden werkwoorden afgeleid; die eene werking uitdrukken, welke in verband staat met 't begrip des substantiefs: *boeren* = boer zijn; *dokteren*, = dokter zijn; *akkeren* = den akker bebouwen; *ploegen* = met den ploeg werken; *grazen* = gras eten; *huizen* = een huis bewonen; *kleeden* = een kleed aandoen enz. De woorden *boer*, *dokter*, *akker*, *ploeg*, *gras*, *huis*, *kleed* zijn hier de grondwoorden, terwijl ook 't vooraf bestaan dezer begrippen uit de beteekenis der werkwoorden duidelijk blijkt. De afleidingsuitgang *j* viel weg, doch veroorzaakte Umlaut *u* v. in *dekken* van *dak*, *stellen* van *stal*.

B) Van adjectieven worden werkwoorden afgeleid, welke 't aannemen of 't doen aannemen der eigenschap beteekenen, welke door 't adjectief wordt uitgedrukt: *blauwen* = blauw worden; *groenen* = groen worden; *witten* = wit maken; *sterken* = sterk maken enz. De afleidingsuitgang *j* viel weg, doch veroorzaakte Umlaut in *pletten* van *plat*, *krenken* van *krank* enz.

C¹) Eenige denominatieven zijn zoowel van substantieven als van adjectieven gevormd door den afleidingsuitgang *ig*: *steenigen* van *steen*, *eindigen* van *einde*, *reinigen* van *rein*, *vestigen* (met Umlaut) van *vast* enz. en met voorvoegsels: *bevoedigen*, *verkondigen* enz. De beteekenis is nagenoeg dezelfde als van die op (*j*)en; doch men onderscheidt *kruisen* (in alle beteekenissen) van *kruisigen* (aan 't kruishout slaan).

C²) Eindelijk vormt men denominatieven zoowel van substantieven als van adjectieven door den afleidingsuitgang

eeeren: voeteeren van *voet*, *trotseeren* van *trots*, *verkleineeren* van *klein*, *halveeren* van *half* enz. Dat ook deze bastaard-uitgang geen verschil van beteekenis te weeg brengt, bewijst de vorm *verkleineeren* naast *verkleinen* enz. Vergelijk ook *boetseeren* met (*na*)*bootzen* van *bootse* (model), Fr. *bosse* en dit van *booten* (slaan).

§ 183. Van werkwoorden worden afgeleid:

A) *causatieven* (oorzakelijke werkwoorden), welke 't doen plaats hebben eener werking beteekenen. Bij de zes eerste klassen worden zij van 't impf. enkelvoud, bij de zevende klasse van den praesensstam gevormd. De afleidingsuitgang **j** is afgefallen, maar heeft den Umlaut der **a** veroorzaakt. De voornaamste causatieven zijn:

I. klasse;	<i>drinken, drank,</i>	Caus. (<i>drankjen</i>) drenken.
	<i>winden, wand,</i>	" (<i>wandjen</i>) wenden.
	<i>springen, sprang,</i>	" (<i>sprangjen</i>) freq. spreukelen.
II. klasse:	<i>liggen, lag,</i>	" (<i>lagjen</i>) leggen.
	<i>genezen, genas,</i>	" (<i>genarjen</i>) generen.
	<i>zillen, zat,</i>	" (<i>zatjen</i>) zetten.
III. klasse:	<i>lijden, leed</i> (uit <i>laid</i>)	" (<i>laidjen</i>) leiden.
	<i>nijgen, neeg</i> (uit <i>naig</i>)	" (<i>naigjen</i>) neigen.
	<i>stijgen, sleeg</i> (uit <i>staig</i>)	" (<i>staigjen</i>) [~] steigen, <i>van waar</i> [steigeren.]
IV. klasse:	<i>zuigen, zoog,</i>	" (<i>zoogjen</i>) zoogen.
	<i>klieven, kloof,</i>	" (<i>kloofjen</i>) klooven.
V. klasse:	<i>varen, voer,</i>	" (<i>voerjen</i>) voeren.
VI. klasse:	<i>hangen,</i>	" (<i>hangjen</i>) ge-hengen.
	<i>vallen,</i>	" (<i>valljen</i>) vellen.

B) *iteratieven* (werkwoorden van herhaling) door den afleidingsuitgang **el** of **er**: *krabbelen* = telkens krabben; *bibberen*, telkens beven; *tegenstribbelen*, telkens tegenstre-

ven; *stotteren*, telkens (met de tong) stooten; *klapperen*, dikwijls klappen enz.

Oorspronkelijk waren 't niet dan denominatieven, welker stamwoorden nu in onbruik zijn geraakt. Zoo komt 't adj. *bedel* niet meer voor, maar wel *bedelen* als iteratief van *bidden* enz.

C) *intensieven* (werkwoorden van *during*), welke óf den slotmedeklinker verscherpen, met verkorting des stamklinkers, óf aan den stam een *t* toevoegen (in den grond zijn deze laatste niets dan denominatieven): *bukken* van *buigen*, *knikken* van *nijgen*, *verspillen* van *spelen*, *stikken* van *sleken*, *knippen* van *knijpen*, *wikken* van *wegen*. Voorts *slachten* van *sla(g)en*, *vluchten* van *vlie(d)en* enz. door de tusschenvormen *slacht*, *vlucht* enz.

§ 184. Van partikels zijn afgeleid *niten* van *uit*, *innen* van *in*, *opperen* van *opper*, *ver-nederen* van *neder*, *ver-overen* van *over*, *naderen* van *nader*, *be-jegenen* van *jegen* enz.

§ 185. Werkwoorden zijn eigenlijk of oneigenlijk samengesteld. Van de oneigenlijk samengestelde is 't eerste lid

a) een bijwoord, dat in zekere gevallen van 't werkwoord gescheiden wordt: *aanstaan*, *navolgen*, *binnengaan*, *toeroepen*, *mederijden*, *ineenstorten*, *bijeenkomen*, *uiteengaan*, *vooruitgaan*, *achteruitgaan*, *achteraangaan*, *achterovervallen*, *voorbijvallen*, *samenkomen* enz. 't Bijwoord heeft alsdan den hoofdtoon, 't werkwoord den bijtoon.

b) een substantief of adjectief, dat in zekere gevallen van 't werkwoord gescheiden wordt: *aderlaten*, *gadeslaan*, *kwijtschelden*, *waarzeggen*, *gevangennemen*, *schadeloosstellen*, *loslaten*, *vrijlaten*, *hoogachten*, *goedmaken*, *goedvinden*, *goeden-dagzeggen*, *goedenavondzeggen* enz. Lost men dergelijke samenstellingen op, dan krijgt men een geheel andere betekenis: vergelijk *hoogachten* en *hoog achten*, *goedmaken* en

goed maken enz. Doch de comp. en sup. van dergelijke adjectieven schrijft men afzonderlijk: *iemand hooger achten*, *iets 't best vinden* enz. Evenmin merkt men die substantieven als leden van samenstellingen aan, welke een bepalend woord voor zich kunnen nemen; derhalve zijn geene samenstellingen *acht geven*, *acht slaan*, *plaats nemen*, *prijs stellen*, *plaats vinden*, maar wel *plaatsgrijpen*, dewijl men kan zeggen *geene acht op iets geven* of *slaan*, *een betere plaats nemen*, *hoogen prijs op iets stellen*, *gerne plaats vinden* enz. maar niet *geene plaats grijpen* (voor *niet plaatsgrijpen*) enz.

§ 186. Tot de eigenlijke samenstellingen rekenen wij:

1) de werkwoorden, welke met bijwoorden onscheidbaar zijn samengesteld, 'twelk doorgaans met wijziging van beteekenis (overdrachtelijke beteekenis) gepaard gaat; de klemtoon valt alsdan op 't werkwoord. Vergelijk *misdoen* (verkeerd doen) en *misdoén* (zondigen); *dóórwerken* (voortgaan met werken), *doorwerken* (doorheenwerken); *dóórzoeken* (voortgaan met zoeken), *doorzóeken* (door en door, in alle richtingen zoeken); *ómslingeren* (omverslingeren), *ómslingeren* (ergens omheenslingeren), *omslingeren* (slingerend omgeven); *óndergaan* (naar beneden gaan), *ondergáán* (lijden, uitstaan); *óverleggen* (overig, ter zijde leggen), *overléggen* (overwegen); *óverkomen* (overheenkomen), *overkómen* (gebeuren) enz.

2) de werkwoorden, die met onscheidbare substantieven of adjectieven zijn samengesteld; *vrijwaren*, *gekscheren*, *logenstraffen* enz.

3) de werkwoorden, die met werkwoorden zijn samengesteld: 't eerste lid verliest dan de ■ van den uitgang des infinitiefs: *spelevaren*, *koekeloeren* enz.

Aanm. 1. Bij eenige werkwoorden kwam de samenstelling

door afleiding tot stand, doordat een werkwoordelijke stam met een substantief verbonden werd. Aldus in *stampvoeten* (met de voeten stampen), *reikhalsen* (met den hals reiken), *trekkebekken* (met den bek trekken), *lillebeenen* (met de beenen lillen) enz.

Aanm. 2. De werkwoorden *beeldhouwen*, *dwaarsdrijven*, *pluimstrijken* enz. zijn gevormd naar de substantieven *beeldhouwer*, *dwaarsdrijver*, *pluimstrijker* enz., welker vorm 't bestaan van zoodanige werkwoorden, doch ten onrechte, deed veronderstellen. Zie § 182, A) *Aanm.*

§ 187. Voorts worden de werkwoorden afgeleid door middel van de volgende voorvoegsels:

1) **be** ('t toonlooze *bij*) beteekent eigenlijk *om*: *kranzen*, *bekransen*; *legeren*, *belegeren*, enz., en geeft dus de verbreiding der behandeling over 't *geheele* voorwerp te kennen: 't *veld bebouwen* (daarentegen *een huis bouwen*), *den akker bezaaien* (daarentegen *koren zaaien*), *den staat besturen* (*een schip sturen*) enz. Vandaar dat intransitieve werkwoorden door samenstellingen met *be* transitief worden: *gaan*, *begaan*; *treden*, *betreden* enz. Niet zelden worden ook door dit voorvoegsel denominatieven gevormd, die een *voorzien van* of *maken tot* uitdrukken, naarmate zij van subst. of adj. gevormd zijn: *bezoldigen* van *zold* (soldij), *bezielen* van *ziel*, *bemannen* van *man*, *bevrijden* (§ 62) van *vrij*, *bevredigen* van *vrede*, *bekostigen* van *kost*, *beleedigen* van *leed*; uitsluitend reflexief zijn *zich beijveren* van *ijver*, *zich bevljtigen* van *vlijt*. De nieuwe beteekenis *bij* vindt men in *bekomen* d. i. *bijkomen*.

2) **ge**, dat eigenlijk *samen* beteekent en 't begrip des werkwoords versterkt: *geleiden* van *leiden*, *gedoogen* van *doogen* enz.

3) **er**, dezelfde partikel als *oor* voor substantieven, beteekent oorspronkelijk *uit* en komt voor in: (*mijns*) *erachten*(s), *erkennen*, *erbarmen*, waarin de beteekenis van de grondwoorden *achten*, *kennen*, *barmen* (geroerd worden van *barm*, boezem) versterkt is; verder in *erlangen* en *ervaren*, d. i. door *langen* (reiken), *varen* (gaan) verkrijgen. Met *h* versterkt komt 't voor in *herinneren* (Ki. *erinneren*, Hd. *erinnern*) van *inner*.

Aanm. Een bijvorm van *barm* na de *t* is *farm* in *sich ontfermen*.

4) **her**, eig. *eder*, komt voor substantieven in den positief *et* voor (§ 93) en beteekent *nog eens*, *weder*: *herkauwen*, *herleeren*, *herdenken* enz. *Hereenigen* en *hernieuwen* veronderstellen de vormen *eenigen* en *nieuwen* = eenig en nieuw maken.

5) **ont**, verwant met *ant*, beteekent:

a) tegen, tot, terug: *ontzien* (zien naar, terugzien; vgl. 't Fr. *respect*), *ontvangen*, *ontmoeten*, *onthouden* enz.

b) 't komen in een toestand: *ontvlammen* (beginnen te vlammen), *ontsteken*, *ontbranden*, *ontstaan*, *ontslapen*, *ontspruiten*, *ontgloeien* enz. (Inchoatieven).

c) 't brengen uit een vroegeren toestand, een berooven: *ontdoen*, *ontbinden*, *ontdekken*, *onthullen*, *ontsluiten* enz. Aldus vormt men denominatieven, als *onthoofden* (van 't hoofd berooven), *onthalsen*, *ontbladeren*, *ontgroenen*, enz. Zoo is *ontsmetten*, *ontkleeden*, *ontmoedigen* 't tegenovergestelde van *besmetten*, *bekleeden*, *bemoedigen*.

d) weg, van — af: *ontwijken*, *ontloopen*, *ontgaan*, *ontberen*, *ontzeilen* enz.

6) **ver**, verwant met *voor*, beteekent:

a) voort, weg: *vervoeren*, *verjagen*, *verbannen*, *verstooten*, *verwerpen*, *verkoopen*, *verleeren* (afleeren), enz. Van-

daar de ongunstige beteekenis in *verleiden* (misleiden), *verachten* (minachten), *verdenken*, *veroordeelen*, *zich verspreken*, *zich vergissen*, *zich vergripen*, *zich vermelen*, enz. In *verouderen* (door ouderdom wegwijnen), *vergroeien* (door groeien te loor gaan), de transitieve *verbruiken* (opgebruiken), *verspelen*, *verteren*, *verslapen*, *verdelden*, *verwoelen*, *verhongereren*, *verdrinken* enz. duidt de partikel *ver* aan, dat de werking ten einde toe plaats heeft ten koste van subject of object;

b) voor, in den zin van *bedekken*: *verbinden*, *verknopen* (waarvan *verknocht*), *vernagelen*, *versperren*, *verstoppen*, *verzegelen* enz. Desgelijks in *vergulden*, *verzilveren*, *verlinnen* enz.

c) 't geraken of verplaatsen in een toestand; hiertoe behooren veel denominatieven, *vergoden*, *verketteren*, *verkolen*, *verstommen*, *verarmen*, *verbitteren*, *verbroederen*, *verschoonen*, *verwoesten* enz. van de naamwoorden *god*, *ketter*, *kool*, *stom*, *arm*, *bitter*, *broeder*, *schoon*, *woest* enz. De van werkwoorden gevormde versterken 't begrip der grondwoorden: *verbergen*, *verhelen*, *verlaten*, *verloeken*, *verzwijgen* enz. 't Hoogduitsch heeft hier veelal *er*: *verschijnen* (Hd. erscheinen), *verbleeken* (Hd. erbleichen), *vermoeien* (Hd. ermüden), *verslappen* (Hd. erschlaffen), *verharden* (Hd. erhärten), *verfrisschen* (Hd. erfrisschen), *zich vermannen* (Hd. sich ermannen) enz.

d) een verandering of verwisseling van 't grondbegrip: *verplaatsen*, *verkleeden*, *verhuizen* = van plaats, kled, huis verwisselen. Vergelijk de van werkwoorden afgeleide *verzitten* (op een andere plaats gaan zitten), *verschikken*, *verruilen* enz.

Aann. 1. In *verrassen* (Hd. überraschen), *verwinteren* (overwinteren), *vernachten* (overnachten), *verbluffen* (over-

bluffen), *verkeeren* (overheeren), *vermannen* (overmannen) is *ver* ontstaan uit *over*.

Aann. 2. Van *wanhoop* en *wantrouw* zijn afgeleid *wanhopen* en *wantrouwen*. De met *wan* samengestelde werkwoorden (als *wanhagen*) zijn door andere (als *mishagen*) verdrongen.

Sterke en zwakke vervoeging.

- § 188. De werking, die door 't werkwoord te kennen wordt gegeven, kan zijn tegenwoordig, verleden of toekomst, en wel voltooid of onvoltooid; om dit uit te drukken bedient men zich van tijdvormen. Door aanhechting van zekere uitgangen geeft men de personen te kennen, die de werking verrichten, namelijk den spreker, den hoorder of den derden persoon.
- § 189. De persoonsuitgangen verschillen in de tijden en de wijzen des werkwoords; de wijzen zijn drie in getal, de indicatief, de conjunctief en de imperatief. Voorts worden als zoodanig beschouwd de infinitief en de deelwoorden of de zelfstandig- en bijvoeglijknaamwoordelijke vormen des werkwoords.
- § 190. Een werkwoord heeft twee niet-samengestelde tijden, den tegenwoordigen en den verleden tijd. Over de samengestelde tijden zal later worden gehandeld.
-

Sterke vervoeging.

§ 191. Om een sterk werkwoord te vervoegen dient men te kennen; den stam van den tegenwoordigen tijd, dien van 't enkel- en meervoud van den verleden tijd en dien van 't verleden deelwoord.

Hebben een of twee dezer stammen denzelfden klinker, dan kan men met drie of twee gegevens volstaan.

De sterke werkwoorden worden in tien klassen verdeeld.

Eerste klasse.

§ 192. De stamklinker is in den teg. tijd gesloten **i**, in den verleden tijd gesloten **o** (oudtijds **a**), in 't meervoud en 't verleden deelwoord gesloten **o**. De stam eindigt op een dubbele vloeiende of op een vloeiende en stomme letter.

Aanm. De **a** van 't imperfect enkelvoud bleef in vele afleidsels bewaard: *band*, *blank*, *drang*, *drank*, *dwang*, *klank*, *kramp*, *slank*, *stank*, *wrang*, *zang* van de werkwoorden *binden*, *blinken*, *dringen*, *drinken*, *dwingen*, *klinken*, *krimpen*, *slinken*, *stinken*, *wringen*, *zingen*. Thans hebben deze werkwoorden ook in 't enkelvoud den stam des meervouds en luiden dus:

Inf. teg. tijd.	Ind. verleden tijd.	Verleden Deelw.	
	Euk.	Meerv.	
(be-, ont-) ginnen	-gon	-gonnen	-gonnen
binden	bond	bonden	gebonden
blinken	blonk	blonken	geblonken
dringen	drong	drongen	gedrongen
dwingen	dwong	dwongen	gedwongen
klinken	klonk	klonken	geklonken
krimpen	kromp	krompen	gekrompen
slinken	slonk	slonken	geslonken
stinken	stonk	stonken	gestonken
wringen	wrong	wrongen	gewrongen
zingen	zong	zongen	gezongen
gerinnen	(ontbr.)	(ontbr.)	geronnen.

§ 193. Vele werkwoorden der eerste klasse hebben de **l** van den praesensstam voor een **r** in **e** veranderd :

belgen	(<i>swak</i>)	(<i>swak</i>)	ver-bolgen
bergen	borg	borgen	geborgen
delven	dolf	dolven	gedolven
gelden	gold	golden	gegouden
kerven	korf	korven	gekorven
melken	molk	molken	gemolken
schelden	schold	scholden	gescholden
smelten	smolt	smolten	gesmolten
zwelgen	zwolg	zwolgen	gezwolgen
enz.	enz.	enz.	enz.

§ 194. De volgende wijken in den verleden tijd af, doordat de oorspronkelijke **a** of **o** voor de volgende **r** of **l** in **le** overging (gebroken werd):

bederven, sterven, werven, zwerven, helpen, werpen hebben tot impf. *bedierf, stierf, wierf, zwierf, hielp, wierp*, meerv. *bedierven, stierven, wierven, zwierven, hielpen, wierpen*. *Worden* (Hd. werden) heeft zoowel *wierd, wierden* als *werd, werden*.

Tweede klasse.

§ 195. De stamklinker is in den tegenw. tijd open **e**, in den verl. tijd enkelv. gesloten **a**, meerv. open **a**, in 't verleden deelwoord open **o**. De stam gaat uit op een vloeiende letter of een **k**.

Voorbeelden

(geberen)	(ontbr.)	(ontbr.)	geboren
bevelen	beval	bevalen	bevolen
komen (v. <i>kwemen</i>)	kwain	kwamen	gekomen (voor <i>gekwoomen</i>)
helen	(<i>zwak</i>)	(<i>zwak</i>)	ver-holen
wreken	(<i>zwak</i>)	(<i>zwak</i>)	gewroken.

§ 196. In den verleden tijd hebben de klinkers van het verleden deelwoord aangenomen:

scheren	schoor	schoren	geschoren
zweren (<i>etleren</i>)	zwoor	zwoeren	gezworen.

Aanm. *Treffen*, *bersten* en *schrikken* (onovergankelijk; 't transitieve *schrikken* is zwak) zijn tot de eerste klasse overgegaan. Van 't vroeger impf. van *beren*, *wreken*, *scheren* en *zweren* is de **a** bewaard in de afleidsels *bar*, *baar*, *wraak*, *schaar* en *zwaar*. De samenstelling *wegscheren* wordt als reflexief zwak vervoegd: *hij scheerde zich weg*; *hij schoor 't haar weg*; *gekscheren* is zwak en hoort hier niet thuis. Van *komen* wordt de stamklinker gesloten in de vormen (*ik*) *kom*; *kom*; (*hij*, *gij*) *komt*.

Derde klasse.

§ 197. De stamklinker verschilt in den teg. en verleden tijd niet van dien der tweede klasse, maar is in 't verl. deelwoord open e:

Voorbeelden.

geven	gaf	gaven	gegeven
lezen	las	lazen	gelezen
meten	mat	maten	gemeten
treden	trad	traden	getreden
wezen	was	waren	geweest (gewezen, <i>bnw.</i>)
genezen	genas	genazen	genezen
vergeten	vergat	vergaten	vergeten.

§ 198. *Eten* heeft in 't verleden deelwoord *gegeten* voor *geëten*, 't samengestelde *vtreten* (vr-eten) maakt *gevtreten*.

Bidden, *liggen* en *zitten* hebben na verdubbeling des slotnede-klinkers (door eene ouwlings volgende *j*) de oorspronkelijke *i* bewaard; *zien* is samengetrokken uit *zi-en*; de verleden deelwoorden zijn *gebeden*, *gelegen*, *gezeten*, *gezien*. Van *be-wegen* heeft de verleden tijd *bewoog* den klinker aangenomen van 't verleden deelwoord *bewogen*, dat naar de tweede klasse is overgegaan. Van *weven* is de verleden tijd zwak: *weefde*, doch 't verl. deelw., *geweven*, niet *geweeft*. De *a* van den ouden vorm (*be*)*wag*, (*be*)*wagen* is nog over in *waag*, *wagen*.

Vierde klasse.

§ 199. De stamklinker is in den teg. tijd **U**, in den verl. tijd enkelv. een scherp-, in 't meerv. en 't verl. deelw. een zachtheldere e.

Voorbeelden.

belijden	belceed	beleden	beleden
bijten	beet	beten	gebeten
dijgen	deeg	degen	gedegen
verdwijnen	-dween	-dwenen	-dwenen
kijven	keef	keven	gegeven
krijten	kreet	kreten	gekreten
kwijten	kweet	kweten	gekweten
lijden	leed	leden	geleden
lijken	leek	leken	geleken
nijden	meed	meden	gemeden
nijgen	neeg	negen	genegen
(k)nijpen	(k)neep	(k)nepen	ge(k)nepen
pijpen	peep	pepen	gepepen
rijgen	reeg	regen	geregen
rijten	reet	reten	gereten
rijven	reef	reven	gereven
schrijden	schreed	schreden	geschreden
slijten	sleet	sleten	gesleten
spijten	speet	speten	gespeten
splijten	spleet	spletten	gespletten
wijten	weet	weten	geweten
zijgen	zeeg	zegen	gezegen

en eenige andere.

§ 200. Zoowel sterk als zwak worden vervoegd:

grijnen	green, grenen	gegrenen
	grijnde	gegrijnd
krijnschen	kreesch, kreschen	gekreschen
	krijnschte	gekrijnscht
(aan)tijgen	teeg, tegen	getegen
	tijgde	getijgd

Van *hijgen*, *vrijen* (liefde betoonen) en (*be*)*zwijmen* is de sterke vervoeging in de schrijftaal niet meer gebruikelijk.

§ 201. Met onderscheid van beteekenis maakt:

pijpen (<i>op de fluit spelen</i>),	peep, pepen, gepepen
(<i>een pijp rooken</i>)	pijpte gepijpt

krijgen (*ontvangen*), kreeg, kregen, gekregen
 (oorlogen, denom.) krijgde, gekrijgd
 stijven (*stijf maken*), steef, steven, gesteven
 (*sterken*), stijfde, gestijfd.

Aann. Van *tijgen* (beschuldigen) onderscheide men *tiegen* (trekken), dat tot de vijfde klasse behoort.

Vijfde klasse.

§ 202. De stamklinker is in den teg. tijd **le** of **ni**, in den verleden tijd enk. een scherp-, in 't meerv. en 't verleden deelw. een zachtheldere *o*.

Voorbeelden.

bieden	bood	boden	geboden
buigen	boog	bogen	gebogen
verdrieten	-droot	-droten	-droten
kluiven	kloof	kloven	gekloven
luiken	look	loken	geloken
sluiken	slook	sloken	gesloken
sluipen	sloop	slopen	geslopen
snuiven	snoof	snoven	gesnoven
snuiten	snoot	snoten	gesnoten
spruiten	sproot	sproten	gesproten
spuiten	spoot	spoten	gespoten
stuiven	stoof	stoven	gestoven
(tiegen)	toog	togen	getogen
vlieden	vlood	vloten	gevloten
vlieten	vloot	vloten	gevloten
vriezen	vroom	vroren	gevroren
zieden	zood	zoden	gezoden

§ 203. Zoowel sterk als zwak zijn:

schuilen	school	scholen	gescholen
	schuilde		geschuuld

kruien	krooi kruide	krooien	gekrooien gekruid
--------	-----------------	---------	----------------------

en met onderscheid van beteekenis:

pluizen (<i>rafelen</i>)	ploos	plozen	geplozen
(<i>pluizen afjeven</i>)	pluisde		gepluisd

Klieven is tot de zwakke vervoeging overgegaan. Eveneens *spuuen*, alhoewel de bijvorm *spugen* sterk vervoegd wordt: *spoog*, *spojen*, *gespogen*.

Zesde klasse.

§ 204. De stamklinker is in den teg. tijd en 't verleden deelw. **a**, in den verleden tijd **oe**.

Voorbeelden.

dragen	droeg	gedragen
graven	groef	gegraven
varen	voer	gevaren
slaan (voor <i>slagen</i>)	sloeg	geslagen
staan (§ 62)	stond (voor <i>stoend</i>)	gestaan

§ 205. *Waaien* maakt zoowel *woei* als *waaide*, doch steeds in 't verleden deelw. *gewaaid*. *Zweren* (een eed doen) onderscheidt zich alleen van *zwoeren* (etteren, zie § 196) in den verleden tijd *zwoer*, niet *zwoor*; 't verl. deelw. is voor beide *gezwoeren*. Van *bakken* (verleden deelw. *gebakken*) en *laden* (verl. deelw. *geladen*) is de sterke verleden tijd in 't Hoogduitsch bewaard: *buk* en *lud*. *Scheppen* (verl. deelw. *geschapen*), *wassen* (verl. deelw. *gewassen*), *wasschen* (verl. deelw. *gewasschen*) en *heffen* (verl. deelw. *geheven*); vormen de verleden tijden naar de 7e klasse: *schiep*, *wies*, *wiesch* en *hief* (Hd. *schuf*; *wuchs*, *wusch* en *hub*). De vorm *loech*,

meerv. *loegen*, van *lachen* (verl. deelw. *gelachen*) komt alleen bij dichters voor. *Scheppen* (putten) wordt zwak vervoegd: *ik schepte water, vermaak, een luchtje* enz.

Zevende en achtste klasse.

§ 206. De zevende en achtste klasse verschillen alleen hierin, dat de stamklinker **a** in de zevende klasse gesloten, in de achtste klasse open is. Beide hebben in den verl. tijd **ie**. Tot de zevende behooren:

gaan (<i>gangen</i>)	ging	gegaan (<i>gegangen</i>)
hangen	hing	gehangen
vallen	viel	gevallen
vangen	ving	gevangen
houden (voor <i>halden</i>)	hield	gehouden (voor <i>gehalden</i>)

Aanm. Gelijk uit deze voorbeelden blijkt, is de **ie** voor de **ig** tot **i** verkort.

§ 207. Een sterk verleden deelwoord, doch een zwakken verl. tijd hebben *bannen*, *spannen*, *spouwen* (voor *spulden*), *vouwen* (voor *valden*) en *zouten* (voor *zalten*): *bande*, *gebannen*; *spande*, *gespannen*; *spowde*, *gespouwen*; *vouwde*, *gevouwen* (dus ook *ontvouwen*, niet *ontvowd*); *zoutte*, *gezouten*.

§ 208. Tot de achtste behooren:

blazen	blies	geblazen
laten	liet	gelaten
raden	ried	geraden
slapen	sliiep	geslapen

Doch *raden* heeft ook een zwak imperfect *raadde*.

Dat *braden* tot deze klasse behoorde, bewijst nog 't sterke verleden deelwoord *gebraden*. Verg. den Hoogduitschen verleden tijd *briet*.

Negende klasse.

§ 209. De stamklinker is in den teg. tijd en 't verl. deelw. een scherpheldere **oo**, in den verl. tijd **ie**. Hiertoe behooren

loopen	liep	geloopen
stooten	stiet	gestooten
houwen	hieuw	gehouden

Doch *roepen*, *riep*, *geroepen* wijkt in den klinker des teg. tijds af. Uit de vijfde klasse is tot de IX overgegaan (*bier*)*brouwen*, *gebrouwen*, dat een zwakken verl. tijd heeft.

Tiende klasse.

§ 210. De stamklinker is in den teg. tijd en 't verl. deelw. een scherpheldere **ee** of **ei**, in den verleden tijd voorheen **ie**. Hiertoe behooren alleen *heeten*, *geheeten* en *scheiden*, *gescheiden*, welke verleden tijden thans *heette* en *scheidde* luiden, doch in 't Hoogduitsch de oude vormen *hiesz* en *schied* bewaard hebben.

OVERZICHT DER KLINKERVERWISSELINGEN.

I. KLASSE	<i>gesl.</i> i, e	<i>gesl.</i> o	<i>gesl.</i> o	<i>gesl.</i> o
II.	" <i>open</i> e	<i>gesl.</i> a	<i>open</i> a	<i>open</i> o
III.	" <i>open</i> e	<i>gesl.</i> a	<i>open</i> a	<i>open</i> e
IV.	" ij	<i>gesl.</i> ee	<i>open</i> e	<i>open</i> e
V.	" ie of ui	<i>gesl.</i> oo	<i>open</i> o	<i>open</i> o
VI.	" a	oe		a
VII.	" <i>gesl.</i> a	ie		<i>gesl.</i> a
VIII.	" <i>open</i> a	ie		<i>open</i> a
IX.	" oo	ie		oo
X.	" ee (ei)	[ie]		ee (ei)

Aann. Tot beter begrip der verdeling diene 't volgende: de oorspronkelijke klinker **a** der drie eerste klassen is in 't enk. van den verl. tijd bewaard; de overige tijden vertoonen zoogenaamden *Ablaut*. De IV klasse heeft tot oorspronkelijken klinker **i**, de vijfde u (**oe**), doch deze klinkers zijn in den teg. tijd en 't enk. des verleden tijds verscherpt en in de twee andere stammen regelmatig in **e** en **o** overgegaan. De VI, VII en VIII klasse zijn wederom **a**-klassen, doch de **a** smelt in de verleden tijden met een voorafgaanden klinker tot **oe** en **ie** samen. De IX klasse heeft weder u, de tiende **i** tot stamklinker; doch in den teg. tijd zijn deze klinkers door voorvoeging van **a** tot **oo** (d. i. tot **au**) en **ei** of **ee** (d. i. **ai**) en in de verleden tijden, evenals in de 7e en 8e klasse, tot **ie** overgegaan. De regelmatigheid eischt de volgende rangschikking: I, II, III, (**a**-klassen), IV (**i**-klasse), V (u-klasse), VI, VII, VIII, (**a**-klassen), X (**i**-klasse) en ten slotte IX (u-klasse), waarvan: I, II, III, VI, VII, VIII **a**-klassen, IV en X **i**-klassen, V en IX u-klassen.

Zwakke vervoeging.

§ 211. In de zwakke vervoeging heeft geen klinkerwisseling (*Ablaut*) plaats, maar wordt de verleden tijd door toevoeging van **de**, 't verleden deelwoord door toevoeging van **d** gevormd. Na scherpe sluitletters, behalve de onechte **f** en **s**, veranderen **de** en **d** in **te** en **t**; *kennen, kende, gekend; kammen, kamde, gekamd; schellen, schelde, gescheld; pogen, poogde, gepoogd; pochen, pochte, gepocht; loozen, loosde, geloosd; lossen, loste, gelost; mengen, mengde, gemengd; verminken, verminkte, verminkt; dooven, doofde, gedoofd; doffen, dofte, gedoft* enz.

De **d** en **t** van 't verleden deelwoord vallen weg na de **d** of **t**, waar de stam op uitgaat: *gehaat* voor *gehaatt, geleid*

voor *geleidd*. De verleden tijden verdubbelen natuurlijk de tusschenletter: *haatte*, *leidde*.

Aanm. 1. De *de* van den verleden tijd is ontstaan uit *dede*, imperfect van *doen*. *Ik kende* is dus eigenlijk *ik deed kennen* enz. Vandaar dat de verleden tijden der zwakke werkwoorden in den grond samengestelde tijden zijn.

Aanm. 2. Ten einde bij stammen, die op *d* of *t* uitgaan, 't meervoud van den verleden tijd hoorbaar van 't meerv. des tegenw. tijds te onderscheiden, schoof men in deftigen stijl tusschen stam en tijdsuitgang eene *e* in: *wij antwoorde**den*, *vattede**den* (verleden tijd) tot onderscheiding van *wij antwoorde**n*, *vattede**n* (tegenw. tijden). Deze *e* is oorspronkelijk de afleidingsuitgang van 't zwakke werkwoord.

Sterke en zwakke Vervoeging.

§ 212. De met voorvoegsels, partikels of andere woorden samengestelde werkwoorden volgen de vervoeging hunner stamwoorden: *verdrinken* als *drinken*; *ontloopen* als *loopen*; *loslaten*, *aderlaten* als *laten* enz. Derhalve volgen de schijnbaar met werkwoorden samengestelde, inderdaad van substantieven afgeleide werkwoorden de zwakke vervoeging; *pluimstrijken*, *pluimstrijkte*, *gepluimstrijkt*; *dwarsdrijven*, *dwarsdreefde*, *gedwarsdreefd*; *beeldhouwen*, *beeldhouwde*, *gebeeldhouwde*. Zoo komen *herbergen*, *glimlachen*, *beraadslagen*, *verwelkomen*, *nachtbraken* enz. niet van *bergen*, *lachen*, *slaan*, *komen*, *braken* enz. maar van *herberg*, *glimlach*, *raadslag*, *welkom*, *nachtbrake* enz. en worden derhalve zwak vervoegd.

Aanm. Eenige samengestelde werkwoorden komen alleen als substantieven in den infinitief voor: 't *slaapwandelen*, 't *broodbakken*, 't *koordedansen*, 't *buikspreeken* enz. ge-

vormd naar de substantieven *slaapwandelaar*, *broodbakker*, *koordedanser*, *buikspreken* enz. Zie § 182, Aanm.

§ 213. 't Verleden deelwoord heeft in 't Nederlandsch en Hoogduitsch steeds 't voorvoegsel *ge*, behalve bij de werkwoorden, die met voorvoegsels of partikels onscheidbaar verbonden zijn: *begrijpen*, *begrepen*; *ingrijpen*, *ingegrepen*; *goedendagzeggen*; *goedendaggezegd*; *begeeren*, *begeerd*; *vertellen*, *verteld*; *beraadslagen*, *beraadslaagd*; *gekscheren*, *gegekscheerd*. Doch *incasseeren*, heeft *geincasseerd*, *inviteeren*, *geinviteerd* enz., dewijl dit geen Nederlandsche samenstellingen zijn: vergelijk It. *incassare*, Fr. *inviter* enz.

Aanm. Daar *wanhopen* en *wantrouwen* van *wanhoop* en *wantrouw* afgeleid zijn, hebben zij in 't verleden deelwoord *gewankoopt*, *gewantrouwd*.

§ 214. Om een werkwoord te kunnen vervoegen dient men te weten, welke tijden van de kenmerkende vormen worden afgeleid:

Op zich zelf staat de verl. tijd enk. ind., zoo de klinker van dien des meervouds verschilt, dus in de 2e, 3e, 4e en 5e klasse.

't Verleden deelwoord heeft in de 1ste, 4de en 5de klasse den klinker van den verl. tijd meerv., in de 3de, 6de, 7de, 8ste, 9de en 10de klasse dien van den tegenw. tijd inf.; in de 2de klasse wijkt de klinker van dien der overige kenmerkende vormen af.

Gelijk aan den verl. tijd meerv. wordt gevormd de verl. tijd van den conjunctief;

gelijk aan den tegenw. tijd inf. de overige tegenwoordige tijden.

§ 215. De tijdsuitgangen zijn;

- 1) voor den teg. tijd infinitief **en**;
- 2) voor 't teg. deelw. **ende**;

3) voor 't verl. deelw. **em** in de sterke, **d** of **t** in de zwakke vervoeging;

4) voor den verleden tijd **de** of **te** in de zwakke vervoeging.

§ 216. De persoonsuitgangen zijn :

<i>Teg. tijd</i>			<i>Verl. tijd.</i>	
Ind.	Conj.	Imp.	Ind.	Conj.
Enk.				
1 ps.	e	e	(ontbr.) —	e
2 ps.	(ontb.)	(ontbr.)	—	(ontbr.)
3 ps.	t	e	(ontbr.) —	e
Meerv.				
1 ps.	em	em	(ontbr.)	em
2 ps.	t	et	t	et
3 ps.	em	em	(ontbr.)	em

De **e** van den 1sten persoon teg. tijd ind. komt alleen in deftigen stijl een enkel maal voor: *ik verneeme*, *ik herzegge*, *ik herroepe* enz. Na klinkers valt de toonlooze **e** des persoonsuitgangs steeds weg: *ik doe*, *wij zien*, *ik sla*, *wij slaan*, *ik hoorde* (voor *hoordee*), *wij hoorden* (voor *hoordeem*).

Ook wordt de toonlooze **e** in den conj. doorgaans afge-
worpen of uitgestooten: *hij neem'*! *hij leev'*! (apocope) *gij leeft* (syncope).

De tweede persoon enkelv. komt alleen voor in den imperatief.

§ 217. VOORBEELD VAN STERKE VERVOEGING.

Tegenw. tijd	Verleden tijd.		Verl. deelw. gesproken
<i>Indicatief</i>	<i>Indicatief.</i>		
Enk.	Enk.	Meerv.	
1. spreke	1. sprak	1. spraken	
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. spraakt	
3. spreekt	3. sprak	3. spraken	
Meerv.		<i>Conjunctief.</i>	
1. spreken		Enk.	
2. spreekt		1. sprake	
3. spreken		2. (<i>ontbr.</i>)	
<i>Conjunctief.</i>		3. sprake	
Enk.		Meerv.	
1. spreke		1. spraken	
2. (<i>ontbr.</i>)		2. spraket	
3. spreke		3. spraken	
Meerv.			
1. spreken			
2. spreket			
3. spreken			
<i>Imperatief.</i>			
2. enk. spreek			
2. mv. spreekt			
<i>Infinitief.</i>			
spreken			
<i>Deelwoord.</i>			
sprekende			

§ 218. VOORBEELD VAN ZWAKKE VERVOEGING.

Tegenw. tijd	Verleden tijd	Verleden deelw.
<i>Indicatief.</i>	<i>Indicatief.</i>	gehoord
Enk.		
1. hoore	1. hoorde	
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	
3. hoort	3. hoorde	
Meerv.	Meerv.	
1. hooren	1. hoorden	
2. hoort	2. hoordet	
3. hooren	3. hoorden	
<i>Conjunctief.</i>		
Enk.		
1. hoore		
2. (<i>ontbr.</i>)		
3. hoore		
Meerv.		
1. hooren		
2. hooret		
3. hooren		
<i>Imperatief.</i>		
Enk.		
2. hoor.		
Meerv.		
2. hoort		
<i>Infinitief.</i>		
hooren		
<i>Deelwoord.</i>		
hoorende		

Onregelmatige Werkwoorden.

§ 219. De werkwoorden, die van de boven gegeven regels afwijken, heet men onregelmatige werkwoorden. Zij zijn deels sterk, deels zwak.

De sterke onregelmatige werkwoorden zijn: zes werkwoorden *met opgeschoven verleden tijd*, welke een oorspronkelijk verleden tijd als teg. tijd gebruiken, en hiervan een zwakken verleden tijd vormen. De infinitief is thans gelijk aan den 1sten persoon meerv. van den teg. tijd indicatief. Ook hebben de meeste een zwak verleden deelwoord. 't Zijn: *kunnen, zullen, mogen, weten, moeten*.

1) Mogen.

<i>Tegenw. tijd.</i>		<i>Verleden tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. mag	1. moge	1. mocht	1. mochte
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. mag	3. moge	3. mocht	3. mochte
1. mogen	1. mogen	1. mochten	1. mochten
2. moogt	2. moget	2. mocht	2. mochtet
3. mogen	3. mogen	3. mochten	3. mochten
<i>Inf.</i>		<i>Verl. deelw.</i>	
mogen		gemoogd	
<i>Deelw.</i>			
mogende			

Aanm. *Vermogen* heeft in 't verl. deelw. *vermocht*.

2) Kunnen.

<i>Tegenw. tijd.</i>		<i>Verleden tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. kan	1. kunnen	1. kon(de)	1. konde
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. kan	3. kunne	3. kon(de)	3. konde
1. kunnen	1. kunnen	1. konden	1. konden
2. kunt	2. kunnet	2. kondt	2. kondet
3. kunnen	3. kunnen	3. konden	3. konden
<i>Inf.</i>		<i>Verleden deelw.</i>	
kunnen		gekund	
<i>Deelw.</i>			
kunnende			

Aann. In den verleden tijd ind. is de apocope van *de* gebruikelijker dan de volle vorm. Naast *konde* komt ook *kost* voor.

3) Zullen.

<i>Tegenw. tijd.</i>		<i>Verleden tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. zal	1.	1. zou(de)	1. zoude
2. (<i>ontbr.</i>)	2.	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. zal	3.	3. zou(de)	3. zoude
1. zullen	1.	1. zouden	1. zouden.
2. zult	2.	2. zoudt	2. zoudet
3. zullen	3.	3. zouden	3. zouden
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>	<i>Verl. Deelw.</i>	
zullen	zullende	(<i>ontbr.</i>)	

Aann. *Zbude* staat voor *zold* van *zollen*, bijvorm van *zullen*.

4) Weten.

<i>Tegenw. tijd.</i>		<i>Imp.</i>	<i>Verl. tijd</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>		<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. weet.	1. wete	2. weet	1. wist	1. wiste
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. weet	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. weet	3. wete		3. wist	3. wiste
1. weten	1. weten		1. wisten	1. wisten
2. weet	2. wetet		2. wist	2. wistet
3. weten	3. weten		3. wisten	3. wisten
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>		<i>Verl. Deelw.</i>	
weten	wetende		geweten	

Aann. *Wist* staat voor *witte* en heeft de oorspronkelijke **i** bewaard: de eerste **t** is voor de tweede in **s** overgegaan en de slot **e** afgefallen.

5) **Moeten.**

<i>Tegenw. tijd.</i>		<i>Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. moet	1. moete	1. moest	1. moeste
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. moet	3. moete	3. moest	3. moeste
1. moeten	1. moeten	1. moesten	1. moesten
2. moet	2. moet(et)	2. moest	2. moest(et)
3. moeten	3. moeten	3. moesten	3. moesten
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>	<i>Verl. deelw.</i>	
moeten	moetende	gemoeten	

Aann. In den verleden tijd *moest* voor *moette* is de eerste **t** voor de tweede in **s** overgegaan en de slot-**e** afgevallen.

§ 220. Het werkwoord *willen* wordt aldus vervoegd :

<i>Tegenw. tijd.</i>			<i>Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Imp.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. wil	1. wille	2. wil	1. wilde (wou)	1. wilde
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. wilt	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. wil	3. wille		3. wilde (wou)	3. wilde
1. willen	1. willen		1. wilden	1. wilden
2. wilt	2. willet		2. wildet	2. wildet
3. willen	3. willen		3. wilden	3. wilden
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>	<i>Verl. deelw.</i>		
willen	willende	gewild		

Aann. *Willen* was oorspronkelijk een teg. tijd conj.

§ 221. 't Werkwoord *zijn* ontleent zijn vormen aan drie stammen, welke elkaar in de vervoeging aldus aanvullen :

<i>Tegenw. tijd.</i>			<i>Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Imp.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. ben	1. zij	2. wees	1. was	1. ware
2. (ontbr.)	2. (ontbr.)	2. weest	2. (ontbr.)	2. (ontbr.)
3. is	3. zij		3. was	3. ware
1. zijn	1. zijn		1. waren	1. waren
2. zijt	2. zijt		2. waart	2. waret
3. zijn	3. zijn		3. waren	3. waren
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>		<i>Verl. Deelw.</i>	
zijn	zijnde		geweest	

Aanm. De sterke vorm *gewezen* komt voor als attributief adjectief, *een gewezen burgemeester* enz.

't Werkwoord *doen* heeft tot stam *doe* en bewaart een overoude verdubbeling van den wortel in den verl. tijd *dede* thans *deed*.

<i>Tegenw. tijd.</i>			<i>Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Imp.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. doe	1. doe	1. doe	1. deed	1. dede
2. (ontbr.)	2. (ontbr.)	2. doet	2. (ontbr.)	2. (ontbr.)
3. doet	3. doe		3. deed	3. dede
1. doen	1. doen		1. deden	1. deden
2. doet	2. doet		2. deedt	2. dedet
3. doen	3. doen		3. deden	3. deden
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>		<i>Verl. deelw.</i>	
doen	doende		gedaan	

De overige sterke onregelmatige werkwoorden zijn reeds behandeld. Vergelijk *staan*, *gaan*, *slaan*, *zien* enz.

§ 222. De zwakke onregelmatige werkwoorden zijn :

1) *hebben*, dat met den bijvorm *haven* de volgende vormen oplevert :

<i>Tegenw. tijd</i>			<i>Verl. tijd</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Imp.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. heb	1. hebbe	1. heb	1. had	1. hadde
2. (ontbr.)	2. (ontbr.)	2. hebt	2. (ontbr.)	2. (ontbr.)
3. heeft	3. hebbe		3. had	3. hadde
1. hebben	1. hebben		1. hadden	1. hadden
2. hebt	2. hebt		2. hadt	2. haddet
3. hebben	3. hebben		3. hadden	3. hadden
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>		<i>Verl. deelw.</i>	
hebben	hebbende		gehad	

Aanm. In de vormen *had* en *gehad* is de sluitletter van den stam uitgestooten en de oorspronkelijke *a* behouden.

De werkwoorden *brenge*, *denke* en *dunke* verscherpen, evenals *zoeken* en *koop*, den slotmedeklinker en werpen de *e* van 't enk. des verleden tijds af; de neusletter ontbreekt.

- 2) brengen, bracht, gebracht
- 3) denken, dacht, gedacht
docht, gedocht
- 4) dunken, docht, gedocht
dacht, gedacht
- 5) zoeken, zocht, gezocht
- 6) koop, kocht (uit *kof*), gekocht.

Verder lossen *zeggen* en *leggen* de *g* met den oorspronkelijken volgenden klinker voor de *d* des uitgangs in eene *l* op:

- 7) zeggen, zeide, geleid of gezegd
- 8) leggen, lei(de) of legde, geleid of gelegd
- 8) werken, werkte, gewerkt
wrocht, gewrocht.

Voorts maakt *plegen* in den zin van *gewoon zijn* een verleden tijd *plag* of *placht*, meerv. *plachten*, doch in de beteekenis van *bedrijven*: *pleegde*, *gepleegd*. Eindelijk heeft

durven een dubbelen vorm in den verleden tijd: *dorst* (van 't oude *dorren*) en *durfde*.

Samengestelde Tijden.

- § 223. Alleen de teg. en verl. tijden worden door niet-samengestelde vormen uitgedrukt; om de overige tijdsbetrekkingen uit te drukken bezigt men de zoogenaamde hulpwerkwoorden.
- § 224. De werking kan zijn ten opzichte van het tegenwoordige:
onvoltooid, tegenwoordige tijd;
voltooid, volmaakt-verleden tijd;
toekomend-onvoltooid, toekomende tijd;
toekomend-voltooid, volmaakt-toekomende tijd.
 De werking kan zijn ten opzichte van 't verledene:
onvoltooid, verleden tijd;
voltooid, meer-dan-volmaakt-verleden tijd;
toekomend-onvoltooid, verleden-toekomende tijd;
toekomend-voltooid, volmaakt-verleden-toekomende tijd.
- § 225. De volmaakt-verleden tijd wordt uitgedrukt door den tegenwoordigen tijd van 't hulpwerkwoord *hebben* of *zijn*; de meer-dan-volmaakt-verleden tijd door den verleden tijd dier werkwoorden; beide verbonden met 't verleden deelwoord des werkwoords.
- § 226. De toekomende tijd wordt uitgedrukt door den tegenwoordigen tijd van 't hulpwoord *zullen*, de verleden-toekomende tijd door den verleden tijd van dat werkwoord, beide verbonden met den infinitief des werkwoords.
- § 227. De volmaakt-toekomende tijd wordt uitgedrukt door den tegenwoordigen tijd van 't hulpwerkwoord *zullen*, de volmaakt-verleden-toekomende tijd door den verleden tijd van

dat werkwoord, beide verbonden met den volmaakt-verleden tijd van den infinitief des werkwoords.

Verdeeling der Werkwoorden.

- § 228. De werkwoorden worden verdeeld naar hunnen vorm en naar hunne beteekenis; naar hunnen vorm in sterke en zwakke werkwoorden, naar hunne beteekenis in *transitieve* en *intransitieve* werkwoorden.
- § 229. Een transitief werkwoord beteekent een werking, welke zich richt op een lijdend voorwerp: *een hond slaan, Jan roepen* enz.
- § 230. Een intransitief werkwoord beteekent een werking, welke zich bepaalt bij den werker: *loopen, gaan, springen* enz.
- Aanm.* Bij transitieve werkwoorden wordt somwijlen 't voorwerp niet uitgedrukt; niettemin blijven zij transitief, daar de werking zonder een lijdend voorwerp niet denkbaar is. Intransitieve werkwoorden kunnen in bepaalde gevallen ook transitief worden; waarover later. Andere werkwoorden zijn nu eens transitief dan weder intransitief; alsdan is de intransitieve beteekenis in de meeste gevallen de oorspronkelijke.
- § 231. Een werkwoord heet *reflexief*, zoo de werker zich zelven tot voorwerp heeft: *ik wasch mij*, enz. Eenige komen niet dan reflexief voor, als *zich schamen*, en heeten dan *noodzakelijk-reflexief*, de overige *toevallig-reflexief*.
- § 232. De werking van een intransitief werkwoord wordt somwijlen ten behoeve of ten koste van een voorwerp verricht, dat door een substantief in den datief wordt uitgedrukt; die van andere wordt veroorzaakt door een voorwerp, dat door een substantief in den genitief wordt uitgedrukt. Deze

intransitieven heeten *objectief-intransitieven* in tegenoverstelling der overige, die den naam van *subjectief-intransitieven* dragen.

- § 233. Wordt de persoon, die 't onderwerp der werking uitmaakt, niet aangeduid, maar onbepaald uitgedrukt door 't onzijdig voornaamwoord *het*, dan heet 't werkwoord *onpersoonlijk*. Deze onpersoonlijkheid is slechts schijnbaar, waar *het* de plaats bekleedt van een volgenden infinitief of volzin: *het schijnt, dat hij ziek is* = *dat hij ziek is, schijnt*.

De geslachten der Werkwoorden.

- § 234. Een transitief werkwoord heeft twee geslachten, 't *actief* en *passief* geslacht. 't Actief drukt 't verrichten, 't passief 't ondergaan der werking uit; in 't eerste geval is 't onderwerp handelend, in 't laatste lijdend.
- § 235. De actieve (*bedrijvende*) vorm des werkwoords is die, welken wij gedeeltelijk hebben leeren kennen. De passieve (*lijdende*) vorm heeft één niet-samengestelden tijdvorm, 't verleden deelwoord; de overige tijden worden omschreven door de hulpwerkwoorden *worden* en *zijn*, verbonden met 't verleden deelwoord des werkwoords.
- § 236. De transitieve werkwoorden hebben, op weinige na, welken 't gebruik een passief ontzegt, een lijdenden vorm. Met eenige intransitieven is dit soms mede 't geval; dezulke bestaan dan alleen in den derden persoon enkelvoud; doch 't verleden deelwoord (deelwoord van den passieven volm-verleden tijd) komt van alle voor.

De Hulpwerkwoorden hebben en zijn.

- § 237. De transitieve werkwoorden worden vervoegd met *hebben*: *ik heb gegeten* enz. Desgelijks de reflexieve: *ik heb mij geschaamd*.
- § 238. Van de intransitieve hebben eenige *hebben*, andere *zijn* (*wezen*); ook zijn er die naar gelang van hunne beteekenis met *hebben* of *zijn* vervoegd worden.
- § 239. De volm.-verl. tijd met *hebben* geeft eenvoudig te kennen dat de behandeling verricht is; met *zijn*, dat de werking ondergaan is of, na verricht te zijn, in hare gevolgen voortduurt: *ik heb geslapen*, *ik ben gevallen*, *ik ben gegroeid* (en dus grooter).

Met *hebben* worden dus vervoegd werkwoorden als *lachen*, *weenen*, *werken*, *sidderen*, *leven*, *zwoegen*, *juichen* enz.

Met *zijn* daarentegen: werkwoorden als *vallen*, *zinken*, *sterven*, *genezen*, *verdwijnen* enz.

- § 240. De werkwoorden, die een beweging te kennen geven, worden met *hebben* vervoegd, als de handeling om haar zelve met of zonder nadere bepaling wordt uitgedrukt; met *zijn*, indien 't gevolg der beweging, 't zich ergens bevinden, wordt kenbaar gemaakt; dus in 't laatste geval op de vraag *van waar* of *waarheen*? Vergelijk:

Ik heb gereden en *ik ben over de brug gereden*, d. i. bevind mij aan de overzijde.

Ik heb gewandeld en *ik ben naar Amsterdam gewandeld*, d. i. bevind mij ten gevolge van mijn wandelen te Amsterdam.

Dergelijke werkwoorden zijn *vliegen*, *vliegen*, *klimmen*,

kruipen, loopen, reizen; rijden, rennen, sluipen, zwemmen, zeilen, springen, en vele andere. Doch *gaan* wordt steeds met *zijn* vervoegd.

§ 241. Dergelijke met bijwoorden samengestelde werkwoorden kunnen, zelfs als zij met *zijn* vervoegd worden, een substantief in den vierden naamval bij zich nemen, om den doorloopen afstand uit te drukken:

't Leger is de brug overgetrokken.

Ik ben de rivier al overgegaan of (met verzwijging van 't werkwoord) *over*.

Eenzoo: *ontrekken, omrijden, voorbijloopen, voorbijgaan, doorloopen* enz.

§ 242. *Volgen* wordt in den zin van *achternagaan* met *zijn*, in dien van *navolgen* met *hebben* vervoegd. *Vergeeten* heeft *hebben* in de beteekenis van *verzuimen mede te nemen*, anders *zijn*; *Ik ben mijn les vergeten, ik heb mijn lesboek vergeten. Ik heb hem daarin gevolgd, ik ben hem op korten afstand gevolgd* enz.

Aanm. 't Spreekt van zelf, dat de werkwoorden, welke nu eens een transitieve, dan weder een intransitieve beteekenis hebben, naar gelang van die beteekenis met *hebben* of *zijn* worden vervoegd: *Wat heeft hij weer aangegaan* (geschreeuwd)! *Ik heb het verbond aangegaan. Ik ben op den toren aangegaan* enz.

§ 243. VOORBEELD VAN VOLLEDIGE VERVOEGING.

A. Bedrijvend.

<i>Teg. tijden.</i>	<i>Aantoon. wijs. Indicatief.</i>	<i>Aanvoeg. wijs. Conjunctief.</i>	<i>Gebie- dende wijs. Imperatief.</i>	<i>Onbep. wijs Infinitief.</i>	<i>Deelw.</i>
I. Teg. tijd.	ik scheid hij scheidt wij scheiden gij scheidt zij scheiden	ik scheid hij scheid wij scheiden gij scheidet zij scheiden	scheid scheidt	scheiden	scheidende
II. Volm.- verl. tijd.	ik heb hij heeft wij hebben gij hebt zij hebben	ik hebbe hij hebbe wij hebben gij hebt zij hebben		gescheiden hebben	gescheiden hebbende
III. Toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen	= teg. tijd.		te zullen scheiden	zullende scheiden
IV. Volm.- toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen	= volm.-verl. tijd.		te zullen gescheiden hebben	zullende gescheiden hebben
<i>Verled. tijden.</i>					
I. Verl. tijd.	ik scheidde hij scheidde wij scheidden gij scheidde zij scheidden	ik scheidde hij scheidde wij scheidden gij scheidde zij scheidden			
II. Meer- d.- volm.-verl.- tijd.	ik had hij had wij hadden gij hadt zij hadden	ik hadde hij hadde wij hadden gij haddet zij hadden			
III. Verl.- toek. tijd.	ik zou(de) hij zou(de) wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden			
IV. Volm.- verl.-toek. tijd.	ik zou(de) hij zou(de) wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden			

B. Lijgend.

<i>Teg. tijden.</i>	<i>Aantoon. wijs. Indicatief.</i>	<i>Aanvoeg. wijs. Conjunctief.</i>	<i>Gebie- dende wijs. Imperatief.</i>	<i>Onbep. wijs Infinitief.</i>	<i>Deelw.</i>
I. Teg. tijd.	ik word hij wordt wij worden gij wordt zij worden	ik worde hij worde wij worden gij wordet zij worden	word wordt	gescheiden worden	gescheiden wordende
II. Volm.- verl. tijd.	ik ben hij is wij zijn gij zijt zij zijn	ik zij hij zij wij zijn gij zijt zij zijn		gescheiden zijn	gescheiden zijnde
III. Toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen	= teg. tijd.		te zullen gescheiden worden	zullende gescheiden worden
IV. Volm.- toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen	= volm.-verl. tijd.		te zullen gescheiden zijn	zullende gescheiden zijn
<i>Verled. tijden.</i>					
I. Verl. tijd.	ik werd hij werd wij werden gij werdt zij werden	ik werde hij werde wij werden gij werdet zij werden			
II. Meer-d.- volm.-verl. tijd.	ik was hij was wij waren gij waart zij waren	ik ware hij ware wij waren gij waret zij waren			
III. Verl.- toek. tijd.	ik zou(de) hij zou(de) wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden			
IV. Volm.- verl.-toek. tijd.	ik zou(de) hij zou(de) wij zouden gij zoudet zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden			

PARTIKELS.

Bijwoorden.

- § 244. Zelfstandigheden worden door middel van adjectieven, andere begrippen door middel van bijwoorden bepaald. Adjectieven worden dus met substantieven, bijwoorden met werkwoorden, adjectieven en andere bijwoorden verbonden.
- § 245. De bijwoorden zijn stamwoorden, afgeleide of samengestelde woorden. Ook rekt men daartoe geheele uitdrukkingen, die deswege bijwoordelijke uitdrukkingen worden genoemd.
- § 246. Tot de stamwoorden rekenen wij alle eenlettergrepige bijwoorden, welke geene Nederlandsche grondwoorden hebben. Dus in de eerste plaats die, welke ook als voorzetsels kunnen voorkómen: *in, aan, te, door, voor, met, na, door, in, op, uit, om*. Voorts bijwoorden, als *nu, nog, ja, neen, wel, zoo, zus* enz.
- § 247. Tot de afgeleide woorden behooren die, welke met voor- of achtervoegsels voorzien zijn:
- a) **e** vormt van adjectieven bijwoorden en ¹is over in *verre, gaarne, dichte bij, alreede*.
  - b) **lijk** vormt van adjectieven (deelwoorden) bijwoorden, indien 't onderscheid van vorm de bijwoordelijke natuur des

- woords moet doen uitkomen: *waarachtelijk*, *gewisselijk*, *gelijkelijk*, *herhaaldelijk* enz.
- c) de **s** achter *somtijds*, *thans* (te hande), *terloops*, *bijkans* (bij den kant), *dikwijls*, *eveneens*, *insgelijks*, *nevens*, *desnoods*, *vannieuws* enz. Zie § 250.
- d) **l**ings vormt bijw. van wijze: *blindelings*, *zijdelings*, *ruggelings* enz.
- e) **gewijze** of **(ge)wijls**: *trapsgewijze* (of *trapsgewijs*, *trapswijs*), *steelsgewijze* enz.
- f) **waarts** geeft de richting ergens heen te kennen: *hemelwaarts*, *voorwaarts*, *huiswaarts* enz.
- g) **jes**, **tjes**, **pjes**, **etjes** vormt van adjectieven bijwoordelijke verkleinwoorden: *zachtjes* (zachjes), *zoetjes*, *onnoozeltjes*, *warmpjes*, *stilletjes* enz.
- h) **en** in de samenstellingen *oostenwind*, *noordenwind* enz. van de bijwoorden *Oosten*, *Noorden* enz. geeft de richting *van* 't Oost, 't Noord enz. te kennen. Daarentegen wordt door **er** in *Zuiderzee* de richting *naar* 't Zuiden aangeduid. In de afgeleide woorden *binnen* (be-inn-en), *buiten* (be-uit-en), alsmede in de middelwoorden *boven* (be-ov-en), *beneden* geven deze uitgangen thans een *rust* te kennen. Sporen van gelijkelijk gevormde bijwoorden zijn nog over in de afgeleide woorden *innerlijk*, *uiterlijk* enz.
- Aanm.* Geheel andere uitgangen zijn *er* en *ter* in *naar* (voor *na-er*) en *achter* (voor *af-ter*), comparatieven van *na* en *af*.
- § 248. Zonder eenige uitgang, maar in den zuiveren stamvorm overgenomen, kan elk adjectief als bijwoord gebruikt worden, *goed*, *slecht*, *braaf*, *edel* enz. Evenzoo de deelwoorden, die de beteekenis van adjectieven hebben aangenomen: *uitstekend*, *voortdurend*, *volmaakt* enz.

§ 249. Niet zelden worden adjectieven en substantieven in den genitief, datief of accusatief als bijwoorden gebruikt:

A) sterke genitieven zijn:

- 1) de substantieven *daags*, *Zondags*, *deels* enz.
- 2) de adjectieven *slechts*, *straks*, *reeds*, *anders*, *rechts*, *links*.
- 3) 't telwoord *eens* enz.
- 4) verbindingen van sterke of zwakke adjectieven met manl. substantieven: *heelsluits*, *goedsmoeds*, *blootsvoets*, *luidskeels* of *luidkeels*, *grootendeels* enz. De zoodanige worden steeds aaneengeschreven, tenzij zij bestaan uit vrouwelijke substantieven, die door sterke adjectieven of deelwoorden voorafgegaan en in de *eigenlijke* beteekenis gebruikt worden: *onverrichter zake*, *ouder gewoonte*, *zaliger gedachtenis* enz. Daarentegen *geopenderhand*, *langzamerhand*, *middelerswijl* enz. waarin de uitdrukking in eene overdrachtelijke beteekenis wordt opgevat.
- 5) de deelwoorden *vervolgens*, *willens en welens* (§ 62), *overhoeds*, *behoudens* enz.
- 6) 't meerv. *allerwegen*.

Aann. De sterke gen. op *s* voegde men zelfs achter geheele uitdrukkingen (waarover men § 247, c. vergelijkte), eveneens achter *overigens* en *minstens*, zwakke gen. van *overig* en *minst*.

- B) Datieven zijn: *vaak* (van *vak*), *trouwens* (met bijw. *s*, Hd. *traun*), *allenthalve*, dat evenals *mijenthalve*, *mijnentwege*, enz. een *t* ingelascht en de *n* des meervouds afgeworpen heeft.
- C) Accusatieven zijn *morgen*, *weg*, *lang*; de samenstellingen *eenmaal*, *altijd*, de bijw. uitdrukkingen *den ganschen dag*, *den heelen tijd* enz.

§ 250. Samengestelde bijwoorden zijn verbindingen van:

- 1) een bijw. met een bijw., welke samen een nieuw begrip te

kennen geven, en dus aaneengeschreven worden, *weleer*, *hoeverre*, *zoverre*, *zoolang*, *evenzeer*, *hoeveel*, *zooveel* enz. Hiertoe behooren ook de uitdrukkingen als *ronduit*, *rondom*, *nabij*, *omtrent*, *bovenaam*, *onderin*, *bovenop*, *onderdoor*, *tusschenin*, *achterover*, *voorover*, *volop*, *kortaf*, *rechtsaf* enz. Evenzoo de samenstellingen van *hier* en *daar*: *hierin*, *daarin*, *hierdoor*, *daardoor* enz. en de samenstellingen *vanwaar*, *vanhier*, *vandaar*, zoo zij in een oneigenlijke beteekenis voorkomen.

Aann. Bestaat 't eerste lid uit de woorden *ergens*, *nergens*, *overal* of *er*, dan schrijve men deze vaneen: *ergens in*, *nergens in*, *overal in*, *er in*, enz.

- 2) een voorzetsel met een substantief, zoo door die verbinding de beteekenis gewijzigd wordt: *achterwege*, *voorkunden*, *onderwijl*, *overeind*, *bijgeval* (toevallig), *overstag*, *integendeel*, *onderweg*, *overhoop*, *terug*, en met de adverbiale *s*: *voormaals*, *achterbaks*, *vanzins*, *onstreeks*, *namaals*. De toevoeging des lidwoords heeft plaats in *bijdehand*, *terstond*, enz.

Aann. Alle bijwoordelijke uitdrukkingen moeten aaneengeschreven worden, waarin de voorzetsels (schijnbaar of werkelijk) met naamvallen verbonden zijn, welke zij in 't tegenwoordig Nederlandsch niet meer regeeren: *binnenslands*, *buitenslands*, *uitermate*, *mettertijd*, *metterwoon*, *inderdaad*, *binnensmonds* enz.

- 3) een voorzetsel met de voornaamw. *een* of *al*: *vaneen*, *dooreen*, *bijeen*, *aaneen*, *achtereen*, *overal*, *vooral* enz.
- 4) een voorzetsel met een adjectief: *overlang*, *voorlang*, *voorwaar*, *voorgoed*, *voorzeker*, *overkort*, *overluid*, *terecht*, *tegelijk*, *tegoed* (of *tegoeds*), *opnieuw* enz.
- § 251. Verholpen samenstellingen zijn *toen* uit *te doen*, *heden* uit *hie-dage*, *misschien* uit [*t*] *mag schien*, en eenige andere.

§ 252. Naar hunne beteekenis worden de bijwoorden verdeeld in:
 bijwoorden van *hoedanigheid*,
 bijwoorden van *graad*,
 bijwoorden van *tijd*,
 bijwoorden van *plaats*,
 bijwoorden van *voorstellingswijze*.

§ 253. De *bijwoorden van hoedanigheid* zijn in vorm gelijk aan adjectieven, zie § 249. Voorts *hoe? aldus, zoo, anders, eveneens* enz.

§ 254. De *bijwoorden van graad* zijn:
zeer, geheel, te zeer, zoo (in *zoo groot* enz.), *nauwelijks, bijna, alleszins, geenszins, schier, zelfs, te, bijzonder, uitznemend, ongemeen, op verre na, uiterst, hoogstens, minstens, hoe — deste, hoe — hoe, zoo — als* enz.

§ 255. De *bijwoorden van tijd* zijn:

a) op de vraag *wanneer?*: de algemeene *ooit, nooit, immer, nimmer, eens*; de bepaalde *toen, nu, dan, thans, tegenwoordig, voormaals, voorheen, verleden, vroeger, hierna, daarop, terstond, dadelijk, voortaan, reeds, nog, weldra, pas, daareven, binnenkort, in den beginne, eindelijk* enz. Nog bepaalder *heden, gisteren, morgen, eergisteren, overmorgen, 's morgens, 's middags, 's nachts, 's avonds* enz.

b) op de vraag *hoelang?*: *voortdurend, steeds, onophoudelijk, lang, middelerwijl, allengskens, ondertusschen* enz.

c) op de vraag *sinds of tot wanneer?*: *sinds, sedert, van heden af, tot morgen* enz.

d) op de vraag *hoe dikwijls?*: *zelden, vaak, dikwijls, weder, somtijds, nog eens, gewoonlijk, gemeenlijk, benevens* de iteratieve telwoorden op *-maal*: *menigmaal, meermalen, een-, twee-, driemaal* enz.

§ 256. De *bijwoorden van plaats* zijn:

a) op de vraag *waar?*: de algemeene *overal, alom, er-*

gens (*iewers*), *nergens* enz., de bepaalde *hier*, *daar*, *waar?* de versterkte *hierzoo*, *daarzoo*; voorts *boven*, *beneden*, *binnen*, *buiten*, *rechts*, *links*, *te huis*, *gints*, *aan deze zijde* enz.

b) op de vraag *waarheen?* *hoever?*: de algemeene *ver*, *keinde en ver*, *weg*, *voort*, de bepaalde *heen*, *hierheen*, *daarheen*, *waarheen?* *daarop*, *er op*, *daaronder*, *er onder*, *bergop*, *stroomaf*, *voorwaarts*, *zuidwaarts*, *hemelwaarts* enz.

c) op de vraag *van waar?*: *van hier*, *hier van daan*, *van daar*, *daar van daan* enz.

§ 257. De *bijwoorden van voorstellingswijze* (van *modaliteit*) geven de wijze aan, waarop de gedachte voorgesteld wordt; t. w. als *werkelijk*, *mogelijk*, *noodwendig* of als een *wensch* of een *gebod*.

1) De werkelijkheid wordt *bevestigd* door *ja*, *jowel*, *waarlijk*, *voorwaar*, *zeker*, *bepaald*, *waarachtig*, *werkelijk*, *ter dege*, *gewis*, *toch*, *wel degelijk*, *alleszins* enz.

De werkelijkheid wordt *ontkend* door *neen*, *niet*, *geenszins*, *volstrekt niet*, *in 't geheel niet* enz.

Naar de werkelijkheid wordt *gevraagd* door *toch?* *ja?* *wel?* *soms?* *niet waar?* *is niet?* *he?*

De *mogelijkheid* of *waarschijnlijkheid* drukken uit *waarschijnlijk*, *wellicht*, *vermoedelijk*, *soms*, *misschien*.

2) Een *wensch* geven te kennen: *och!* *och—toch!* *ochof!*

3) Een *gebod* drukt uit *volstrekt*.

Aann. Met de wijzen der werkwoorden stemmen derhalve deze bijwoorden ten deele overeen: de *werkelijkheidswijs* is de indicatief, de *wenschende* wijze de optatief (conjunctief), de *gebiedende* wijs is de imperatief.

§ 258. De van adjectieven gevormde bijwoorden vormen trappen van vergelijking. De comparatief is gelijk aan dien des

adjectiefs. De superlatief wordt uitgedrukt door den superlatief des adjectiefs in den stamvorm: *uiterst*, *eerst*, *liefst*, óf in den datief van 't onzijdig enk. voorafgegaan door *ten*, óf in den accusatief van 't onzijdig enk. voorafgegaan door 't of *op zijn*: *ten hoogste*, 't *best*, *op zijn best* enz. Onregelmatig zijn *gaarne*, *liever*, 't *liefst*; *dikwijls* (*vaak*), *vaker*, 't *vaakst*; over de andere zie de adj.

Voorzetsels.

§ 259. Voorzetsels geven plaatselijke, tijdelijke en andere betrekkingen tot eene zelfstandigheid te kennen.

§ 260. De voorzetsels vormden oorspronkelijk geen afzonderlijke klasse van woorden, maar andere redevleedelen, vooral bijwoorden, werden bij verdere taalontwikkeling tot voorzetsels. Zoo is 't woord *binnen* een bijwoord in den zin *ik ben binnen*, maar een voorzetsel in *ik ben binnen 't huis*. Zoo is *uitgezonderd* een deelwoord in *allen waren verheugd*, *de koning uitgezonderd*, maar een voorzetsel in *allen waren verheugd uitgezonderd den koning*.

Eveneens is *trots* een substantief in de uitdrukking *zijn trots is zijn ongeluk*, maar een voorzetsel in *trots hem zal ik overwinnen*. De van bijwoorden afgeleide voorzetsels heeten *eigenlijke*, de van andere woorden gevormde *oneigenlijke* voorzetsels.

§ 261. Ten opzichte van hunnen vorm zijn de bijwoordelijke voorzetsels *stamwoorden*, *afgeleide* en *samengestelde woorden*.

A) *Stamwoorden* zijn *af*, *aan*, *op*, *uit*, *bij*, *door*, *voor*, *in*, *met*, *na*, *om*, *te* enz.

B) *Afgeleide woorden* zijn *buiten*, *binnen*, en de comp. en sup. van *na*, *naar*, en *naast*; *middelwoorden* zijn *boven*, *onder*, *over*

(de stam is in 't Hd. *ob* in *obdach* enz. bewaard), *zonder*, *sinds*, *sedert*, *jegens*, *beneden* enz.

C) *Samengestelde woorden* zijn *van* (af aan), *tot* (tote), *tegenover*, *rondom*, *omtrent* enz.

§ 262. Van substantieven gevormd zijn de voorzetsels: *jegens*, *krachtens*, *tijdens*, *trots*, *ondanks*, *wegens*, en de uitdrukkingen *om* — *wille*; *ten spijt van*, *behalve*, *ingevolge* enz.

§ 263. Van adjectieven afgeleid zijn de voorzetsels *nevens* (uit *in even*), *tusschen* (datief meerv. van *tuisch* en dit van *toee*), *langs* enz. Van deelwoorden de uitdrukkingen *gedurende*, *nietlegendaande*, *volgens*, *aangaande*, *uitgenomen*, *no-pens* enz.

Voegwoorden.

§ 264. Voegwoorden geven den samenhang tusschen volzinnen of deelen van volzinnen te kennen.

§ 265. De voegwoorden vormden evenmin als de voorzetsels een afzonderlijke klasse van woorden, maar zijn inderdaad van andere rededeelen afgeleid.

Naar hunnen oorsprong zijn het óf stamwoorden óf afgeleide óf samengestelde woorden. Elk woord, elke uitdrukking wordt een voegwoord, zoo het de verhouding van den geheelen zin, waarin 't voorkomt, tot een anderen zin te kennen geeft; zoo is de grens tusschen bijwoorden en voegwoorden soms zeer moeilijk te trekken.

Echte voegwoorden heeten dezulke, welke tegenwoordig uitsluitend als voegwoorden voorkomen: *en*, *want*, *noch*, *of* enz.

§ 266. Naar gelang hunner beteekenis worden de voegwoorden in verschillende soorten verdeeld; naar gelang zij zelfstandige

zinnen met zelfstandige of hoofd- en bijzinnen verbinden, zijn zij neven- óf onderschikkend. Zuiver nevenschikkende voegwoorden zijn:

I. Aaneenschakelende.

- a) *Verbindende* (copulatieve): en, ook, buitendien, bovendien, zoowel — als (ook), niet alleen — maar (ook), niet slechts — maar (ook).
- b) *Uitsluitende* (exclusieve): noch, noch — noch.
- c) *Voortzettende* (continuatieve): eerst, dan, verder, voorts, daarop, eindelijk, ten slotte enz.
- d) *Rangschikkende* (ordinatieve): ten eerste, ten tweede enz.
- e) *Verdeelende* (partitieve); deels — deels; eensdeels — anderdeels enz.

II. Tegenstellende.

- a) *Tegenstellende* (adversatieve): maar, integendeel.
- b) *Beperkende* (restrictieve): maar, doch, edoch, toch, niettemin, desniettemin, echter, ondertusschen, desniettenstaande, evenwel, veeleer, dan, nu enz.
- c) *Scheidende* (disjunctieve): of, of — of, hetzij — of, hetzij — hetzij.

§ 267. *Nevenschikkend* zijn de | § 267. *Onderschikkend* zijn de

1. *Redengevende* (causale).

want, namelijk, immers, toch		omdat, daar, dewijl, wijl, vermits, nademaal, naar- dien, aangezien, nu.
---------------------------------	--	--

2. *Gevolgtrekkende* (conclusieve).

a) dus, derhalve, bijgevolg, alzo		a) weshalve
b) vandaar		b) vandaar dat, zoodat, dat
c) daarom, hierom		c) waarom.

3. *Doeluitdrukkende* (finale).

daartoe, te dien einde, daarom		opdat, ten einde, dat.
-----------------------------------	--	------------------------

4. *Toegevende* (concessieve).

wel is waar—maar, wel— maar		ofschoon, hoewel, alhoe- wel, al, hoezeer, niette- genstaande.
--------------------------------	--	--

5. *Voorwaardelijke* (conditionele).

	als, wanneer, indien, of, mits, zoo, tenzij, ten- ware.
--	---

6. *Tijdbepalende* (temporale).

	toen, als, wen, wanneer, zoodra, terwijl, voor, voor- dat, tot, totdat, eer, eer- dat, sedert, sinds, nadat.
--	---

7. *Vergelijkende* (comparatieve).

	als, evenals, zooals, dan.
--	----------------------------

8. *Verhoudinguitdrukkende* (proportionale).

	hoe — deste, hoe — hoe
--	------------------------

9. *Voegwoorden van wijze* (modale).

	(zoo)als, gelijk, alsof.
--	--------------------------

10. *Beperkende* (restrictieve).

	(voor) zoover als.
--	--------------------

§ 268. Ten slotte zijn er voegwoorden, die een grammatische verbinding bewerken: zij verbinden óf bijvoeglijke óf zelfstandige bijzinnen met den hoofdzin. Daartoe behooren de verklarende (*explanatieve*) voegwoorden: *als*, *namelijk*, *te weten*, *bij voorbeeld*. Zelfstandige bijzinnen worden toegevoegd door *dat* en *of*.

Tusschenwerpsels.

§ 269. Tusschenwerpsels zijn gevoelsklanken, die bij zekere geaardwordingen worden uitgebracht, t. w.:

bij *vreugde*: ha! heisa! hoezee! hoera!

bij *smart* en *beklag*: ach! och! helaas! wee! o wee! o jemine! ai! au! aau!

bij *verwondering*: he! aha!

bij *twijfel*: ei! ei! ei! hm!

bij *afkeer*: foei! ba! aba!

§ 270. Ook geven eenige tusschenwerpsels een verlangen te kennen, *ei*, *eilieve!* Bij aanroepen worden gebezigd *he!* *hei!* *hei daar!* *hm!* *holla!* (fluisterend) *psst!* Om stilzwijgen te verkrijgen dient *st!*

§ 271. Klanknabootsingen zijn, *bons!* *plomp!* *krik!* *krak!* *holderdebolder!* *pief!* *paf!* *poef!* *miau!* *miaau!* *bim bam!*

§ 272. Voorts rekt men, doch verkeerdelijk, tot de tusschenwerpsels andere rededeelen, die bij uitroepen gebezigd worden, als: *God helpe mij!* *Goede hemel!* *O hemel!* *O God!* *weg!* *marsch!* *hoor eens!* *zachtjes!* en de minder kiesche *wat weerga!* *duivels!* enz.

't Geslacht der Substantieven.

- § 273. Van nature behooren alle levende wezens tot 't *mannelijk* of tot 't *vrouwelijk geslacht*; de levenlooze tot geen van beide (*onzijdig geslacht*).
- § 274. In de taal behooren alle namen van zelfstandigheden tot 't mannelijk, vrouwelijk of onzijdig geslacht.
- § 275. 't Geslacht, dat de zelfstandigheden van nature hebben, heet 't *natuurlijk geslacht*; 't geslacht, dat de namen der zelfstandigheden in de taal hebben, heet 't *grammatisch geslacht*.
- § 276. In de natuur bestaan alleen concrete, in onze voorstelling ook abstracte zelfstandigheden; in de taal derhalve namen van concrete en abstracte zelfstandigheden.

Natuurlijk geslacht.

- § 277. De namen van mannelijke wezens behooren tot 't mannelijk, die van vrouwelijke tot 't vrouwelijk geslacht. Van de volgende bestaan voor elk geslacht afzonderlijke woorden.

<i>Mannelijk zijn</i>	<i>Vrouwelijk zijn</i>
man	vrouw
jongeling	maagd
knecht	meid
stier, bul	koe
beer	zeug
rekel	teef
hengst	merrie
ram	ooi
bok	geit
hommel, milter	kuit
rammelaar	voedster

Op zich zelf staat *woerd* (mannetjescend).

Bij andere wordt de vrouwelijke naam van den mannelijken (A), bij zeer weinige de mannelijke van den vrouwelijken naam (B) gevormd. Deze afleiding heet *motie*. Voorbeelden zijn:

A) *Koning, koningin; beer, beerin; wolf, wolvin* enz.; *babbelaar, babbelaarster; herbergier, herbergierster* enz.; *baron, baronnes; prins, prinses* enz. Zie § 92. [*Pastoor*], *pastoorsche; neef, nicht; haan, hen(ne)*, zie § 70.

B) *Weduwe, weduenaar; kat, kater; duif, doffer*.

- § 278. De soortnamen, welke beide geslachten omvatten, zijn deels onzijdig, als 't *ros* ('t paard), 't *zwijn* ('t varken), 't *rund*, 't *schaap*, deels *gelijkslachtig*, dat is óf van 't mannelijk óf van 't vrouwelijk geslacht, *mensch* (m.), *hond* (m.), *olifant* (m.) enz. In 't algemeen zijn de groote, sterkere dieren, waaronder de meeste roofdieren, mannelijk, maar de kleinere, zwakkere diersoorten vrouwelijk. Vergelijk *vos, olifant, drommedaris, kameel* enz. met *muis, rat, wezel, hagedis* enz.; *haai, wal(visch), snoek*, enz. met *bliek, tong, bot, forel*, enz.; *arend, gier, valk, wouw, reiger, struis* met *zwaluw, spreuw, vlieg, mug, spin, mot* enz.

Aanm. 1. Tot aanduiding der geheele diersoort gebruikt men, zoo er een afzonderlijke naam voor 't mannetje en wijfje bestaat, steeds den mannelijken: *hond, wolf, tijger, leeuw* enz. Alleen *kat, gans* en *duif* zijn uitgezonderd.

Aanm. 2. Wil men van den zelfslachtigen diernaam 't geslacht vermelden, dan bediene men zich van samenstellingen en spreke van DEN *mannetjesolifant* en DEN *wijffjesolifant*, van DE *mannetjesmusch* en DE *wijffjesmusch*, van DEN *fazantenhaan* en DE *fazantenhennen* enz.

- § 279. De jongen van dieren, alsmede de jonge mensch, zijn, daar de geslachtsonderscheiding hier onnoodig was, onzijdig, wanneer dit door een afzonderlijk stamwoord kan wor-

den uitgedrukt: 't *kind*, 't *lam*, 't *kalf*, 't *welp*, eveneens 't *kuiken*, 't *veulen*; uitgezonderd is *bigge* (v.). Eveneens onzijdig zijn alle verkleinwoordjes op *je*, *ke* en *lijn*, daar zij kleine en dus ook jonge dieren of menschen aanduiden en daarbij de geslachtsonderscheiding overbodig is: 't *ventje*, 't *wijfje*; 't *kereltje*, 't *mannelje*, 't *maagdelijn*, 't *geitje* (zoowel een jonge, als een kleine geit), 't *katje* enz. Ook bezigt men 't onzijdig geslacht uit verachting in 't *onmensch*, 't *heer*, 't *mensch*, 't *vrouwspersoon* (niet in 't *wyf*).

- § 280. Eenige persoonsnamen zijn mannelijk of vrouwelijk, naarmate zij mannelijke of vrouwelijke personen aanduiden; dezulke heeten *gemeenslachtig*: *bode*, *getuige*, *lidmaat*, *maag*, *gids*, *verwant*, *erfgenaam*, *kameraad*, de meeste afleidsels op *-ling* en de samenstellingen van *genoot*, als *schepeling*, *dorpeling*, *vreemdeling*, *echtgenoot*, *speelgenoot*, *dischgenoot* en een menigte samenstellingen (§ 96, C), als *albedil*, *albeschik*, *weetal*, *weetniet*, *domkop*, *spitsneus*, *brekespel* enz.

Zaaknamen.

- § 281. Ook de namen van zaken en in 't algemeen die van geslachtlooze zelfstandigheden hebben een mannelijk, vrouwelijk en onzijdig geslacht, naar men zich die als mannelijke en vrouwelijke wezens al of niet voorstelde. Treffende voorbeelden van deze naïeve geslachtsbedeeling zijn in oude Duitsche volksliederen bewaard, waarin 't geslacht nadrukkelijk door 't woordje *Herr* of *Frau* wordt aangewezen: *Her Stok!* *Her Bart!* *Frouwe Kugele!* Eveneens worden in de Noordsche mythologie *zon*, *maan*, *dag*, *nacht*, *aarde*, *hel*, *dood*, *golven* enz. als personen voorgesteld. De poëzie

bewaart nog hier en daar de oude personificatie der zelfstandigheden.

§ 282. De oorzaak der geslachtsonderscheiding lag voor een deel in de voorwerpen zelve; wat zich werkend, krachtig voerde werd mannelijk, 't lijdende, zwakke, teere vrouwelijk, daar het die eigenschappen met mannelijke en vrouwelijke personen gemeen had. 't Onzijdig geslacht werd daarentegen toegekend aan de doode stof, en in 't algemeen aan al wat als werkeloos gedacht werd. Mannelijk werden dus *stroom, vloed, wind, storm, donder, bliksem, regen, voet, nek, rug, ploeg, mast, helm* enz. Vrouwelijk *hand* (vgl. den plomperen *voet*), *ader, zenuw, maag, tong* enz. Onzijdig de stofnamen *stof, zand, ijzer, lood, hout, been, glas, steen, ijs, water*, enz. Eveneens worden de mannelijke namen van steenen, als *steen, diamant, opaal, smaragd, robijn*, benevens *lei, schildpad, hermelijn* (dier), *doek* (stuk doek), *draad* (stuk draad) enz. als stofnamen onzijdig. De niet onzijdige stofnamen en verzamelwoorden zijn vrouwelijk; zoo onderscheidt men DEN *aal, visch, baars, turf* enz. van DE *aal, visch, baars, turf* enz. Doch van 't mannelijk geslacht zijn *honing, nectar, azijn, wijn, mosterd, most, inkt, edik, room* en *knaster*.

Eveneens worden onzijdig de *algemeene* namen: *gras, kruid, schip, wapen, land, veld, huis, oord, oost, ei*, enz. en de *verzamelwoorden*: *volk, bosch, duin, heir, leger, slag* enz.

§ 283. Vrouwelijk zijn voorts alle niet onzijdige namen van schepen, behalve die op *er*, welke mannelijk zijn; zoo spreekt men van *de schuit, brik, hof, bark* enz. maar van 't *fregat, den driedekker, driemaster* enz. 't Vrouwelijk geslacht blijft, zelfs als 't schip een manlijken persoonsnaam draagt: *De Tromp heeft hare masten verloren* enz.

§ 284. Onzijdig zijn alle namen van steden, dorpen, landen en landstreken, behalve die, welke steeds 't lidwoord voor zich hebben: *'t Machtige Frankrijk*, *'t weloarende Rotterdam*, *'t rijke Noord-Holland* enz. Daarentegen *de Peloponnesis*, *den Haag*, *den Helder* enz.

Alleen als men zich de landen of steden als personen denkt, kent men hun 't mannelijk of vrouwelijk geslacht toe, doch dan alleen voor zoover zulks door bezittelijke voornaamwoorden (of wel eene appositie of een praedicaatswoord) kan worden uitgedrukt: *Frankrijk zag haar edelste zonen ter slachtbank voeren*.

§ 285. Eindelijk zijn steeds vrouwelijk de namen van cijfers en letters: de *b*, de *a* enz.

§ 286. In alle gevallen (behalve bij de verkleinwoorden en de in § 279 genoemde) moet 't grammatisch geslacht voor 't natuurlijke onderdoen; zoo is *schildwacht* vrouw., als 't de gezamenlijke wachten, mannelijk, als 't den op wacht staanden soldaat beteekent; zoo is 't vrouwelijke *pruik* als persoonsnaam mannelijk enz.

Abstracte substantieven.

§ 287. In de natuur bestaan alleen concrete, in onze voorstelling ook abstracte zelfstandigheden, in de taal derhalve namen van concrete en abstracte zelfstandigheden.

§ 288. Van een natuurlijk geslacht der abstracte substantieven (d. i. van de substantieven, welke abstracte zelfstandigheden beteekenen) kan dus geen sprake zijn. Hun geslacht hangt geheel van onze voorstelling af; daar deze nu tevens den vorm dier substantieven bepaalde, kunnen wij hieruit 't geslacht in de meeste gevallen bepalen.

§ 289. Niet alleen van de abstracte, maar ook van vele concrete

substantieven kan 't geslacht uit den vorm worden opgemaakt. Hiertoe dienen de volgende regels:

Geslachtsbepaling der substantieven naar hunne uitgangen.

§ 290. Mannelijk zijn de werkwoordelijke stammen, die als substantieven voorkomen. Zie § 82 en 297.

§ 291. Vrouwelijk zijn de substantieven, die schijnbaar rechtstreeks van werkwoorden zijn afgeleid, doch deels vroeger op *e* uitgingen, deels nog een toonlooze *e* kunnen aannemen: *baat, bate; breuk, breuke; eer, eere; grief, griefe; hoop, hope; hulp, hulpe; keus, keuse; les, lesse; min, minne; reis, reize; rust, ruste; spraak, sprake; straf, straffe; trouw, trouwe; vraag, vrage; vrees, vreesse; wijs, wijze; wraak, wrake; zorg, zorge*. Voorts andere als *blaam, braak, bons, feil, gooi, grap, grol, haast, huur, kijf, knap, kneep, knel, knijp, kramp, kuch, kwaal, maal, pacht, praat, smart, spijt, spreuk, teg, vlijt* enz. welke deels middellijk afgeleid zijn, deels ook als stamwoorden van denominatieven voorkomen. Vergelijk verder de uitdrukkingen *van de kook gaan, in de war, de wijk nemen, metterwoon, in de weer, in dier voege* enz. De onzijdige zijn weinige in getal en worden als bekend verondersteld.

Aann. De *e* van vele zoowel abstracte als concrete substantieven viel weg, maar bleef in de verwante Hoogduitse woorden meerendeels gespaard. Zij was niet alleen de uitgang van vele vrouwelijke, maar ook, gelijk wij zagen, van vele zwakke mannelijke substantieven; deze deed zij vaak tot 't vrouwelijk geslacht overgaan.

§ 292. Mannelijk zijn, voor zooverre 't geslacht niet uit de betekenis kan worden opgemaakt, de woorden op

er, aar, aard, erd: akker, looper, appelaar, boezelaar, lafaard, mutsaard, lieverd, ponjaard enz.

el: nagel, beitel, schommel enz.

em: regen, zegen, degen enz

lm, rm, em, sem: helm, arm, bodem, vadem, bezem, bloesem, wasem enz.

De onzijdige uitzonderingen stellen wij als bekend.

Vrouwelijke uitzonderingen op **er**:

1) stofnamen volgens § 282: *bagger, boter, gember, haver, jenever, kamfer, kapper* (gewas), *klaver, kneelder, modder, nikker, oker, papaver, peper, rabarber, solfer, suiker, zeever*;

2) de vreemde woorden *citer* (Lt. oithara), *kaland* (Fr. calandre), *kamer* (Lt. camera), *kaper* (kaproen, Fr. chaperon), *keker* (Lt. cicer), *kluister* (Lt. claustrum), *komkommer* (Lt. cucumis), *letter* (Lt. littera), *lommer* (Fr. l'ombre), *luier, luur* (Lt. lorum), *oester* (Lt. ostrea), *order* (Fr. ordre), *paander* (Fr. panier), *pinkster* (Gr. pentecoste), *pleister* (Gr. emplastron), *vesper* (Lt. vespera);

3) *bulster, ekster, ader, adder,*

kater (van *kate, keel*), *klater, keper, ladder,*

lever, lijst, kniter, kneuter,

schilfer, smster, veder, klauter.

Vrouwelijke uitzonderingen op **el**:

1) stofnamen volgens § 282: *janhagel, kervel, kornel, knoedel, lavendel, mortel, ongel, pekkel, pinksternakel, schimmel, theriakel, venkel, wrongel, zemel, zwavel*;

2) de van vrouwelijke grondwoorden afgeleide verkleinwoorden *diggel, feitel, fronsel, greppel, griffel, horzel, keutel, keuwel, klungel, krabbel, kreukel, kriezel, kruimel, luifel, mazel, netel, moffel, pukkel, richel* (v. rege), *schrompel, sprankel, sprokkel, stippel, tintel* (sondeerijzer), *trommel, vezel, vijzel, wafel.*

3) de vreemde woorden *amandel* (Fr. amande), *bottel* (Fr. bouteille), *cedel* (Fr. cédule); *cimbel* (Lt. cymbalum), *dadel* (Gr. dactylos), *fabel* (Lt. fabula), *fakkel* (Lt. facula), *fistel* (Lt. fistula), *gondel* (It. gondola), *karbonkel* (Lt. carbunculus), *kazuifel* (Fr. chasuble), *merel* (Lt. merula), *mispel* (Lt. mespilus), *mossel* (Lt. musculus), *pantoffel* (Fr. pantoufle), *parel* (Fr. perle), *regel* (Lt. regula), *ranonkel* (Lt. ranunculus), *sabel* (Fr. sabre), *sikkel* (Lt. secula), *tafel* (Lt. tabula), *tortel* (Lt. turtur), *vedel* of *fiel* (Lt. fiducula);

4) *distel*, *kachel*, *krevel* of *krieuwel*, *middel*, *rochel*, *schaakel*, *schoffel*, *tintel* (*tindel*, *tondel*), *trijzel*, *wezel*.

Vrouwelijke uitzonderingen op **en**:

1) de vreemde woorden *keten* (Lt. catena), *keuken* (Lt. coquina), *lantaren* (Fr. lanterne), *zegen* (vischnet, Lt. sagera);

2) *deken*, *haven*, *leugen*, *hersen(en)*, *reden*, *varen*, *vasten*, *verzen(en)*.

Vrouwelijke uitzonderingen op **rn**, **lm**: de vreemde woorden *uniform* (Fr. uniforme), en *palm* (Lt. palma).

§ 293. De woorden op *ing* zijn vrouwelijk, zoo dit achtervoegsel aan werkwoordelijke stammen gehecht wordt tot aanduiding van werkingen enz. (Hd. **ung**): *handeling*, *wandeling*, *doening*, *gading* (v. *gaden*), *tijding* (v. *tijden*, *trekken*). Eveneens *bedding*, *heining*, *lambrizeering*, *vliering*, *wetering*, *zoldering*. Die op *ing* (Hd. **ing**) zijn mannelijk: *ketting* (*keten*, vr.), *spiering*, *haring*, *silverling* enz. Alleen de stofnamen worden vrouwelijk gebruikt: *kibbeling*, *zuring*, *scheerling*; aldus onderscheidt men *den haring* en *de haring*, *den paling* en *de paling*, § 282.

§ 294. Vrouwelijk zijn de woorden op:

e, **de**, **te**, koude, ronde, ellende, waarde; kunde, armoede, liefde; rondte, belofte, diepte enz

uw(e): schaduw, zwaluw, (*baljuw* natuurlijk mann.).

age: plantage (*bosschage* is onzijdig).

le: derrie; *en de vreemde* poezie, harmonie enz.

ij(e): razernij, koopvaardij, woestenij enz.

held (hede): goedheid, slechtheid, voorzienigheid enz.

nis(se): duisternis enz.

Uitgezonderd zijn de zwakke mannelijke substantieven: benevens *vrede*, en de onzijdige verzamelwoorden op **te**: *gebergte*, *geboomte* (§ 282) enz. *Genie* is onzijdig in de beteekenis van *vernuft* of *vernuftig persoon*, doch vrouwelijk als *geniekorps*. *Getuigenis* is zoowel vrouw. als onz.

De overige onzijdige uitzonderingen stellen wij als bekend.

§ 295. Vrouwelijk zijn verder de woorden op **schap**: *riendschap*, *burgerschap*, *priesterschap* enz., doch onzijdig, zoo zij een waardigheid of een landstreek beteekenen: 't *burgerschap*, 't *priesterschap* = de waardigheid eens burgers, eens priesters; 't *graafschap*, 't *landschap* enz.

§ 296. De substantieven op **dom** zijn mannelijk, zoo zij abstracte, onzijdig, zoo zij concrete zelfstandigheden te kennen geven, zoo is *de eigendom*, 't eigendomsrecht, 't *eigendom*; 't bezetene. Vergelijk voorts de manlijke *adeldom*, *rijkdom*, *wasdom*, met de onzijdige *vorstendom*, *hertogdom*, *heiligdom*, enz. Doch in alle beteekenissen zijn onzijdig *christendom*, *jodendom*, *pausdom*.

§ 297. Onzijdig zijn de woorden op **sel**: *baksel*, *zaagsel*, *schoei-sel*, *beletsel* enz. Evenwel spreekt men van *de stijfsel*, *blauwsel*.

Voorts zijn onzijdig alle verkleinwoorden op **je**, (**e)tje**, **pje** en **lĳn**. Zie § 279.

Eindelijk zijn onzijdig de werkwoordelijke stammen, die voorzien zijn van 't voorvoegsel *ge*; 't *gebed*, 't *geloop*,

't *gedraaf*, van *bidden*, *loopen*, *draven*, óf van onscheidbare voorvoegsels of partikels: 't *onderhoud*, 't *onderwijs*, 't *verraad* van *onderhouden*, *onderwijzen*, *verraden* enz. Uitgezonderd zijn de manlijke *herdruk*, *herbouw* en *herdoop*.

Aann. Ook vele met scheidbare partikels samengestelde zijn onzijdig: 't *aanschijn*, *opstel*, *afscheid*, *misdrif* enz.

Samengestelde substantieven.

§ 298. Samengestelde woorden hebben 't geslacht van 't tweede of laatste lid, zoo dit een begrip uitdrukt, waarvan 't geheele woord een onderdeel beteekent: *paardenhoef* mann. naar *hoef*, *zangkunst* vrouw. naar *kunst*, *stadhuis* onzijdig naar *huis* enz.

§ 299. Ook wanneer 't tweede lid door verloop tot den rang van een achtervoegsel schijnt afgedaald, blijft zijn geslacht standhouden: *wammes* voor *wambuis*, *wingerd* voor *wijn-guard*, *bongerd* voor *boomgaard*, *achtel* voor *achtedeel*, *verrel* voor *vierdedeel* enz. 't Zelfde heeft plaats, als 't tweede lid wegviel of er bij gedacht werd: *de Oost*, *de West*(Indiën), *de nar*(reslee) enz. Dit had ook plaats bij de namen van *bergen*, waar 't woord *berg*, van *steen* waar 't woord *steen*, van *boomen*, waar 't woord *boom*, van *wijnen*, waar 't woord *wijn* afviel of bij gedacht werd, zoo spreekt men van DEN *Etna*, DEN *Chimborasso*, DEN *agaat*, *diamant*, *smaragd*; DEN *persik*, *pruim*, onderscheiden van 'T *agaat*, *diamant*, *smaragd*; DE *persik*, *pruim* enz. Alleen *linde*, *spar* en *tamerinde* zijn steeds vrouwelijk. *Lettergreep* is vrouwelijk, *kerkhof* en *voorschoot* zijn onzijdig, schoon *greep*, *hof* en *schoot* mannelijk zijn.

Aann. Natuurlijk richten zich de bastaardwoorden niet naar 't geslacht van 't in klank gelijke Nederlandsche

woord. Zoo is *biefstuk* mannelijk, Eng. *biefsteak*, *luipaard* deegelijks, Lt. *leopardus*, schoon *stuk* en *paard* onzijdig zijn.

§ 300. Zoo 't tweede lid niet de soort uitdrukt, waarvan 't geheele woord een onderdeel beteekent, kan 't geslacht alleen door 't gebruik worden geleerd. Zoo zijn *roodvonk* en *oogenblik* onzijdig, schoon *vonk* vrouwelijk en *blik* mannelijk is; zoo is *negenoo* vrouwelijk, schoon *oog* onzijdig is enz. enz.
